Asociația RENINCO România

unicef
unite for children

MINISTERUL EDUCAȚIEI CERCETĂRII TINERETULUI ȘI SPORTULUI

EDUCAȚIA INCLUZIVĂ ÎN GRĂDINIȚĂ:
dimensiuni, provocări și soluții

București, 2012

Educația incluzivă în grădiniță: dimensiuni, provocări și soluții

Coordonatori:
Prof. Univ. Dr. Ecaterina VRASMAȘ
Conf. Univ. Dr. Traian VRASMAȘ

București, 2012

Această lucrare este editată în cadrul proiectului ***Pași spre educația incluzivă în grădiniță,*** proiect derulat în anul 2011 de Asociația RENINCO România, în parteneriat cu Ministerul Educației, Cercetării, Tineretului și Sportului, cu sprijin tehnic și financiar de la Reprezentanța UNICEF în România

Responsabil proiect din partea UNICEF:

Luminița Costache, specialist Politici Sociale

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Educația incluzivă în grădiniță : dimensiuni, provocări și soluții / UNICEF România, coord.: Ecaterina Vrasmaș, Traian Vrasmaș. - Buzău : Alpha MDN, 2012
Bibliogr.
ISBN 978-973-139-237-0

I. Vrasmaș, Ecaterina (coord.)
II. Vrasmaș, Traian (coord.)

373.24

Cuprins

Introducere 5

1. Promovarea Educației Incluzive în documentele internaționale, *Traian Vrasmaș* 11
2. Pedagogia preșcolară și Educația Incluzivă, *Ecaterina Vrasmaș* *20*
3. Formarea cadrelor didactice pentru abordarea Educației Incluzive, *Ecaterina Vrasmaș* 35
4. GRĂDINIȚA – un prim pas spre o Educație Incluzivă*, Viorica Preda* 80
5. Ghid de Educație Incluzivă pentru profesioniști, *Proiect Leonardo* 86
6. Ghid de Educație Incluzivă pentru părinți, *Proiect Grundtvig* 104

ANEXA 1 - Extras din Convenția ONU privind drepturile persoanelor cu dizabilități 119

ANEXA 2 - Bariere și facilitatori ai educației incluzive 121

Bibliografie 128

Profesioniștii și părinții,

împreună pentru un start bun în educația incluzivă!

Introducere

Asociația RENINCO România, cu sprijinul UNICEF pune la dispoziție un nou set de materiale de sprijin pentru implementarea educației incluzive. Așa cum drumul bun trebuie presărat cu semne ca să poată fi găsit și folosit de toți, la fel și construcția educației incluzive are nevoie de argumente, de puncte de vedere clare și de bune practici pentru a fi susținută.

Asociația RENINCO România a avut, încă de la înființarea sa din 1993 și obținerea identității juridice în 1998, o preocupare constantă pentru asigurarea resurselor necesare sprijinirii procesului complex al integrării și incluziunii școlare.

Educația incluzivă este un proces complex, de durată, care necesită analize, schimbări și construcții continue pentru a realiza politici și practici incluzive și a asigura bazele unei culturi incluzive.

Școala de azi trebuie să își proiecteze cu claritate scopurile și formele de sprijin adecvate pentru a primi toți copiii, a le asigura acoperirea nevoilor lor educaționale și a oferi astfel posibilitatea germenilor unei societăți bazată pe accesibilitate, participare socială responsabilă și colaborare.

Pornind de la experiența proiectelor RENINCO pentru implementarea unei educații incluzive prin formarea continuă a profesioniștilor, implicarea acestora în grupuri de presiune pozitivă, dar și antrenarea părinților ca parteneri în educație, materialele din acest volum aduc un nou argument pentru dezvoltarea politicilor și

practicilor educaționale. Ne adresăm grădiniței, pentru că primul pas al incluziunii este integrarea copiilor într-un mediu adecvat, incluziv, încă din grădiniță.

Această lucrare, ilustrează și un prim pas în construirea unei Rețele de Educație Incluzivă în România, prin publicarea unor repere pentru grădinițele care dezvoltă o astfel de viziune și practici educaționale. Constituită din materiale diferite care descriu procesul de schimbare necesar pentru o reformă reală în politicile și practicile educaționale din grădiniță, lucrarea oferă un sprijin suplimentar educatoarelor care doresc să își clarifice pașii pentru abordarea incluzivă în grădiniță, și a fost elaborată în cadrul proiectului *Grădinițe incluzive* derulat în perioada 2009-2011, de către Asociația RENINCO România, cu sprijinul UNICEF. Grădinițele incluzive sunt prima rețea profesională care a început să funcționeze pentru sprijinirea și implementarea educației incluzive în România.

Alături de UNICEF, încă din 1998 și Ambasada Franței, din anul 2009, RENINCO a desfășurat o serie de proiecte, programe de formare și seminarii dedicate implicării profesioniștilor din educație, protecției copilului și tinerilor cu CES – pentru promovarea ideilor EDUCAȚIEI INCLUZIVE și diseminarea bunelor practici. Între 2009-2011, RENINCO a derulat două proiecte europene (un proiect Leonardo și unul Grundtvig) prin care, a susținut și promovat Educația Incluzivă la nivel european. Materialele elaborate în acest cadru de cooperare europeană sunt traduse și prezentate în această lucrare.

Proiectele au realizat *Rețeaua Europeană de Educație Incluzivă* și cuprind organizații similare din Franța, Anglia, Italia, Islanda și România (RENINCO). În cadrul acestor proiecte s-a evidențiat că România are de asemenea o tradiție în educația incluzivă, prea puțin cunoscută, din păcate.

Tot în acest sens, încă din 2011 Asociația RENINCO România, împreună cu partenerii săi a anunțat înființarea unui grup de profesioniști pentru promovarea și implementarea educației incluzive în România, denumit GREI (Grupul român pentru educație incluzivă). Obiectivul general al GREI este conectarea României la eforturile europene și internaționale în realizare a educației incluzive, susținerea și dezvoltarea modelului românesc și promovarea acestuia la nivel național și în Europa.

Manifestul acestui grup precizează ca argument:

Sistemul educațional din România – deși se schimbă și evoluează – mai prezintă încă elemente de discriminare, în sensul că nu toți copiii ajung la școală sau, atunci când ajung, nu se bucură de toate oportunitățile posibile de dezvoltare maximală a potențialului lor. În mod deosebit vorbim aici de copii și tineri cu CES (dizabilități, dificultăți și/sau tulburări). În situații de dezavantaj se pot afla și copii romi sau din familii foarte sărace, din localități izolate și alții.

Deși au fost inițiate programe și proiecte pentru a deschide mai mult ușa școlilor pentru copiii cu cerințe speciale iar rezultatele sunt, de cele mai multe ori, îmbucurătoare, diseminarea rezultatelor și a bunelor practici nu constituie un exercițiu permanent.

Grupul Român pentru Educație Incluzivă este un proiect de termen lung al organizației RENINCO, care va antrena profesioniștii, Universitățile și autoritățile centrale și locale din educație și protecție socială, instituții, organizații neguvernamentale precum și persoane, manageri și oameni politici din sfera educației, practicieni, părinți, copii și tineri cu CES. Grupul va acționa în legătură permanentă cu organizații cu preocupări similare din Franța, Italia, Islanda și Anglia – precum și alte țări europene.

La baza acțiunilor comune se vor situa:

- Convenția ONU din 2006 privind drepturile persoanelor cu dizabilități (Legea nr. 221/2010 în România), în particular art. 24 (educația – *un sistem educațional incluziv la toate nivelurile);*
- Strategia europeană 2010-2020 pentru persoanele cu handicap:

  > un angajament reînnoit pentru o Europă fără bariere, COMISIA EUROPEANĂ; în educație ținta este *promovarea unui învățământ favorabil incluziunii și învățării de-a lungul vieții pentru elevii și studenții cu handicap*.

- Recomandările Conferinței Europene pentru Incluziune Socială care a avut loc la Clairmond Ferrand, în 2009;
- Constituția României și legislația în domeniul educației.

Principiile pe care GREI le promovează sunt simple, clare și de maximă generalitate:

- *Fiecare copil este UNIC și VALOROS în cadrul sistemului de educație.*
- *Fiecare copil POATE INVATA și de aceea susținem nevoia de ADAPTARE și FLEXIBILIZARE a curriculumu-lui și organizării școlare.*
- *Politicile școlare sunt cele care trebuie să încurajeze mai curând ideea de școală pentru copil decât cea de copil pentru școală.*
- *Încurajăm dezvoltarea și susținerea serviciilor de sprijin în școală, pentru a oferi oportunități de dezvoltare tuturor elevilor dar și pentru a forma și sprijini profesorii.*
- *Susținem plenar parteneriatul educațional dintre profesori, părinți și elevi, alături de toți profesioniștii care dau valoare adăugată actului educațional*.

Manifestul GREI, lansat în 2011, este o încurajare la acțiune comună și de susținere a tuturor celor care cred într-o școală modernă și democratică a României europene, în dreptul fiecărui copil la educație, indiferent de particularitățile sale de dezvoltare și învățare, în prevenirea și/sau eliminarea marginalizării, excluderii și segregării școlare pentru copiii și tinerii cu CES, precum și în posibilitatea unei schimbări reale a relațiilor dintre familie, școală și comunitate.

Rețeaua grădinițelor incluzive este prima verigă a colaborării dintre profesioniști pentru nobilul scop al schimbării de orientare incluzivă în cadrul sistemului educațional din România, ca țară europeană.

Iată de ce în lucrarea de față sunt prezentate nu doar recomandări de activitate pentru educatoare și manageri din grădinițe ci și ghidurile europene (pentru profesioniști și pentru părinți) care argumentează nevoia de schimbare și încurajează profesioniștii și părinții, prin imaginile și exemplele din România.

Lucrarea de față răspunde astfel la două preocupări majore ale educatoarelor din grădinițele care dezvoltă practici incluzive:

- **Dezvoltarea practicilor**: Cum să înceapă o educație de calitate, orientată prin practici incluzive în grădiniță?
- **Încurajarea schimburilor de experiență și argumentarea necesității schimbărilor**: Care este punctul de vedere al specialiștilor și al părinților privind educația incluzivă la nivelul Europei?

Vă dorim succes tuturor celor care sunteți alături de noi, pentru sprijinirea unui model românesc de educație incluzivă, care să ofere ocazii de învățare și dezvoltare tuturor copiilor, încă de la grădiniță, într-o manieră pozitivă și prietenoasă.

Avem nevoie să ne reamintim de faptul că fiecare copil este o promisiune și are o șansă care depinde de atitudinea și acțiunea celor care îl cresc și îl educă.

Ecaterina Vrasmaș

Președinte Asociația RENINCO România

PROMOVAREA EDUCAŢIEI INCLUZIVE ÎN DOCUMENTELE INTERNAŢIONALE

Conf. Univ. Dr. Traian Vrasmaș

1. Evenimente și documente din perioada 1989 și 1993

Paradigma educației incluzive a fost lansată în lume în anii '90 ai secolului trecut pentru a depăși abordarea educației integrate (dominante pe plan mondial în perioada 1970-1990), care s-a dovedit îngustă și insuficientă în asigurarea dreptului la educație pentru toți copiii și oamenii.

Un rol deosebit în fundamentarea acestei *abordări și paradigme actuale - educația incluzivă* - l-a avut recunoașterea efectivă și plenară, a tuturor drepturilor, pentru toți copiii, realizată în 1989, odată cu adoptarea de către Adunarea Generală a Națiunilor Unite a ***Convenției cu privire la drepturile copilului (1989).***

Deși nu este formulat explicit, spiritul incluziunii educaționale este implicit acestui document, ratificat și de România încă din anul 1990.

La articolul 2, care se referă la *nondiscriminare și la indivizibilitatea drepturilor,* se afirma clar că *toate drepturile se aplică tuturor copiilor, fără nici un fel de discriminare,* - cu enumerarea mai multor motive discriminatorii posibile, inclusiv criteriul incapacității (dizabilității). Altfel spus, toți copiii beneficiază de toate drepturile enumerate în Convenție, „indiferent de rasă, culoare, sex, limbă,

religie, opinie politică sau altă opinie a copilului ori a părinților sau a reprezentanților săi legali, de originea lor națională, etnică sau socială, de situația lor materială, de incapacitate, de nașterea lor sau de altă situație". Afirmarea principiului nediscriminării într-o manieră completă exprimă cu certitudine negarea discriminării, care conduce cel mai adesea la marginalizare și excludere... *Deci promovarea nondiscriminării conduce la incluziune, cele două au aceeași esență*...

Prin prisma acestor prevederi de bază ale Convenției, dreptul la educație (articolele 28 și 29), la fel ca și celelalte drepturi fundamentale ale copilului, nu poate fi diminuat sau minimalizat.

Articolul 23 al Convenției se referă la protecția copiilor cu dizabilități, declarând dreptul acestora de a se bucura de o viață plină și decentă, în condiții care să le garanteze demnitatea (valoare reluată de Convenția ONU privind drepturile persoanelor cu dizabilități din 2006) și autonomia și să le faciliteze participarea activă la viața comunității. Toate drepturile acestor copii trebuie realizate într-o manieră care să conducă la o „integrare socială și o dezvoltare individuală cât se poate de complete, *incluzând* dezvoltarea lor culturală și spirituală".

Declarația de la Jomtiem, 1990, a consacrat lansarea paradigmei ***EDUCAȚIEI PENTRU TOȚI.*** Provocarea disparităților și inegalităților în educație, lansată în cadrul acelui forum mondial de referință organizat de marile agenții ale ONU, deși nu a conceptualizat încă în mod explicit, la acea dată, nevoia de incluziune în educație, poate fi considerată evenimentul major care a grăbit formularea ulterioară a noii paradigme. Educația pentru toți nu poate fi realizată efectiv decât dacă se acordă o atenție deosebită, specială (adițională) celor mai vulnerabili și mai marginalizați, *pentru a se preveni și diminua excluderea. Nevoia de incluziune în educație a început să devină tot mai clară...*

Regulile Standard pentru egalizarea șanselor persoanelor cu handicap, 1993.

Regula a 6-a (Educația) recomandă ca autoritățile din dome-

niul învățământului general să fie responsabile pentru educarea persoanelor cu dizabilități, *în contexte integrate*. Această educație trebuie să fie o *parte integrantă a sistemului național* de:

- planificare a învățământului;
- dezvoltare a curriculum-ului;
- dezvoltare a organizării școlare.

Deși termenul principal utilizat era, încă, cel de integrare, recomandarea a fost clară în ceea ce privește obligația statelor de ***a adapta practicile educaționale la persoanele cu dizabilități din învățământul obișnuit - adică practici incluzive.***

2. Documente din perioada 1994-2010

Afirmarea explicită, definirea, nuanțarea și promovarea efectivă a educației incluzive se vor face ulterior, în diverse alte documente, elaborate de UNESCO, ONU, Consiliul Europei, Comisia Europeană etc.

Definiția educației incluzive (UNESCO, Conferința de la Salamanca, 1994):

„Educația incluzivă caută ***să răspundă nevoilor de învățare ale tuturor*** copiilor, tinerilor și adulților, cu un ***accent deosebit pe cei vulnerabili*** din punctul de vedere al marginalizării și excluziunii sociale."

Definiția educației incluzive în România, în elaborarea căreia, cu sprijinul UNICEF, s-a beneficiat și de asistența unui recunoscut expert UNESCO (Mel Ainscow) este bazată în mare măsură și dezvoltă aceasta primă și importantă viziune lansată de UNESCO.

„Educația incluzivă presupune un proces permanent de îmbunătățire a instituției școlare, având ca scop exploatarea resurselor existente, mai ales a resurselor umane, pentru a susține participarea la procesul de învățământ a tuturor elevilor din cadrul unei comunități" (MEN&UNICEF, 1999 și HG nr.1251/2005).

VIZIUNEA educației incluzive:

Școlile obișnuite cu o orientare incluzivă sunt cele mai eficiente mijloace de combatere a discriminării și creează comunități primitoare, dezvoltând o *societate incluzivă și oferind tuturor accesul la educație"* (UNESCO, Salamanca, 1994).

Responsabilitatea educației incluzive

„Sistemele educaționale trebuie să fie incluzive și să caute în mod activ să cuprindă copiii care nu merg la școală și să răspundă cu flexibilitate la situațiile și nevoile tuturor elevilor".

„Trebuie incluși în școală toți copiii, și cei provenind din cadrul minorităților lingvistice, etnice sau culturale, copiii din grupuri îndepărtate sau nomade, copiii străzii sau care lucrează, copiii cu dizabilități sau cei talentați" ***(Forumul mondial al educației pentru toți de la Dakar, 2000).***

Incluziunea în *Convenția ONU privind drepturile persoanelor cu dizabilități, din 2006 (accentul pe comprehensiune și demnitate...) – Legea nr. 221/2010 în România*

Articolul 24 – Educația:

1) ...Se va asigura ***un sistem educațional incluziv la toate nivelurile și pe toată durata vieții,*** *cu scopul de:*

- a-i dezvolta pe deplin potențialul uman, simțul demnității și al stimei de sine, spre consolidarea respectului pentru drepturile și libertățile fundamentale ale omului și pentru diversitatea umană;
- a-și dezvolta personalitatea, talentele și creativitatea proprii persoanelor cu dizabilități, precum și a abilităților lor mentale și fizice, la potențial maxim;
- a da posibilitatea persoanelor cu dizabilități să participe efectiv la o societate liberă.

2) În îndeplinirea acestui drept, Statele Părți se vor asigura că:

- Persoanele cu dizabilități *nu sunt excluse* din sistemul general de educație pe criterii de dizabilitate, iar copiii cu dizabilități *nu sunt excluși* din învățământul primar gratuit și obligatoriu sau din învățământul secundar din cauza dizabilității;
- Persoanele cu dizabilități au acces la *învățământ primar incluziv*, de calitate și gratuit, și la învățământ secundar, în condiții de egalitate cu ceilalți, în comunitățile în care trăiesc...".

Consiliul Europei a adoptat în **2006** un ***Plan de acțiune pentru persoanele cu dizabilități (2006-2015)*** care, la ***capitolul Educație,*** stipulează, printre altele:

Crearea ocaziilor pentru ca persoanele cu dizabilități să participe la *școlarizarea obișnuită* nu este importantă doar pentru acestea ci și pentru persoanele fără dizabilități, în *beneficiul înțelegerii de către oameni a diversității umane*...

Structurile școlare obișnuite și cele specializate trebuie încurajate *să lucreze împreună ca să sprijine educația în comunitățile locale, ceea ce trebuie să fie consonant cu scopul incluziunii depline.*

Toate persoanele cu dizabilități, indiferent de natura și nivelul de deficiență au acces egal la educație.

Strategia europeană 2010-2020 pentru persoanele cu handicap: un angajament reînnoit pentru o Europă fără bariere, Comisia Europeană, Bruxelles, 2010:

„Persoanele cu handicap, în special copiii, trebuie să fie integrate în mod adecvat în sistemul general de învățământ și să beneficieze de sprijin individual cu respectarea intereselor copilului."

Recomandarea esențială din acest important document al UE este *„Promovarea unui învățământ favorabil incluziunii și învățării de-a lungul vieții pentru elevii și studenții cu handicap".*

3. Documente din anul 2011

Raportul mondial asupra dizabilității, OMS și Banca Mondială, 2011

Strategii pentru incluziune

- Focalizarea pe educația copiilor (cu dizabilități) cât mai aproape posibil de școlile generale; aceasta cuprinde – dacă este necesar - legături cu școli speciale.
- Asigurarea unei structuri educaționale incluzive – de pildă prin standarde minimale de accesibilitate.
- Nu construiți o școală specială dacă aceasta nu există! Asigurați în loc resurse adiționale în școli obișnuite.
- Faceți profesorii responsabili pentru toți copiii și asigurați pregătirea acestora pentru a preda copiilor cu dizabilități.
- Sprijiniți profesorii și școlile să adopte modalități flexibile de lucru.
- Luați în seamă introducerea „asistenților de profesori", cu grija pentru a preveni izolarea celor asistați.
- **Starea aplicării Convenției privind drepturile copilului, Raportul Secretarului General, 3.08.2011.**

Comitetul privind Drepturile Copilului, în raportul din cea de-a 16 a sesiune (CRC/C/69, para. 338), a identificat nevoia de acțiune pentru *a încheia segregarea în educație* și a recomandat consistent *dezvoltarea sistemelor educaționale incluzive*. De asemenea, a accentuat faptul ***că educația incluzivă este un obiectiv major pentru educația copiilor cu dizabilități, din anul 2002.***

Incluziunea cuprinde **principiul** ca școlile să primească **toți copiii**, **indiferent de condiția lor** fizică, intelectuală, socială, emoțională, lingvistică sau alte condiții și, de asemenea, să se adapteze și să răspundă nevoilor acestora. Aceasta solicită acțiune concertată în tot sistemul educațional, inclusiv privind:

- legislația;

- colaborarea interministerială;
- sisteme adecvate de finanțare;
- instruirea profesorilor de sprijin;
- metode de *predare incluzivă*;
- promovarea respectului pentru diversitate, nondiscriminarea în școli;
- analiza și adaptarea curriculară, a resurselor pentru predare în clase; sprijin individualizat adecvat;
- respectul pentru copil, ca să învețe în limbajul mimico-gestual și prin toate formele adecvate de comunicare.

Declarația organizației Disabled People International (DPI) de la Durban, 10-13 octombrie 2011, Africa de Sud

„Trebuie accentuată" nevoia de cooperare pentru o ***dezvoltare incluzivă a problematicii dizabilității.***

„REÎNTĂRIREA ideii că o atenție specială trebuie dată femeilor, copiilor și tinerilor cu dizabilități intelectuale și de dezvoltare, celor de natura psihosocială și altor grupuri vulnerabile..."

Raport la Conferința Incluziune Europa (pentru persoane cu dizabilități intelectuale) Bruxelles, 20-21 octombrie 2011

Elaborat pe baza lucrului a 22 de experți din tot atâtea țări membre ale UE – inclusiv din România – raportul trece în revistă o serie de date statistice, face o serie de evaluări asupra celor cinci arii mari care au făcut obiectul de analiză (abuzul, educația, sănătatea, promovarea participării și nondiscriminarea, familia și dezinstituționalizarea).

Este relevantă pentru tema incluziunii structura capitolului VI, educația:

- *Dreptul la educație incluzivă*;
- Accesul la educație incluzivă;
- Sprijin pentru familii în educația incluzivă;

- Resurse de sprijin pentru o educație de calitate;
- Traseu educațional pentru copiii cu dizabilități intelectuale.

Considerații finale

Deși au trecut aproape două decenii de la lansarea paradigmei educației incluzive pe plan mondial, nevoia de promovare continuă a acesteia nu s-a epuizat – așa cum se poate vedea din cele mai recente documente, din 2010 și chiar 2011.

Educația incluzivă relevă, în afara *imperativelor sociale și ideologice,* o concepție ecologică și interactivă asupra dificultăților de învățare și evidențiază posibilitatea ca schimbările organizaționale și metodologice, realizate în școli, ca reacție la dificultățile de învățare ale unor copii, să conducă la *ameliorarea predării-învățării pentru toți elevii.*

Rezidă ca o provocare însemnată, lansată de incluziunea în educație, necesitatea dezvoltării școlii, pregătirea și schimbarea de ansamblu a acesteia, pentru a primi și satisface corespunzător participarea tuturor copiilor, inclusiv a celor cu cerințe speciale, cu dizabilități (ca și a altor grupuri marginalizate și/sau excluse) în medii școlare obișnuite, ca elemente componente ale diversității umane - cu diferențele ei specifice.

Există mai multe dimensiuni și provocări contemporane, legate de introducerea și aplicarea acestui concept, de largă rezonanță asupra modului în care este organizată și funcționează școala:

- centrarea pe copil, pe unicitatea acestuia;
- răspunsul la situații educaționale diverse (o pedagogie respondentă, de luare în considerare și de valorizare a diversității umane, sub diversele ei aspecte);
- comprehensivitate – înțelegere, acceptare a diferențelor între copii (o pedagogie a alterității);

- democrație și solidaritate umană - o școală mai echitabilă, mai naturală;
- o școală deschisă, prietenoasă;
- o școală flexibilă, care se adaptează, învață (ea însăși) și se schimbă...

Dacă prin abordarea de tip educație integrată se aveau în vedere mai ales obiective legate de școlarizarea „normalizată" a copiilor cu CES, cât mai aproape de instituțiile școlare și clasele obișnuite – deci accentul se pune pe copii și formele de suport pentru aceștia – incluzivitatea educației are ca sens și obiectiv principal *adaptarea școlii la cerințele (speciale ori adiționale) de învățare ale copiilor, iar prin extensie, adaptarea școlii în general la diversitatea copiilor dintr-o comunitate - ceea ce presupune reforma și dezvoltarea de ansamblu a școlii (din comunitate).*

Este nevoie așadar de o *abordare la nivel de sistem educațional*, *în totalitatea acestuia*, cu provocări însemnate pentru toate sectoarele – inclusiv pentru cel de învățământ special.

Legea Educației Naționale (nr.1/2011) a cuprins și principiul *incluziunii sociale,* este necesar însă ca operaționalizarea acestei legi, prin diversele metodologii și regulamente și modul de aplicare a acestora sa aibă în vedere, *cu prioritate, încorporarea principiului incluziunii, în litera și spiritul acestuia, așa cum se impune într-o țară europeană.*

PEDAGOGIA PREŞCOLARĂ ŞI EDUCAŢIA INCLUZIVĂ

Prof. Univ. Dr. Ecaterina Vrasmaș

1. Motivație

Am dorit ca prin prezentul material să conturez câteva jaloane ale unei pedagogii actuale, apropiată sufletului și gândurilor celor care zi de zi construiesc autentice personalități în devenire, celor care au înțeles responsabilitatea ce le-o impune rolul de educatoare și care simt nevoia de sprijin în hățișul de înnoiri teoretice, nu întotdeauna jalonate eficient în practică.

De peste 15 ani promovez cu o anumită patimă și încredere ideea de schimbare a educației pe direcția unei educații pentru toți pe modelul educației incluzive. În toată această perioadă am observat însă o anumită teamă sau chiar o oarecare minimalizare a acestei perspective care, pe de altă parte, devine tot mai clară în politicile internaționale din lumea întreagă.

Ideile unei educații de calitate, pentru toți copiii, se pot cel mai bine realiza pornind de la grădiniță, iar materializarea lor se observă tot mai mult în practicile zilnice ale multor educatoare care își exercită profesia cu dăruire.

Este firesc să gândim în detaliu aplicarea principiilor și practicilor educației pentru toți ca o manieră de schimbare și de adaptare la cerințele unei pedagogii active, participative și valorizante atât pentru copil cât și pentru educatoare. Se simte nevoia să ne punem întrebări asupra modului în care lucrăm cu copiii în fiecare

zi și să căutăm împreună răspunsuri. Specificăm de la început ideea că în educația pentru toți nu există un singur răspuns, ci fiecare situație educativă naște seturi de răspunsuri determinate de nevoile beneficiarilor. Va trebui ca noi, educatorii, să ne obișnuim tot mai mult cu faptul că pedagogia nu înseamnă un tratat cu rețete (răspunsuri), ci o carte cu întrebări. Devine tot mai evident că nu numai un singur educator este responsabil pentru stabilirea măsurilor necesare unei educații de calitate, ci toți actorii sociali implicați, pentru că valorile cele mai eficiente sunt legate de lucrul în echipă și de parteneriatul educativ.

Iată de ce primul lucru pe care doresc să-l accentuez este că în **aplicarea educației incluzive se valorizează nu numai posibilitățile și premisele de dezvoltare ale fiecărui copil, ci și potențialul și motivația de schimbare și dezvoltare profesională a fiecărei educatoare**. Așadar, dacă promovăm politici și practici cât mai incluzive în educația preșcolară, deci dacă ne focalizăm atenția asupra accesului, participării și implicării tuturor copiilor de vârstă preșcolară în programe de educație, vom avea nu numai generații mai bine pregătite să se integreze școlar și social, ci și profesioniști mai buni și mai eficienți în educație.

2. De ce este greu de înțeles educația incluzivă?

Am întâlnit în ultima vreme o preocupare frecventă pentru a delimita cât mai adecvat educația incluzivă, văzută ca o nouă provocare a pedagogiei moderne. Mi se pare tot mai clar că **înțelegerea educației pentru toți în relație directă cu educația incluzivă nu poate fi realizată fără o schimbare a percepțiilor, imaginilor și ideilor tradiționale despre educație**. Nu putem înțelege educația pentru toți, ca și pe cea incluzivă, dacă nu vedem, acționăm și înțelegem altfel educația – ca proces, și oamenii (copiii și adulții) – ca „actorii" ei.

Foarte multă vreme pedagogia, ca știință a educației, a fost criticată. S-au făcut și se fac discuții referitoare la statutul de știință sau de artă al pedagogiei. Educația însă (acțiunea, procesul, intervenția), cea care constituie procesul organizat și proiectat de

formare și socializare a omului, nu este pusă în discuție.

Toată lumea afirmă că educația este importantă, chiar foarte importantă. Probleme apar însă atunci când se uită că educația este un domeniu complex și complicat, cu o infinitate de variabile. Toți suntem martorii și actorii educației, dar numai unii dintre noi devin profesioniști în acest domeniu. Pentru toți însă, educația se învață. Înveți să înveți. Te educi ca să educi. Ca părinți, de multe ori simțim nevoia de a fi informați și sprijiniți pentru a ne crește copiii mai bine. Profesioniști sau nu, toți suntem implicați în procesul educației și este nevoie să identificăm schimbarea continuă a valorilor și dimensiunilor acesteia.

Nu există nici un dubiu asupra faptului că toți avem nevoie de educație, nu numai unii dintre noi. Să nu uităm că societatea nu este formată numai din unii oameni, ci din toți. Educați sau mai puțin educați, suntem parte a întregului și dăm fiecare identitate și specific comunității din care facem parte. Valoarea unui om este dată de unicitatea sa, de ceea ce reprezintă el prin particularitățile, caracteristicile, capacitățile și competențele pe care le are, dar și de modul în care este integrat social, apreciat de comunitatea și societatea din care face parte.

Fiecare om are dreptul de a beneficia de sprijin pentru formarea și integrarea lui socială și individuală. Cu atât mai mult când este vorba de copii, aceștia au dreptul de a se dezvolta și forma cât mai adecvat pentru a-și construi unicitatea și a participa la identitatea socială și culturală din care fac parte. Este firesc ca societatea să îi sprijine prin politicile derulate la început la nivelul familiei, apoi prin grădiniță și școală.

Toți copiii au dreptul, și este firesc să fie participanți, la o educație de calitate, eficientă și permanentă.

Educația pentru toți copiii este o cerință fermă și clară a epocii noastre, determinată de nevoile acute ale timpului prezent. În filozofia lumii moderne materializată în politicile educaționale internaționale și naționale, se caută răspuns la întrebări firești care doresc să exemplifice îngrijorarea față de viitorul lumii. Procesul educativ trebuie să se adreseze tuturor și fiecăruia, să se concentreze pe soluții rapide și adecvate la adaptarea față de **diversitatea**

și unicitatea umană. Argumentul cel mai important în favoarea educației pentru toți constă în chiar componenta diversă și complexă a lumii moderne. Societatea se caracterizează prin diversitate și unicitate. Educația se confruntă cu acest adevăr. Ca fenomen social caracterizat prin proiectare, planificare și organizare, educația este firesc să se adreseze tuturor, pentru că societatea este alcătuită din toți.

Educația pentru toți este generatoarea **perspectivei incluzive** asupra educației. Pornind de la deschiderea oferită de sintagma „educație pentru toți", prin **acces și participare**, pas cu pas, se ajunge la **educația incluzivă** care se definește ca o **schimbare majoră** ce presupune politici, practici și culturi incluzive. **Educația incluzivă** presupune existența **sprijinului** care să egalizeze șansele tuturor și să se adreseze fiecăruia. Putem sintetiza că **educația pentru toți devine coerentă dacă se bazează pe educația incluzivă și dacă se definește ca**:

- **educație de calitate;**
- **eficiență;**
- **responsabilitate;**
- **pluridisciplinaritate;**
- **proces complex;**
- **strategie de respectare a drepturilor;**
- **evidențiere a valorii individuale umane.**

Educația ne îndeamnă să gândim oarecum diferit față de modul tradițional în care înțelegem și realizăm formarea copiilor. Se pornește de la ceea ce s-a acumulat până acum în câmpul teoretic și practic educațional. Într-o viziune pluridisciplinară și complexă, educația pentru toți abordează actul formării tinerei generații dintr-o perspectivă nouă, a **drepturilor individuale** și **a valorizării** fiecărui om.

Este cazul să observăm că și în educație contează acumulările calitative, ca în orice domeniu de activitate socială. Cumulând experiențe și studii numeroase cu privire la rolul și importanța educației pentru toți și pentru fiecare copil, dar și pentru viitorul

societății, educația epocii noastre se axează pe **calitate și eficiență** la nivelul fiecărui act educativ.

Educația trebuie înțeleasă **ca un proces pe tot parcursul vieții**, începând cu perioada prenatală. Ea nu este numai **responsabilitatea** educatorilor, ci și a familiei și comunității în care se naște și crește copilul și trebuie să devină o cerință internă a fiecăruia. **Educația de calitate** se transformă în **autoeducație**. Responsabilitatea trece de la cei care o promovează spre cei care sunt formați.

3. Educația incluzivă și copiii cu cerințe educative speciale

Atunci când vorbim de **educație incluzivă,** ne referim la programe de educație cât mai adecvate și adaptate, adică programe care să asigure **accesul și participarea** tuturor, **valorizând diversitatea** și acordând **importanță fiecărui copil** în parte.

Nu este suficientă includerea unui copil într-un grup educativ sau în cadrul unui program. Este nevoie ca programul să se schimbe în așa fel încât fiecare copil să fie bine primit. De aceea nu putem vorbi despre o grupă de copii că este „incluzivă". Este o grupă cu practici educative incluzive, adică primește toți copiii și acordă valoare și atenție fiecăruia, dar educația nu poate fi incluzivă decât dacă cuprinde tot programul, practicile, managementul și acțiunile permanente cu copiii. **Adică toate componentele actului de educație în ansamblul lui.** Practic, este nevoie ca toată grădinița să lucreze în aceeași manieră și toate educatoarele să colaboreze pentru a realiza un program eficient în favoarea tuturor copiilor. Educația incluzivă presupune abordare, politici și practici în același sens. Dacă într-o grupă de grădiniță este integrat un copil sau mai mulți copii cu CES, nu putem spune că grădinița este „incluzivă", chiar dacă la grupa respectivă se lucrează foarte bine și cu rezultate bune. Toată grădinița trebuie să lucreze în același sens și să urmărească demersul integrării tuturor copiilor. Devin importante nu numai activitatea directă cu copiii, ci și celelalte componente ale actului integrării, care privesc toți actorii

educaționali: colaborarea, împărtășirea experiențelor între educatoare, parteneriatul cu familia și managementul grădiniței.

O idee de bază în asigurarea educației incluzive este prevederea conform căreia **toți copiii trebuie să învețe împreună.** De aici, educația incluzivă, pentru toți, de multe ori pare să fie aceeași cu **integrarea copiilor** cu cerințe educative speciale. Cele două procese nu sunt identice și nici nu este cazul să le comparăm pentru că este vorba de abordări diferite. Când un copil cu CES intră într-o grădiniță obișnuită, el este integrat fizic și poate să fie chiar integrat social și societal, adică să participe real și implicat la toate activitățile acesteia. Dar pentru ca o grădiniță să dezvolte practici incluzive este nevoie ca toată **instituția să se pregătească**, prin factorii educaționali și resursele de care dispune pentru a primi nu numai copilul cu CES, ci pe toți copiii.

Educația incluzivă înseamnă sprijin și educație pentru toți, grijă și atenție pentru fiecare.

O grădiniță incluzivă se adaptează nevoilor și particularităților copiilor. Centrul preocupărilor este în a oferi **ocazii de învățare și dezvoltare fiecăruia în parte**, pentru că fiecare este important. Curriculum-ul este flexibil, deschis și permite adaptări succesive. Nu copilul se conformează curriculum-ului, ci acesta este un instrument pentru a sprijini dezvoltarea copilului. Devine mai important să stabilim **procesul** prin care se dezvoltă competențele, capacitățile, cunoștințele, comportamentele și atitudinile, decât **conținutul** prin care o facem.

Desigur, când se prezintă educația incluzivă în grădiniță ne gândim în primul rând la copiii cu CES. Nu este însă suficient să ne referim numai la această categorie de copii, cu atât mai mult cu cât educația incluzivă evită orice formă de ierarhizare și de etichetare a copiilor. Unii copii au nevoie să fie sprijiniți pentru că au caracteristici, particularități, stiluri de învățare și ritmuri de dezvoltare diferite de ale celorlalți. Dar, fiecare copil poate avea la un moment dat anumite cerințe speciale față de educație.

Există de asemenea și anumite **situații de risc** în care educatorul trebuie să cunoască trăirile și comportamentele copilului pentru a-l sprijini. Riscurile pot apărea din modul de dezvoltare a

copilului, din mediul socio-cultural din care acesta face parte, din relațiile de familie care îi determină existența zilnică, din modelele formale educaționale ce pot exercita un stres deosebit asupra copilului care nu corespunde „normalității" cu care ne-am obișnuit. O educație de calitate la vârstele preșcolare este o educație timpurie care se materializează în intervenții adecvate care previn și ameliorează condițiile care pun copiii în situații de risc și care pot duce la întârzierea sau chiar la decalarea dezvoltării.

Știm cu toții că învățarea începe încă de la naștere. Acest adevăr simplu determină înțelegerea faptului că îngrijirea, educația și dezvoltarea copilului trebuie să ne preocupe încă de la naștere, ba chiar încă din momentul concepției. Ca răspuns la acest adevăr s-au dezvoltat numeroase programe de educație timpurie care înseamnă nu numai pregătirea copilului la grădiniță, pentru a putea intra în școală, ci și pregătirea resurselor umane și materiale pentru a răspunde nevoilor fiecărui copil și a limita riscurile care apar în copilărie – riscuri sociale, educaționale și de orice altă natură.

În esență, putem defini următoarele concepte care ne facilitează înțelegerea educației incluzive în grădiniță:

• **Cerințele educative speciale** (CES) sunt toate acele nevoi - cerințe educative întâlnite la orice copil, pe o perioadă sau alta a dezvoltării sale și care apar din particularități sau caracteristici ale dezvoltării individuale, sau din orice tip de dificultate de învățare și care solicită un sprijin suplimentar educațional.

• **Riscul** sau situația de risc este o situație care poate împiedica sau deforma dezvoltarea copilului. Acesta este dependent de premisele de la care pornește dezvoltarea copilului, de contextul sociocultural în care crește și de măsurile pe care comunitatea și societatea le pun în aplicare pentru a sprijini adecvat dezvoltarea fiecăruia.

• **Integrarea** educațională descrie eforturile făcute pentru a introduce copilul într-o grupă sau clasă obișnuită.

• **Incluziunea** este o politică și un proces care permite tuturor copiilor să participe la programele educaționale, prin schimbare și adaptarea curriculară. În mod firesc, viziunea incluziunii cuprinde o integrare a aspectelor tuturor domeniilor dezvoltării individuale.

Ea se referă la unitatea dintre politici, practici și mod de abordare și de înțelegere a oricărui copil ca ființă unică și valoroasă, care poate învăța.

4. Principiile educației pentru toți ca premisă a educației incluzive

În abordarea educației pentru toți sunt cunoscute și acceptate următoarele principii de bază:

- Viitorul societății depinde de modul în care creștem și educăm azi toți copiii.
- Pentru dezvoltarea viitoare a societății este nevoie să valorizăm și să sprijinim fiecare copil.
- Fiecare copil este unic.
- Diversitatea copiilor, determinată de particularitățile fiecăruia de dezvoltare și de apartenență la medii socioculturale variate, nu este o piedică în educație, ci o resursă de învățare și dezvoltare pentru toți.
- Fiecare copil este important pentru familia lui, dar și pentru întreaga societate.
- Fiecare copil poate învăța.
- Fiecare copil are dreptul la educație și la sprijin adecvat pentru a participa la procesul educativ.
- Pentru procesul educațional este esențială folosirea adecvată a resurselor. În educație identificăm resurse materiale, umane, metodologice și spirituale.

5. Grădinița și educația incluzivă

Dezvoltarea copilului în perioada preșcolară constituie o preocupare nu numai a familiei, ci și a sistemului general de învățământ, prin programele elaborate și derulate de grădinițe.

Încadrarea copilului de vârstă preșcolară într-un program de grădiniță constituie o premisă necesară dar nu suficientă pentru a-i stimula și sprijini dezvoltarea.

Când analizăm coordonatele politicilor educaționale moderne din învățământul preșcolar putem identifica câteva argumente de bază care ne îndreptățesc să considerăm că educația pentru toți trebuie să înceapă de la grădiniță. Pentru a înțelege și explica mai concret cum se realizează educația pentru toți în învățământul preșcolar putem porni de la o serie de premise de lucru pe care le vom concretiza în câteva întrebări retorice, ca puncte de reflecție.

Primul argument se referă la faptul că **orice grădiniță este terenul unei învățări timpurii a regulilor sociale** și punctul de demarare a programelor proiectate și planificate la nivel general pentru integrarea educațională și socială a tuturor copiilor. Să ne punem o întrebare: încadrează grădinițele toți copiii de vârstă preșcolară? Dacă nu, cum ne asigurăm că toți copiii au șanse egale la participarea în programe dedicate sprijinirii și dezvoltării lor individuale? Desigur, familia are rolul ei bine definit în formarea copilului și în socializarea primară. Dar aici vorbim de politicile educaționale, de grija pentru o societate întreagă, nu numai pentru anumite segmente ale ei. Pentru a crește generații educate trebuie să ai grijă de fiecare individ. Să nu lăsăm nici unul în afara efortului de proiectare și de acțiune. Aceasta este cerința educației pentru toți. Pe de altă parte, pedagogia familiei recunoaște că și la nivelul acestei instituții sociale trebuie realizate programe de sprijin educațional, căci nu este suficient să îți iubești copilul, ca părinte, trebuie să înveți cum să îl sprijini adecvat. Educația părinților implică și ea experiențe, principii, norme, practici eficiente. Câți părinți le consideră importante și apelează la ele?

Se simte nevoia unor politici generale care să implice familia în parteneriatul educațional. Educația pentru toți presupune această dimensiune de lucru și proiectează acțiunea și decizia comună a grădiniței, familiei și comunității (prin politici coerente) în favoarea fiecărui copil.

Al doilea argument se referă la faptul că **programul educativ al grădiniței trebuie să fie flexibil și deschis către răspunsuri adecvate individualizate și personalizate.** Curriculum-ul preșcolar trebu-

ie să răspundă nevoilor de educație și formare a tuturor copiilor. Apare o întrebare firească: este acesta suficient de flexibil pentru a fi adaptat real la cerințele educative ale fiecărui copil sau este construit pe modelul „normalității", adică al acelui standard care apreciază anumite caracteristici și devalorizează altele? Cu alte cuvinte, curriculum-ul se adresează numai celor care oricum ar face progrese ori și celor care au nevoie de sprijin adecvat educativ?

Educația pentru toți se sprijină pe un curriculum flexibil și deschis, care pornește de la cerințe educative ale copiilor reali, nu imaginari, de la particularitățile și caracteristicile personale ale copiilor pentru a sprijini dezvoltarea adecvată. Altfel spus, cerințele educative ale fiecărui copil, mai mult sau mai puțin speciale sunt la baza deciziilor educative și a proiectelor individualizate în grădiniță. Desigur, această recunoaștere cere ca orice acțiune să fie precedată de buna cunoaștere a fiecărui copil. O planificare nu poate porni, așa cum era tradițional, de la conținuturi, ci de la personalitățile copiilor, de la caracteristicile și particularitățile lor ca persoane și ca grup. Modelul etalon, perfect, devine un simplu reper și nu un criteriu de acțiune sau de excludere.

A treia idee pe care trebuie să o subliniem se referă la recunoașterea faptului că instituția de educație preșcolară nu poate face față singură cerințelor multiple ale unui program eficient de educație. **Grădinița își poate îndeplini sarcinile de lucru numai în parteneriat cu familia și cu comunitatea.** Întrebarea la care trebuie să răspundem la acest nivel este: cât de activ, adevărat și eficient este parteneriatul în practicile educative ale grădiniței? Parteneriatul presupune respect reciproc, acceptare, toleranță și lipsa judecăților de valoare, a prejudecăților cu privire la situația economică, socială sau educațională a părinților. Dacă se realizează cu adevărat un parteneriat, se poate vorbi de o construcție comună de relații din care educatoarele primesc informații, părinții câștigă experiență, iar copiii cresc mai bine și mai siguri pe ei.

A patra idee se referă la practicile educative directe ale educatoarei. **Pentru a putea răspunde diversității și unicității copiilor și a asigura educația tuturor, este nevoie să se orienteze pozitiv atitudinea, limbajul și metoda pedagogică.** Întrebarea firească aici

este: reprezentările, imaginile și percepțiile educatoarei despre copii și valoarea pe care o acordă modelelor lor diferite de personalitate sunt de natură a garanta sprijinul adecvat fiecărui copil, necesar ca el să aibă șanse egale de a se dezvolta plenar? Un adevăr fundamental la acest nivel este acordarea șansei la stimulare și formare a fiecăruia. Copilul preșcolar este actorul unui proces de formare în care fiecare gest, privire, cuvânt din partea adulților cu care vine în contact poate să îi influențeze imaginea de sine. Este firesc ca programul din grădiniță să îi ofere șansa de a se forma într-un sens pozitiv, cu încredere în forțele sale. Insistăm însă cu întrebarea: cum vorbește și cum se comportă educatoarea cu fiecare dintre copii, cu precădere în momentele dificile și în cazul în care planurile ei nu corespund cu comportamentele și cu posibilitățile acestora? Căror copii le acordă importanță și care copii rămân în afara programului?

Studii numeroase au demonstrat că mediul de viață din copilărie influențează puternic și de durată componentele personalității individului. În cadrul mediului, comunicarea copilului cu educatoarea este extrem de importantă; comunicarea verbală și cea nonverbală. Contează foarte mult aprecierile educatoarei, apelativele, modul pozitiv sau negativ în care ea reacționează la acțiunile copilului.

Un alt element important este **participarea tuturor copiilor la programul educativ. Fiecare după forțele și posibilitățile sale. Copiii sunt diferiți, capacitățile lor sunt diferite, dar în grupul de la grădiniță fiecare poate avea un loc, un rol și o valoare**. Ne punem întrebarea: participă fiecare copil la activitățile din grădiniță? Chiar și cei cu CES?

La acest moment al dezbaterii, gândurile noastre se pot îndrepta în mod special la copiii cu cerințe educative speciale (CES). Definirea acestora cuprinde în sine o altă abordare a problemelor de dezvoltare ale copiilor. Cerințe Educative Speciale pot însemna și momente dificile, probleme legate de anumite situații sau caracteristici personale ale copiilor cu care aceștia se confruntă și care pot fi depășite prin programul educativ. CES este un concept care abordează educația pornind de la ceea ce poate copilul, și nu de la ceea ce nu poate. Orice copil poate avea la un moment dat al

existenței sale CES. Pentru educatori/educatoare, CES sunt provocări la găsirea unor soluții, nu piedici în realizarea curriculumului general. Dacă educatoarea realizează faptul că fiecare copil poate învăța – în ritmul, stilul și cu caracteristicile sale – îi va fi ușor să sprijine copiii cu CES. Gama de CES este foarte variată și de fiecare dată ne punem problema: cum recunoaștem și cum evaluăm copilul cu CES?

Pentru educatoare însă, în grădiniță, se pune problema să găsească locul și rolul adecvat prin care fiecare copil poate participa, și nu să găsească eticheta potrivită. Diagnosticul sau evaluarea complexă este grija și responsabilitatea specialistului (psiholog, psihopedagog, logoped, kinetoterapeut etc.), dacă este nevoie de acesta.

Evaluarea pe care o face educatoarea se referă la competențele și capacitățile educaționale ale fiecărui copil. Aceasta trebuie să identifice:

- **cum este fiecare;**
- **ce știe fiecare;**
- **ce face fiecare;**
- **cum cooperează cu ceilalți (J. Delors).**

Educația preșcolară este parte a educației timpurii, adică a acelor programe care desăvârșesc o abordare complexă cu privire la valoarea influențelor educaționale la vârstele mici. Educația timpurie nu înseamnă numai educație în grădiniță, ci se adresează copiilor, părinților și membrilor comunității pentru a construi împreună proiecte și programe care să stimuleze dezvoltarea adecvată din primele momente ale vieții. Este vorba de a valoriza adecvat un timp crucial pentru toți copiii, inclusiv pentru cei cu nevoi speciale de educație.

6. Concluzii

Dorim să sintetizăm argumentele și ideile dezvoltate mai sus, în următoarele direcții:

• Educația preșcolară care se desfășoară în grădinițe este o parte importantă a educației timpurii. Aceasta constituie un concept mai larg care se referă la toate programele realizate pentru a sprijini creșterea, educarea și dezvoltarea copiilor de la naștere și până la intrarea în școală.

• Educația pentru toți la nivelul grădinițelor înseamnă nu numai integrarea copiilor cu CES în grădiniță, ci presupune o altă abordare a pedagogiei preșcolare, abordarea incluzivă sau curriculară, care surprinde și valorizează în esența ei două concepte de bază: unicitatea și diversitatea. Astfel, se pornește de la faptul că fiecare copil are valoare și este unic și că fiecare copil poate învăța.

• Educația incluzivă dezvoltă politici, practici și o cultură a incluziunii. Acestea se referă la a identifica și a da un răspuns adecvat la cerințele educative speciale ale copiilor, la fel ca și la situațiile de risc pentru dezvoltarea lor.

• În grădiniță, educația incluzivă înseamnă, în esență, accesul tuturor copiilor, participarea lor la toate programele educative, dar și pregătirea grădiniței pentru aceste coordonate.

• Educația incluzivă în grădiniță presupune o folosire adecvată a resurselor umane, materiale și metodologice, în favoarea tuturor copiilor, în așa fel încât fiecare „actor" din procesul educațional să învețe și să se dezvolte.

• Educația incluzivă presupune parteneriatul educațional în care educatoarea, copiii, părinții și alte persoane din comunitate participă împreună la proiectarea, derularea și evaluarea programelor educative.

• Este insuficient ca într-o grupă să fie integrat un copil cu CES pentru a spune că acolo se dezvoltă o educație incluzivă. Este nevoie de o proiectare care să implice toate activitățile, de parteneriat educațional și de practici educative adecvate care să se adreseze tuturor copiilor. Este necesar ca toată grădinița să se schimbe.

• Nimeni nu trebuie să se teamă de această abordare, pentru că este vorba, în fapt, de educație de calitate, care respectă drepturile tuturor copiilor și demnitatea dezvoltării fiecăruia, fără a neglija implicarea, dezvoltarea profesională și valorizarea cadrelor didactice.

De aceea trebuie să gândim foarte departe, dar să acționăm pas cu pas și cu răbdare pentru a nu uita că în educație fiecare „actor" are un rol de jucat și fiecare... învață.

7. Pașii abordării unei educații incluzive la nivelul unei grădinițe

Ca un corolar al celor expuse mai sus, în încheiere propun o strategie de dezvoltare a programelor grădiniței pe dimensiunile educației incluzive. Această strategie se constituie din următorii pași ce trebuie respectați și parcurși:

- *Elaborarea unui plan de dezvoltare a grădiniței în care să se precizeze concret parteneriatul cu familia și comunitatea.*
- *Pregătirea educatoarelor, a întregului personal pentru a primi toți copiii.*
- *Pregătirea copiilor pentru a se accepta unii pe alții, pentru a negocia, a colabora și a lucra împreună.*
- *Asigurarea unui climat primitor și deschis în grădiniță, prin organizarea mediului educațional cât mai eficient și stimulator.*
- *Asigurarea unui curriculum flexibil și deschis, la care să aibă acces și părinții.*
- *Evaluarea fiecărui copil prin observație directă și indirectă, pentru a asigura participarea lui adecvată la activitățile curriculare.*
- *Asigurarea accesului tuturor copiilor în programul grădiniței, dar și la modificările și adaptările acestuia.*
- *Asigurarea participării tuturor copiilor la întregul program.*
- *Asigurarea participării familiilor la decizii și acțiuni în favoarea tuturor copiilor.*
- *Asigurarea unei evaluări permanente și periodice a progreselor pe care le fac toți copiii, nu numai din punctul de*

vedere al achizițiilor intelectuale, dar și al relațiilor sociale, al cooperării și colaborării, al dezvoltării imaginii de sine și încrederii în forțele proprii.

- *Elaborarea unor planuri individualizate, personalizate la copiii care au nevoie de sprijin în anume componente ale dezvoltării și la anumite momente.*
- *Ajustări permanente ale curriculum-ului pentru a se adapta la nevoile educative ale copiilor.*
- *Schimb permanent de idei, experiențe și soluții, între educatoare, între acestea și directoarea grădiniței, precum și cu familiile copiilor.*

Educația incluzivă ca reper a unei educații pentru toți este o nevoie a epocii noastre. Depinde de fiecare educatoare în parte, de responsabilitatea și implicarea tuturor ca ea să devină o realitate din care fiecare să învețe și să se dezvolte.

Bibliografie

RENINCO, UNICEF - *Educația integrată a copiilor cu handicap,* București, 1998

UNESCO - *International Consultation on Early Childhood Special Educational Needs,* Paris, septembrie, 1997

Ecaterina Vrasmaș - *Educația copilului preșcolar,* Editura ProHumanitas, București, 1999

Ecaterina Vrasmaș - *Introducere în educația cerințelor speciale,* Editura Credis, București, 2004

Traian Vrasmaș - *Învățământul integrat și/sau incluziv,* Editura Aramis, București, 2001

Traian Vrasmaș - *Școala și educația pentru toți,* Editura Miniped, București, 2004

Delors, J., coordinator - *Raportul către UNESCO al Comisiei Internaționale pentru Educație în secolul XXI,* Polirom, Iași, 2000

FORMAREA CADRELOR DIDACTICE PENTRU ABORDAREA EDUCAŢIEI INCLUZIVE

Prof. Univ. Dr. Ecaterina Vrasmaș

Învățăm să vorbim vorbind,
Învățăm să citim citind,
Învățăm să scriem scriind,
Învățăm să includem incluzând.
(Gary Bunch, Marsha Forest, Jack Pearpoint)

1. Educația incluzivă ca educație pentru toți

Definire

Pentru a înțelege definirea orientării incluzive a educației trebuie să pornim de la un adevăr pe care pedagogia l-a subliniat de la începuturile ei: școala este instituția principală prin care se organizează și derulează procesul educativ. Educația, în sensul larg al acțiunilor formative întreprinse în dezvoltarea umană are în centrul ei activitatea realizată în școală.

Școala este „una" pentru toți membrii unei comunități, căci este ineficient să vorbim despre o școală abstractă, ideală. Ne referim la acea școală care trăiește și se dezvoltă în și prin cultura unei comunități, ca și prin politicile unei societăți anumite. Princi-

pala preocupare a acestei școli trebuie să fie integrarea școlară și socială a membrilor comunității în care se derulează procesul de învățământ.

La Jomtiem, Tailanda, în 1990, s-a lansat o mare provocare: **educația pentru toți** ca o nevoie vitală de orientare a sistemelor de învățământ și de regândire a strategiilor educaționale. A propune școlarizarea tuturor copiilor este doar primul pas dintr-un proces complex de schimbare. Cum și în ce condiții are loc această schimbare, respectiv care sunt limitele și întinderea educației pentru toți se precizează prin ceea ce numim educația incluzivă.

Educația incluzivă, ca parte componentă a educației pentru toți, are în conținutul ei ideile de **acceptare**, **includere** și **implicare** a tuturor în procesul formării. A include pe fiecare înseamnă a valoriza și a oferi câmpul de afirmare fiecărui copil. Nu este suficient să gândim că într-un grup sunt adăugați niște copii sau niște indivizi, pentru a fi incluși, ci trebuie să înțelegem că importanța grupului vine din valorizarea fiecărei persoane. Incluziunea înseamnă nu numai intrare/introducere ci și acces asigurat, participare și implicare prin valorizarea contribuției individuale. Cu alte cuvinte, nu este suficient să realizăm includerea tuturor ci este necesar **„să gândim incluziv"**, dând valoare și importanță nevoilor fiecăruia.

Educația incluzivă este informație, gândire, acțiune și atitudine în același timp

Mai mult decât atât, educația incluzivă desemnează o altă abordare educațională, în care se pornește de la nevoile individuale și de la mobilizarea și organizarea tuturor resurselor educaționale pentru a răspunde acestor nevoi. De exemplu, introducerea într-un grup școlar a unui copil cu dizabilități este doar începutul integrării acestuia în acel grup, și nu este încă educație incluzivă. Abordarea incluzivă presupune identificarea resurselor umane și materiale existente în grupul respectiv și antrenarea acestora pentru a îmbunătăți practicile existente, în așa fel încât nu numai copilul cu dizabilități să fie integrat, ci întreg grupul să învețe și să se dezvolte folosind acest prilej. Orientarea incluzivă nu se referă doar la integrare ci la o schimbare care presupune resurse, timp și acțiuni organizate. Este vorba de o nouă orientare educațională care are în vedere schimbări profunde de viziune și de acțiune.

Putem astfel identifica schimbări de ordin calitativ atât în relațiile cât și în resursele educaționale.

Practic, educația incluzivă este o schimbare care privește copilul și actul educației printr-o altă „fereastră", care focalizează intervențiile educaționale pe valorile democratice ale relațiilor sociale și pe ființa umană înțeleasă în sens pozitiv și profund, relativ la potențialul ei.

„Educația incluzivă presupune un proces permanent de îmbunătățire a instituției școlare, având ca scop exploatarea resurselor existente, mai ales a resurselor umane, pentru a susține participarea la procesul de învățământ a tuturor elevilor din cadrul unei comunități" (Dezvoltarea practicilor incluzive în școli - Ghid managerial, MEC, UNICEF, București,1999, pag. 9).

Educația incluzivă, ca dimensiune a educației pentru toți, pornește de la a constata, în acest moment al dezvoltării societății omenești, nevoia de afirmare și organizare structurată a unor cerințe globale față de procesul complex al educației. În acest sens, se operează cu o serie de valori globale care definesc într-o modalitate pozitivă, deschisă și flexibilă valoarea ființei umane, unicitatea și diversitatea în educație, cooperarea și nevoia de parteneriat educațional, democratizarea relațiilor educaționale ca punct de plecare în democratizarea relațiilor sociale, adaptarea continuă a strategiilor și metodelor de educație etc.

Incluziune, nu doar includere

Argumentăm mai jos alegerea termenului de incluziune în raport cu termenul de includere:

- Includerea presupune cuprinderea sau intrarea unui nou element într-un anumit sistem;
- Includerea se referă în principal la intrare;
- Incluziunea înseamnă mai mult decât cuprindere;
- Incluziunea se referă nu numai la intrarea în sistem, ci cu precădere la acces și participare;
- Incluziunea presupune acțiuni în favoarea accesului și participării;

- Principalele acțiuni ale incluziunii sunt legate de eliminarea discriminărilor și segregării;
- Incluziunea școlară în cadrul procesului didactic este un proces complex care pune în centru școala și schimbările ei;
- Incluziunea școlară presupune ca actori educaționali, nu numai copiii care intră în sistem ci și profesorii, managerii și părinții ca parteneri ai procesului didactic incluziv.

Educația incluzivă se poate sintetiza în următoarele cuvinte de sinteză:

Toți

Împreună,

Acceptându-ne

și

Sprijinindu-ne reciproc

Incluziunea ca democratizare a educației

Un alt mod de a înțelege incluziunea școlară este legat de orientarea democratică a sistemelor și proceselor de educație. Astfel, când ne referim la incluziunea școlară presupunem o atitudine antidisciminatorie, deschisă, democratică, de egalizare a șanselor la educație și de creare a condițiilor de manifestare a unui spirit de colaborare și cooperare socială. Acest tip de abordare nu rămâne la nivelul principiilor, ci se concretizează prin folosirea unor instrumente de intervenție care să asigure eradicarea **discriminării** și **segregării.**

Educația incluzivă este o construcție pas cu pas a unui set de idei, reprezentări și comportamente care determină acceptarea, respectul și sprijinul direct și necondiționat asupra unicității și diversității umane.

Sintetizată într-o singură idee, incluziunea educațională declară că fiecare este important (copilul, profesorul, părintele) indiferent de particularitățile sale (fie ele mai mult sau mai puțin cerințe speciale) și doar împreună putem să ne dezvoltăm.

✓ ***Eliminarea discriminărilor între oameni trebuie să înceapă cu eliminarea discriminărilor în educație.***

Din această perspectivă, definirea **incluziunii** poate fi concretizată prin următoarele caracteristici:

- recunoaște nevoia naturală a tuturor oamenilor de a aparține unei societăți;
- există beneficii pentru toată lumea dacă toți copiii sunt incluși în școală;
- școlile generale sunt centrele educative ale comunităților; devine firesc ca orice copil să fie binevenit în integrarea sa școlară și să i se asigure condițiile de dezvoltare necesare.

De multe ori se face confuzia între educația integrată și cea incluzivă. Se consideră că doar integrarea unui copil într-o clasă a unei școli numite „obișnuite", devine o formă de incluziune. Dar educația incluzivă presupune un întreg arsenal de schimbări de la politici la reprezentări, comportamente și atitudini. Simpla integrare a copiilor cu dizabilități în școli nu constituie o formă de educație incluzivă, trebuie ca toată școala să se schimbe și să devină incluzivă. Modul de înțelegere a educației incluzive se centrează pe o viziune mai largă și mai deschisă în ceea ce privește dizabilitatea și în general cerințele speciale ale copiilor. Principala explicație se leagă de viziunea asupra dizabilității dar, în plus, evidențiază și alte nevoi sau cerințe ale copiilor față de educație (medii socio-culturale limitative, marginalizante, apartenența la grupuri vulnerabile, în general situațiile de risc din dezvoltarea unui copil).

Modelul tradițional al dizabilității se axează pe deficiențele persoanelor cu dizabilități și explică dificultățile cu care se confruntă în viață prin prisma acestor deficiențe. Acest **model, de tip medical,** consideră dizabilitatea ca pe o „ tragedie personală" care limitează capacitatea persoanei cu dizabilități de a participa la viața societății obișnuite. Responsabilitatea de a încerca să se adapteze acestei lumi aparține persoanei cu dizabilități, așa cum este percepută de aceasta – o lume construită de persoane fără dizabilități pentru a îndeplini nevoile/cerințele persoanelor cu dizabilități. Mo-

delul actual, **modelul social,** pune accentul pe mediul social și modul în care acesta poate asigura participarea și implicarea deplină a persoanei cu dizabilități. Se identifică excluderea socială și se militează pentru includere și participare. Copiii care au deficiențe și/sau dizabilități pot întâmpina dificultăți în sistemul educațional: nu au acces în clădirea școlii sau curriculumul școlar este inaccesibil pentru ei. Dar acestea nu sunt explicabile prin deficiența copilului ci prin sistemul educațional în sine: proiectare pentru anumite grupuri de copii, sărăcia strategiilor de predare-învățare, profesori insuficient pregătiți, mediul sărac și inadecvat etc. Toate acestea devin și se evidențiază drept bariere în învățare pentru copii.

„Educația incluzivă nu se preocupă numai de copiii cu dizabilități sau de găsirea alternativelor la un sistem școlar segregat și special. Ea încearcă soluții și recomandări și pentru alte grupuri de copii: copii săraci, copii din zone izolate geografic, din grupuri etnice și lingvistice minoritare, discriminați prin sex (fetele în anumite zone culturale) etc. Și aceștia pot găsi un curriculum inadecvat sau predarea demotivantă, pot să se simtă străini față de cultura școlii respective, sau nu pot înțelege indicațiile și materiile de predare din școală, sau pot întâmpina multe alte bariere" - UNESCO, Dosarul deschis, pag. 22.

Altă dimensiune a educației incluzive se leagă de modelul comprehensiv al acesteia (UNESCO, 2001). Nu putem vorbi de o clasă incluzivă sau de un singur profesor care este incluziv. Educația incluzivă este o educație a valorilor globale, a practicilor comune de dezvoltare, a cooperării și a colaborării. Putem specifica că incluziunea valorizează diversitatea și diferențele cu respect și gratitudine căci, cu cât este mai mare diversitatea, cu atât ni se îmbogățește capacitatea de a crea noi viziuni asupra vieții. Această manieră de a înțelege rolul educației școlare devine un adevărat *antidot pentru profesori,* cu privire la rasism, sexism și cultul abilităților (educația incluzivă identifică diferențele și le valorizează ca și capacități, nu ca și deficiențe sau lipsuri).

✓ ***Calea principală a educației incluzive este cea a valorizării diferențelor dintre copii / dintre oameni.***

De ce e nevoie de educația incluzivă

Putem înțelege cât de nouă este această viziune și care sunt legăturile ei cu dezvoltarea societății actuale, cu valorile contemporane și cu proiecția în viitor a societății, dacă facem o incursiune în recunoașterea rolului pe care îl joacă educația în dezvoltarea și valorizarea fiecărei ființe umane.

Într-o lume măcinată de conflicte, crize și schimbări continue, poate părea utopic să dorești **o educație pentru fiecare și pentru toți.** În același timp, trebuie să recunoaștem că valoarea umană trebuie proclamată și sprijinită prin educație și cultură.

Valoarea fiecărui om. Pentru că fiecare poate contribui cu modelul său uman (de învățare, comportare sau participare) la zestrea și dezvoltarea lumii. Fiecare exponent al umanității poate deveni important dacă i se acordă o șansă prin educație.

Este momentul ca toate politicile educaționale să militeze pentru unificarea celor două elemente vitale unei educații eficiente, de calitate:

- **respectarea importanței sociale a fiecărui individ;**
- **valorizarea forței care vine din colaborarea tuturor.**

✓ ***Au trebuit 2000 de ani ca civilizația omenească să găsească căile pentru a atinge un asemenea scop nobil la nivel educațional global.***

Înainte de orice, educația pentru toți este o mare provocare pentru omenire în general și pentru politicile educaționale în special. Educația pentru toți devine realitate prin educația incluzivă.

Cultul exagerat al individualității ca și atenția forțată asupra grupului în care se pierde personalitatea fiecăruia au fost experiențe sociale care și-au pus amprenta și în educație. Nucleul educației incluzive cuprinde soluția de valorizare a individului, de acceptare a diferențelor ca punct de plecare care îmbogățește practica educativă și pune în evidență relațiile dintre copii și oameni diferiți.

Educația este un șir planificat și organizat de influențe care au ca scop devenirea individuală și dezvoltarea socială în același timp. Educația este inițiere în umanitate și cultura umanității dar, în același timp, este exprimarea creativității și unicității fiecăruia. Dacă nu ar fi fost așa, probabil că am fi rămas tributari primelor descoperiri umane și purtătorii pasivi ai unei acumulări de valori pe care să o reproducem identic. Sau, mai rău, am fi devenit o lume de mici roboți. Poate suna familiar cu experiențe dezvoltate de anumite sisteme de educație în unele perioade, nu prea îndepărtate, din istorie. Educația trebuie să fie bazată pe creativitate și construirea identității și valorii fiecărui individ pentru că numai în acest mod se asigură progresul și dezvoltarea. Cu alte cuvinte, numai prin analiza și inovarea continuă a valorilor create în trecut se asigură construcția culturii și civilizației umane din viitor. Este necesar, în aceeași măsură, să identificăm și nevoia de a potența, prin educație, individualitatea care nu se afirmă și nu se desăvârșește singură, ci doar în cooperare și colaborare cu grupul uman căreia îi aparține.

Cum principala caracteristică a lumii umane este diversitatea, aceasta constituie punctul de plecare pentru o altă înțelegere a particularităților umane. Există astfel particularități care caracterizează grupuri de indivizi dar, în același timp, fiecare om este o unicitate care constituie un univers aparte de caracteristici. O cultură unică.

Diversitatea ființelor umane determină diferențele dintre oameni. Aceste diferențe sunt dependente de istoria personală unică și irepetabilă a fiecăruia.

Diferențele sunt cu atât mai marcante în anii copilăriei. Dezvoltarea copilului depinde de experiența sa de viață, de acțiunile întreprinse ca și de maturizarea ființei sale biologice. Fiecare copil este unic prin zestrea sa ereditară și prin combinația specifică a caracteristicilor sale cu influențele mediului restrâns și apoi tot mai larg în care se dezvoltă. Practic, copilul se dezvoltă în interacțiunea cu mediul care este atât material cât și social. Armonia dezvoltării sale depinde de modul în care oglinda socială reflectă particularitățile individuale și potențează identitatea sa biologică și psihologică. Trecerea de la biologic la psihologic și apoi la social și cultural, în contextul integrării în familie, școală și comunitate

este un demers complex, multifactorial determinat, care constituie o altă fațetă a unicității umane.

Dacă analizăm însă practicile sociale, observăm însă, la tot pasul, că diferențele, particularitățile copiilor devin de multe ori obstacole și limitări ale integrării acestora în comunitate și în special în școală.

✓ ***Afirmarea diferențelor dintre copii ca firești, necesare și chiar potențatoare pentru învățare și formare poate și trebuie să devină o sursă de dezvoltare și nu un motiv de discriminare și marginalizare.***

În societatea actuală putem face constatarea amară că sunt lăsați în afara educației copiii care nu au parte de un mediu familial corespunzător, sunt **eliminați** de la școală și cultură prin măsuri arbitrare, determinate de existența unor particularități, ale dezvoltării, diferențe care îi caracterizează, dar și datorită unor modele socio-culturale discriminatorii.

Victimele agresivității, ale greșelilor și conflictelor dintre adulți sunt tot copiii. Este necesară o preocupare globală care să ia în seamă **vulnerabilitatea** tinerei generații și să construiască politici, practici și culturi deschise și flexibile în care copiii să se dezvolte și să nu fie excluși sau să sufere din cauza lumii adulților.

Categorii extinse de copii au fost excluse de la școală și educație pentru că sunt diferite. Pentru că au o altă cultură, limbă, etnie, rasă sau un ritm de gândire, mod de învățare diferit sau trăiesc într-un mediu social defavorizant. Ne putem referi aici și la copiii cu dizabilități ca și la copiii care nu ajung să învețe și să fie educați pentru că sunt prea săraci sau aparțin unui grup neacceptat în societate pe criterii diferite (etnie, rasă, religie, boli etc.). Aceștia au fost mereu prilej al discriminării și al marginalizării.

Devine tot mai necesară ascultarea **vocii copiilor** și reconsiderarea copilăriei ca o perioadă esențialmente importantă în dezvoltarea nu numai a indivizilor ci și a societății.

Sunt de dorit punți de **legătură între generații** ca și între instanțele/instituțiile sociale care gândesc și exercită educația (familie, școală, comunitate, societate).

Promotorii orientării educației pentru toți și a educației incluzive sunt în primul rând UNESCO și UNICEF, ca organizații care sprijină dezvoltarea, învățarea și cultura copiilor în corelare cu cea a adulților și a comunității.

Majoritatea statelor au început să-și proiecteze și să-și restructureze politicile educației în sensul incluzivității.

De **puterea educației** nu se mai îndoiește nimeni. Este acum necesar ca ea să se adreseze tuturor pentru ca lumea să se schimbe într-un sens pozitiv.

Nici o descoperire nu mai poate fi făcută de un singur om și practic fiecare lucru înmagazinează inteligența și efortul mai multor indivizi și a mai multor fapte de cultură. Este deci firesc și realist ca azi să ne gândim la fiecare pentru a găsi soluțiile în viitorul tuturor.

Este firesc să ne preocupăm de toți, pentru că fiecare este important.

Pentru cine?

Pentru toți.

2. Definirea educației incluzive prin documente programatice

Sarcinile educației pentru toți prevăzute pentru perioada 1990 – 2000 s-au referit la:

- **Îngrijirea extinsă a copiilor de vârstă mică – educație timpurie;**
- **Stabilirea accesului universal la educația școlară primară și încheierea acesteia până în anul 2000;**
- **Creșterea calității educației școlare prin performanțele elevilor;**

- **Reducerea numărului de persoane analfabete, în special femei;**
- **Extinderea educației de bază și a pregătirii școlare pentru tineri și adulți.**

Pornind de la aceste direcții, condițiile pentru ca o școală să devină incluzivă sunt simple, dar de o mare profunzime și implicând acțiuni complexe și de durată. Orice școală care se consideră incluzivă trebuie:

- **Să primească toți copiii;**
- **Să se schimbe toată școala;**
- **Să fie pregătiți profesorii în sensurile menționate.**

În 1994 la Salamanca, Conferința Mondială a Educației Speciale a scos la iveală nevoia de regândire a domeniului considerat **special**.

„În Declarația de la Salamanca, 1994, se spune că școala obișnuită cu o orientare incluzivă reprezintă mijlocul cel mai eficient de combatere a atitudinilor de discriminare, un mijloc care creează comunități primitoare, construiesc o societate incluzivă și oferă educație pentru toți; mai mult, ele asigură o educație eficientă pentru majoritatea copiilor și îmbunătățesc eficiența și, până la urmă, chiar și rentabilitatea întregului sistem de învățământ." (Dezvoltarea practicilor incluzive în școli - Ghid managerial, MEC, UNICEF, București,1999, pag. 9).

Educația pentru toți poate să fie un mijloc de îmbunătățire a educației în general prin reconsiderarea sprijinului care se acordă **anumitor copii**. Maniera în care o serie de particularități de dezvoltare și învățare determină împărțirea copiilor în categorii determinate și considerate ca speciale, tinde să fie înlocuită de o manieră noncategorială, care consideră **că orice copil** este o persoană care învață într-un anumit ritm și stil unic și poate avea nevoie de un sprijin diferit. De aici devine impetuos necesar să ne gândim la toți copiii și deci la o educație incluzivă care analizează toate resursele care pot interveni în egalizarea șanselor lor la educație.

Pornind de la aceste considerente, educația incluzivă a fost definită la Salamanca ca **acces la educație și calitate a acesteia**

pentru toți copiii. S-au identificat două obiective generale pentru afirmarea educației incluzive:

1. Asigurarea **posibilităților participării** la educație a tuturor copiilor, indiferent de cât de diferiți sunt ei și se abat prin modelul personal de dezvoltare de la ceea ce societatea a denumit **normal**. **Participarea** presupune în primul rând **acces** și apoi găsirea căilor ca fiecare să fie **integrat** în structurile care facilitează învățarea socială și individuală, să-și aducă contribuția și să se simtă parte activă a procesului. Accesul are în vedere posibilitatea copiilor de a ajunge fizic la influențele educative ale unei societăți (familie, școala, comunitate), de a se integra în școală și de a răspunde favorabil solicitărilor acesteia.
2. **Calitatea educației** se referă la a găsi acele dimensiuni ale procesului, conținuturi ale învățării și calități ale agenților educaționali care să sprijine învățarea tuturor, să asigure succesul, să facă sistemul deschis, flexibil, eficient și efectiv.

✓ ***Fiecare persoană – copil, tânăr sau adult – trebuie să beneficieze de proiectarea unor astfel de ocazii / oportunități încât să i se răspundă adecvat nevoilor sale educaționale de bază. (Declarația de la Salamanca, 1994)*.**

Carta Incluziunii, adaptată după propunerile făcute de Centrul de Studii în Educația Integrată din Marea Britanie (CSIE,1989) declară următoarele:

Carta incluziunii

✓
- ***Susținem plenar includerea tuturor copiilor în circuitul normal al educației.***
- ***Incluziunea în educație este o problemă care ține de drepturile omului.***

- ***Toți copiii au aceeași valoare și același statut. Excluderea copiilor din circuitul normal al educației din cauză/având la bază un handicap/o dizabilitate sau o dificultate de învățare este o practică discriminatorie și devalorizantă.***
- ***Resursele, știința acțiunii, personalul și elevii din școlile segregate ar trebui să fie relocalizați în circuitul normal, cu diversificarea și susținerea care se impune.***
- ***Educația segregată contribuie la segregarea persoanelor cu dizabilități pe parcursul întregii lor vieți. Educația integrată este deci o etapă crucială pentru modificarea atitudinilor discriminatorii, crearea unor comunități primitoare și a unei societăți incluzive.***
- ***Integrarea plenară a persoanelor cu dizabilități sau cu dificultăți de învățare în viața economică și socială a comunității cere ca elevii să fie susținuți pentru a putea accede la o educație incluzivă.***
- ***Chemăm guvernele centrale și locale să furnizeze sprijinul necesar pentru ca toți copiii să poată participa la medii cât mai incluzive.***

Educația incluzivă este un drept în care se pune problema educației de calitate și a bunului sens social. Același Centru considera că putem sistematiza în trei mari categorii cele zece motive în favoarea educației incluzive:

- **Drepturile omului;**
- **Calitatea educației;**
- **Bunul sens social.**

ZECE MOTIVE PENTRU INCLUZIUNE

Drepturile omului

- **Toți copiii au dreptul de a învăța împreună.**
- **Copiii nu trebuie devalorizați și nici să suporte vreo discriminare, să fie excluși sau respinși pentru că au o dizabilitate sau au dificultăți de învățare.**
- **Adulții cu dizabilități care se descriu pe ei ca supraviețuitori ai unor școli speciale cer să se pună capăt oricărei segregări.**
- **Nu există nici o explicație legitimă pentru a separa copiii în educație. Copiii trebuie să existe împreună cu avantaje și profit pentru fiecare. Ei nu au nevoie să fie protejați unii de alții.**

Educația bună

- **Cercetarea ne demonstrează că elevii se simt mai bine atât din punct de vedere social cât și din perspectiva învățării teoretice, în mediile integrate.**
- **Nu există nici o formă de învățământ în școli segregate care să nu poate fi organizată într-o școală obișnuită.**
- **Cu același angajament și cu același sprijin, educația integrată reprezintă o folosire mult mai eficace a resurselor educative.**

Bunul sens social

- **Segregarea îi învață pe copii teama, ignoranța și hrănește prejudecățile.**
- **Toți copiii au nevoie de o educație care să îi ajute să dezvolte relații și care îi pregătește să trăiască în mijlocul celorlalți.**
- **Doar incluziunea are potențialul necesar pentru a diminua teama și a construi prietenia, respectul și înțelegerea.**

3. Nivelurile de analiză ale dezvoltării educației incluzive

Educația incluzivă este o cerință atât pentru **politicile cât și pentru practicile educaționale,** pe fundalul înțelegerii și valorizării dimensiunilor **culturale**.

Dacă pentru politicile educaționale se pot determina direcțiile și recunoaște nevoile acestei orientări, pentru practici, **schimbările** cerute sunt de profunzime și în același timp de orientare a metodologiilor, atitudinilor și conduitelor educaționale.

Pentru a se adresa tuturor copiilor și a deveni deschisă, flexibilă, adaptată și orientată spre fiecare și pentru toți, educația trebuie să presupună în practică o **schimbare de viziune**. Este vorba de o orientare care pune accentul pe **cooperare, parteneriat**, **învățare socială** și **valorizare a relațiilor pozitive, umaniste în educație**.

Această orientare are în vedere schimbări în următoarele componente:

✓

1. ***Educație*** *- educație în general cu referire la principii, proces, produs și beneficiari.*
2. ***Școală*** *- educația școlară care se referă la abordarea generală, strategii și durată a programelor propuse.*
3. ***Societate*** *- legăturile necesare între formele educației și agenții acesteia ceea ce înseamnă în primul rând nevoia de parteneriat social (familie, comunitate, societate) pentru îndeplinirea sarcinilor educației moderne.*
4. ***Individ*** *- se pune accentul pe unicitatea și valoarea fiecărei persoane, indiferent de caracteristicile sale (psihologice, funcționale, sociale, culturale etc.) pe o abordare pozitivă, umanistă a relațiilor și a rolului fiecărui participant la procesul educațional.*

Analiza dezvoltării educației incluzive se realizează pe trei niveluri:

A. Politicile educaționale;

B. Instituția școlară;

C. Procesul de predare-învățare.

Putem considera că aceste trei niveluri care construiesc sistemul complex al educației se completează reciproc și se bazează pe o orientare determinată de respectarea unor principii legate de democratizarea și flexibilizarea procesului educațional.

A. Politicile educaționale

Înainte de orice, educația incluzivă este o **abordare strategică** desemnată pentru a facilita succesul învățării pentru toți copiii. Prima cerință pe care o adresează educația incluzivă este descreșterea până la eliminare a excluderii de la educație, cel puțin la nivelul pregătirii școlare elementare. Aceasta se propune prin asigurarea **accesului**, **participării** și **succesului învățării** în **educația de bază de calitate**, **pentru toți copiii**.

Așa cum am mai precizat, de foarte multe ori incluziunea se confundă cu integrarea persoanelor cu dizabilități. În realitate, problematica dezvoltării unor practici de educație incluzivă este o **abordare noncategorială** a adaptării și dezvoltării umane și sociale. Faptul că de multe ori se consideră educația incluzivă o problemă numai a școlii și numai pentru persoanele cu deficiențe și/sau dizabilități, îngrădește dezvoltarea socială, pentru că educația incluzivă poate contribui la deschiderea societății spre valori umaniste și pozitive.

Ea depinde în primul rând de practicile sociale generale, de construcția societății, de atitudinile față de toate problemele cu care se confruntă educația și dezvoltarea umană și socială. De aceea, educația incluzivă nu se poate defini în afara unor politici sociale și educaționale dezvoltate în sens incluziv. Dimensiunile educației incluzive au în vedere o politică de abordare a **diversității umane și sociale**, o altă analiză individuală și socială care trece prin recunoașterea culturii și varietăților culturale, promovează importanța **multiculturalismulu**i. În acest sens educația incluzivă se întâlnește cu educația pentru diversitate și cu educația multiculturală.

Dacă clarificăm faptul că educația incluzivă nu completează o altă viziune, ci este o abordare complexă, nouă, care își propune **să schimbe atitudinile** pornind de la valorile pozitive ale individualității, educației și societății, putem determina nevoia de a începe proiectarea acțiunilor formative cu dezvoltarea unor **politici generale sociale** în favoarea tuturor indivizilor și în favoarea educației. Punctul de plecare în construcția unor practici incluzive este **politica incluzivă a societății** la care se adaugă **politicile incluzive ale educației.**

Analizele din ultimii ani au demonstrat că numai într-o societate pluralistă, democratică, deschisă, flexibilă care recunoaște valoarea fiecărui individ și acceptă și promovează contribuția lui la dezvoltarea culturii sociale, se pot dezvolta politici și practici educaționale incluzive.

„Problema de bază a persoanelor cu dizabilități nu poate fi rezolvată prin mutarea acestora în alte locuri decât unde locuiesc. Atitudinile negative, prejudecățile, comportamentele discriminative nu se diminuează ci continuă să persiste dacă comunitățile nu se responsabilizează față de membrii lor cu dizabilități; dacă nu deschid societatea pentru toți membrii, inclusiv pentru cei cu dizabilități, dacă comunitatea nu oferă membrilor cu dizabilități drepturile și șansele de care au fost lipsiți." (Ture Jonson, 2006, p.1)

Educația incluzivă se referă la ridicarea tuturor barierelor în învățare și la asigurarea participării tuturor celor vulnerabili la excludere și marginalizare (UNESCO, 2000).

B. Instituția școlară

„Când își asumă provocarea de a face clasele sau școala mai incluzive, profesorii devin profesioniști și practicieni mai buni. Aceasta înseamnă că au de câștigat toți elevii, nu numai cei cu cerințe speciale." (UNESCO, 2002, P.31.)

Pentru a asigura condițiile educației incluzive este necesar să analizăm și modul de percepere, reprezentare și asumare a rolului școlii. Nevoia de reconstrucție a abordării școlii ca instituție se referă la:

- **Acceptarea, înțelegerea și administrarea schimbărilor în școală;**
- **Elaborarea unor strategii pentru dezvoltarea școlii ca instituție și organism;**
- **Implicarea profundă a managerului școlar în introducerea schimbărilor;**
- **Ancorarea școlii în comunitatea căreia îi aparține și asigurarea unei relații biunivoce de schimbare incluzivă (școala bazată pe comunitate și comunitate care dezvoltă practici tot mai incluzive).**

Conceptele cheie cu care se operează la acest nivel sunt:

- **strategii de dezvoltare;**
- **școala pentru toți copiii și școala incluzivă;**
- **servicii de sprijin;**
- **managementul școlar;**
- **managerul școlii;**
- **comunitatea,**
  - **școala bazată pe comunitate**
  - **accesul**
  - **participarea**
  - **succesul învățării**
  - **educație de bază de calitate.**

Școala incluzivă se referă în sens restrâns la integrarea / includerea tuturor copiilor, indiferent de capacitățile și competențele de adaptare și deci de învățare într-o formă de școală. În sens larg, ea înseamnă preocuparea pentru **fiecare copil în sprijinul și beneficiul învățării tuturora.** Fiecare copil este înțeles ca un **participant activ la învățare și predare** pentru că fiecare aduce cu sine o experiență, un stil de învățare, un model social, o interacțiune specifică, un ritm personal, un mod de abordare, un context cultural căruia îi aparține.

Școala în sine este înțeleasă ca un teritoriu care oferă posibilitatea dezvoltării dar se și dezvoltă în același timp. Instituția școlară este înțeleasă ca un organism viu, ca o structură în continuă transformare care are nevoie de flexibilitate și dinamism pentru a se transforma. În școală, copiii se formează dar, în același timp, formează și determină direcțiile de dezvoltare a practicilor și politicilor interioare, dacă se ține seama de nevoile lor, de respectarea demnității fiecăruia și se pornește de la faptul că fiecare poate să determine transformări importante. Școala eficientă este considerată cea care răspunde obiectivului cel mai general, formează și dezvoltă potențialul tuturor copiilor. Pentru aceasta, dimensiunile de construire a școlii pornesc de la cunoașterea copiilor, a nevoilor lor individuale și de grup și de la adaptarea școlii la potențialul copilului și nu a acestuia la cerințele de multe ori artificiale ale școlii. Pentru a elimina conservatorismul și dogmatismul care o caracterizează, școala are nevoie să respire prin noile generații. O școală bună se bazează pe sursele de cunoaștere chiar ale beneficiarilor ei. Provocată permanent să facă față individualităților pe care le educă, școala se dezvoltă, găsește căi noi și se construiește pe sine. De la viziunea tradiționalistă, care consideră că elevul trebuie să răspundă perceptelor și cerințelor școlii, incluziunea introduce o schimbare majoră considerând că școala, curriculum-ul școlar trebuie să se construiască permanent pentru a face față cerințelor elevilor și nevoilor acestora, ca generație și ca individualități.

Caracteristicile ei sunt **flexibilitatea** și **dinamismul**. Orientarea incluzivă nu este doar un principiu de organizare ci și un set de măsuri coerente care au drept țintă **deschiderea și flexibilizarea școlii** pentru a face față provocărilor determinate de acceptarea și sprijinirea tuturor elevilor. Școala incluzivă se adresează copiilor prin adaptarea sa continuă, **flexibilă** și **dinamică** la cerințele dezvoltării și învățării acestora.

Flexibilitatea are în vedere acceptarea continuității schimbării și nevoia de ajustări și restructurări în acțiuni, așteptări, atitudini și alte componente ale procesului didactic. **Dinamismul** presupune continuă perfecționare, ascensiune în căutarea eficienței și calității actului didactic precum și canalizarea energiilor spre satisfacerea nevoilor individuale în spiritul valorizării grupului și a colectivității.

Mișcarea către școlile incluzive este justificată și susținută de o serie de **motive** printre care (Dosarul deschis al educație incluzive, UNESCO, 2002, traducere RENINCO-UNICEF):

- **Justificarea educațională**: nevoia de școli incluzive care să asigure educația tuturor copiilor împreună înseamnă că, în aceste școli, trebuie dezvoltate modalități de predare care să răspundă la diferențele individuale și, astfel să beneficieze toți copiii.
- **Justificarea socială**: școlile incluzive sunt capabile și în măsură să schimbe atitudinile față de diferențe prin aceea că educă toți copiii împreună și creează temelia pentru o societate dreaptă și ne-discriminativă.
- **Justificarea economică**: este posibil ca înființarea și menținerea școlilor care educă toți copiii împreună să coste mai puțin decât înființarea unor sisteme complexe de diferite tipuri de școli specializate pentru diferite grupuri de copiii.

Bineînțeles că, dacă aceste școli incluzive oferă o educație eficientă tuturor elevilor lor, atunci acestea devin mijloace și mai rentabile din punct de vedere al costurilor pentru asigurarea educației pentru toți.

De aceea, educația incluzivă nu este o formă de educație pentru anumite grupuri dezavantajate ci o formă de educație pentru înlăturarea barierelor învățării, de orice tip.

✓ ***Ea înseamnă, în esență, schimbarea ȘCOLII obișnuite pentru a îndeplini cerințele educative ale tuturor celor care învață***.

Școala de tip incluziv este școala de bază accesibilă, de calitate și care își îndeplinește menirea de a se adresa tuturor copiilor, de a-i transforma în elevi și de a-i deprinde și abilita cu tainele lumii. Să le ofere bazele culturii și civilizației umane, pe înțelesul lor și în așa fel încât toți să beneficieze de acestea și să le dezvolte mai departe după puterile lor. De acea, strategiile predării-

învățării trebuie astfel adaptate încât să corespundă diversității și nenumăratelor stiluri de învățare și dezvoltare, firești, ale copiilor.

Să nu uităm că scopul educației este de a asigura socializarea și dezvoltarea individuală în aceeași măsură.

Educația incluzivă se realizează de preferință în **școlile și clasele obișnuite, dar nu numai.** Elementul cel mai semnificativ pentru o școală incluzivă este situarea ei în **comunitatea de viață** a copiilor pe care îi educă. De aceea educația incluzivă nu înseamnă desființarea școlilor speciale (deși anumite viziuni, orientări exclusiviste declară aceasta) ci asigurarea unor școli cât mai adecvate și apropiate de mediul de dezvoltare al copiilor cu care lucrează. Și o **școală specială** aspiră să devină mai puțin segregativă dacă dezvoltă o politică de acces pentru toți copiii, este flexibilă, oferă servicii comunității și creează copiilor un mediu și situații de viață cât mai normale, nu speciale.

Educația incluzivă recunoaște și răspunde la diversitatea nevoilor și abilităților copiilor. Diferențele individuale de dezvoltare, particularitățile personale, stilurile de învățare, devin resurse și nu piedici în adaptare și integrare.

Conceptul de **sprijin** este central în înțelegerea educației incluzive. Sprijin pentru copii, pentru profesori, pentru managerii școlari și pentru procesul de predare-învățare. O școală care se dezvoltă incluziv este o școală care lucrează în echipă. Practic, construcția educației incluzive nu poate fi decât o responsabilitate împărtășită de întreaga școală.

Rolul profesorului obișnuit este potențat și valorizat. Primele servicii de sprijin pot fi realizate cu ajutorul său.

Serviciile de sprijin pot lua diferite forme:

- **un profesor itinerant/resursă/mobil pregătit anume, a cărui sarcină este să aprobe și să sprijine profesorul clasei;**
- **suplimentarea materialelor și formelor de sprijin;**
- **asistența părinților, alți voluntari și elevi;**
- **modificări ale mediului fizic, curriculum, orar și procedee de evaluare;**

- **resurse de formare continuă pentru creșterea cunoștințelor și deprinderilor profesorilor;**
- **un climat școlar pozitiv, cu manageri activi și suportivi;**
- **asigurarea accesului la personal de sprijin care asistă identificarea și evaluarea;**
- **servicii socio-educaționale (psihologice, de sănătate, psihopedagogice de asistență etc.);**
- **conducere și asistență adecvată.**

Citând din experiența unor școli din lume, **Ture Jonsson** descrie cum se poate începe dezvoltarea unei școli în sens incluziv, considerând că școlile obișnuite trebuie astfel organizate și sprijinite încât să răspundă nevoilor speciale prin crearea unor elemente de sprijin și prin păstrarea copiilor cu cerințe/nevoi speciale (**Ture Jonsson, 2000, p.32).**

Vom analiza în continuare **etapele** necesare dezvoltării unei școli incluzive, adaptând propunerea lui **Ture Jonsson (2000)** la posibilitățile școlii actuale:

- **Identificarea și evaluarea**
  - identificarea copiilor cu cerințe educative speciale cu ajutorul unor grile cât mai simple/instrumente de înregistrare care pot fi aplicate de profesorii oricăror școli primare;
  - identificarea copiilor din afara școlii care necesită sprijin, în cooperare cu serviciile de sănătate și cu cele sociale, precum și cu alți factori responsabili;
  - copiii identificați cu CES pot fi apoi evaluați de o echipă pregătită de profesori de educație specială și de personal medical. Atenție la acest nivel pe nevoia de a nu stigmatiza copiii!
  - evaluarea trebuie să se concretizeze în propunerea unui plan de acțiune pentru fiecare copil în parte;
  - părinții trebuie întotdeauna implicați;
  - crearea unui climat pozitiv pentru informarea cu grijă

a tuturor în școală și a părinților înainte de a se începe dezvoltarea orientată incluziv; trebuie avută multă grijă pentru că atitudinile negative și neînțelegerile pot avea consecințe devastatoare.

- **Resursele/proviziile educației incluzive**
  - punctul de plecare trebuie să fie întotdeauna crearea unor resurse de educație care să se potrivească cu nevoile individuale din clasa obișnuită;
  - copiii cu cerințe educative speciale, care primesc sprijin în clasa obișnuită, trebuie așezați în apropierea profesorului (tablei și dacă e nevoie lângă sursa de lumină); în acoperirea nevoilor speciale ale copiilor prima cerință este analiza cu bun simț a resurselor existente și a celor posibile;
  - identificarea unei clase de elevi sau a unui spațiu care poate deveni un punct de resurse, camera de resurse sau o unitate de educație specială în școala obișnuită. Acesta poate fi folosită pentru momente de instruire separată sau ca referință pentru sprijinirea elevilor care au nevoie de sprijin suplimentar, în general pentru a aborda problemele copiilor care prezintă dificultăți de învățare moderate sau chiar severe în anumite domenii;
  - o unitate specială nu poate avea mai mult de 10-15 copiii în atenție. Trebuie avut grijă de „sprijinirea" copiilor nu de „depozitarea" lor în spații speciale;
  - unitățile speciale de sprijinire a copiilor trebuie să fie construite în școala de cartier sau într-o școală apropiată pentru că este mai bine să călătorească un profesor decât 10 copii;
  - spațiile alocate trebuie organizate în așa fel încât să răspundă problemelor copiilor;
    - dacă copiii au probleme vizuale, trebuie să se asigure lumină bună și condiții de sonorizare;

- dacă copiii au dizabilități auditive, pereții trebuie căptușiți cu materiale textile, saltele speciale, condiții de lumină pentru a facilita vederea buzelor și semnelor folosite în comunicare;
- trebuie folosite locuri liniștite ale școlii pentru copiii cu dificultăți de învățare, căci este nevoie de liniște și eliminarea stimulilor care pot distrage atenția;

- nevoile copiilor cu dizabilități trebuie luate în considerare când se construiesc noi clădiri școlare. În școlile existente, adaptările necesare pentru copiii cu dificultăți în mișcare trebuie asigurate prin rampe de acces, facilități la toaletă, bare de susținere etc.
- în organizarea serviciilor de tip incluziv pentru copiii cu dizabilități, trebuie avute în vedere vârstele de la care se încep programele. Este de preferat să se înceapă cu copiii preșcolari. Pentru a se construi încrederea personalului care lucrează, se recomandă și abordarea problemelor ușoare și medii pentru început. Copiii cu dizabilități trebuie să aibă vârste apropiate de copiii din clasa lor și să nu fie mai mult de 2-3 într-o clasă.
- Directorul și personalul școlii trebuie să înțeleagă și să aprecieze faptul că acei copii care au cerințe / nevoi speciale trebuie să aibă prioritate în organizarea și distribuirea resurselor de predare-învățare;
- Trebuie clarificat fiecărui participant la programul unei școli incluzive faptul că scopul serviciilor de sprijin este de a ajuta toți copiii să se adapteze la programul claselor obișnuite și nu să marginalizeze sau să excludă pe cei care au dizabilități.

Profesorii - asigurarea pregătirii inițiale trebuie completată cu pregătirea continuă, prin schimburi de experiență și colaborări continue, pentru îmbunătățirea practicilor de predare și învățare.

Dezvoltând **cultura clasei,** profesorul împreună cu elevii încurajează relațiile pozitive între copii, încurajează diversitatea, acceptă sprijinul în clasă și creează **ocazii** pentru această dezvoltare.

Cheia este în acceptarea tuturor, în sprijinul pentru fiecare, prin sarcini și activități de învățare. Toate acestea pot fi realizate de profesor prin:

- **Informarea permanentă a tuturor;**
- **Dezvoltarea mecanismelor de luare a deciziilor în comun;**
- **Construirea comunității;**
- **Acceptarea și valorizarea diversității la clasă;**
- **Recunoașterea cu onestitate a diversității;**
- **Comportamente de corectitudine, nu de milă sau compasiune.**

Monitorizare și servicii de consiliere. Pentru succesul școlii incluzive este necesară o monitorizare continuă a progreselor și a barierelor care sunt întâmpinate. Pentru asigurarea eficienței, școlile trebuie să se bazeze pe sprijin și consiliere continuă.

Formularea unor INDICATORI DE INCLUZIUNE constituie un alt pas important în analiza școlii incluzive. Pentru a planifica, organiza și evalua dezvoltarea școlii și eficiența ei, putem face apel la astfel de instrumente de lucru.

În orice act de educație se întrepătrund trei dimensiuni importante (Dezvoltarea practicilor incluzive în școala românească, UNICEF, MEN, 1998):

- **Politicile;**
- **Practicile;**
- **Cultura.**

Se pornește de la un cadru de înțelegere, de la obiective și direcții ale acțiunilor. Se vehiculează și se operează cu un set de practici care antrenează schimbările preconizate prin obiective. Întreaga acțiune se derulează într-un context anumit, într-o situa-

ție educațională care surprinde un cadru cultural specific. Fiecare din aceste elemente este la fel de important. De aceea construcția unei educații pentru toți trebuie să ia în calcul schimbările necesare, obținute prin procesul organizat al învățării în așa fel încât să se construiască **politici ale incluziunii**, să se dezvolte **practici incluzive** pentru ca în final să se organizeze o **cultură a incluziunii**.

Indicatorii de incluziune asigură o bază utilă pentru realizarea unei astfel de analize. Aceștia se bazează pe datele preluate din două surse principale de informație. În primul rând, este vorba de datele care au rezultat din studiul acelor procese despre care se știe că stimulează participarea elevilor care anterior au fost excluși sau marginalizați; în al doilea rând, se au în vedere datele recente privind procesele eficiente în vederea îmbunătățirii activității în școală. Astfel, indicatorii definesc o agendă bazată pe rezultatele cercetării care poate fi utilizată pentru a orienta activitățile de revizuire și dezvoltare. Indicatorii care urmează au fost formulați și utilizați în proiecte de cercetare, acțiuni derulate în România în perioada 1995-1998 și 1998-2000 în parteneriatul dintre Universitatea din București, Universitatea din Manchester, două asociații neguvernamentale, RENINCO (Rețeaua Națională de Informare și Cooperare pentru Integrarea în Comunitate a Copiilor și Tinerilor cu Cerințe Educative Speciale) și ACSC (Asociația Comunitatea în Sprijinul Copiilor) cu sprijinul tehnic și financiar al Reprezentanței UNICEF în România.

Indicatorii se concentrează asupra următoarelor trei dimensiuni ale vieții școlare:

- **Cultura;**
- **Strategia;**
- **Practica.**

Dimensiunea 1- Cultura

Această dimensiune se referă la măsura în care filosofia educației incluzive este împărtășită de toți membrii comunității școlare și de toți cei care intră în școală. De fapt, **crearea culturii școlii trebuie să devină un proces la fel de important ca acela de predare a cunoștințelor și dezvoltare a deprinderilor**. O astfel de

filosofie va putea sta apoi la baza unor strategii și a luării unor decizii curente privind practica. Această dimensiune se referă deci atât la realitatea unei școli cât și la imaginea transmisă despre aceasta.

Dimensiunea 2- Strategia

Această dimensiune se referă la **plasarea abordării incluzive în inima dezvoltării școlare**, astfel încât aceasta să pătrundă în toate strategiile și să nu fie privită ca o nouă strategie care se adaugă la cele existente. Se va asigura ca atenția față de conceptul de educație incluzivă să fie prezentă în toate aspectele planificării școlare.

Dimensiunea 3 – Practica

Această dimensiune se referă la **asigurarea reflectării în activitatea la clasă atât a culturii cât și a politicilor incluzive ale școlii**. Astfel, trebuie să se asigure că planurile de învățământ și modulul în care ele se aplică – în interiorul și în afara clasei – să încurajeze participarea tuturor elevilor.

Având în vedere aceste definiți, **indicatorii de incluziune** relativi la fiecare dimensiune sunt următorii:

Dimensiunea 1: Se referă la dezvoltarea unor culturi incluzive

1.1 Școala este primitoare pentru toata lumea.

1.2 Școala caută în mod activ să-și dezvolte relațiile cu comunitatea locală.

1.3 Diversitatea elevilor este privită ca o resursă de valoare.

1.4 Profesorul își cunoaște și valorizează elevii.

1.5 Elevii sunt valorizați în mod egal.

1.6 Părinții sunt valorizați în mod egal.

1.7 Cadrele didactice sunt valorizate în mod egal.

1.8 Elevii știu ce să facă atunci când au o problemă.

1.9 Elevii se sprijină reciproc.

1.10 Cadrele didactice se sprijină reciproc în rezolvarea problemelor.

1.11 Cadrele didactice se implică în luarea deciziilor.

1.12 Persoanele se adresează unele altora în moduri care confirmă valoarea lor individuală.

1.13 Cadrele didactice colaborează cu părinții.

Dimensiunea 2: Se referă la dezvoltarea unor politici incluzive

2.1. Școala încearcă să includă toți elevii din comunitatea locală.

2.2. Există un program eficient de integrare pentru toți elevii noi.

2.3. Elevii au dreptul să studieze orice materie și să participe la toate activitățile.

2.4. Școala dispune de o politică eficientă de reducere a absențelor elevilor.

2.5. Școala dispune de o strategie eficientă de reducere a exmatriculărilor din motive disciplinare.

2.6. Școala dispune de o strategie eficientă pentru diminuarea încercărilor de intimidare și abuz asupra elevilor și între elevi.

2.7. Școala se străduiește să adapteze clădirea în așa fel încât aceasta să fie accesibilă tuturor.

2.8. Strategia de elaborare a curriculum-ului ține seama de diversitatea elevilor (de pildă, de diferențele culturale, lingvistice, de sex, realizări și deficiențe).

2.9. Politicile de formare continuă sprijină cadrele didactice în efortul lor de a răspunde la diversitatea elevilor.

2.10. Prin sistemul de evaluare se apreciază adecvat rezultatele tuturor elevilor.

2.11. Politicile de sprijin sunt coordonate global.

2.12. Politicile pentru copiii cu nevoi speciale vizează stimularea participării la activitățile obișnuite din clasă.

2.13. Politicile de sprijin pentru copiii care vorbesc și o altă limbă încurajează participarea la activitățile obișnuite din clasă.

2.14. Politicile care privesc rezolvarea dificultăților comportamentale sunt legate de politicile de sprijin ale activității de învățare.

2.15. În școală, distribuirea resurselor se face în mod deschis și echitabil.

2.16. S-a elaborat o strategie prin care părinții sunt încurajați să devină parteneri în procesul de învățare a copiilor lor.

2.17. Serviciile de sprijin (cum ar fi de pildă cele asigurate de psihologi, logopezi, consilieri, personalul medical din școală) asigură creșterea gradului de participare a elevilor.

2.18. Se încurajează implicarea și participarea la managementul școlii a tuturor cadrelor didactice.

Dimensiunea 3: Se referă la dezvoltarea unor practici incluzive

3.1. La planificarea lecțiilor se au în vedere toți elevii.

3.2. Lecțiile dezvoltă înțelegerea și sentimentul de respect pentru diferențe.

3.3. Elevii sunt încurajați să-și asume răspunderea pentru propria lor învățare.

3.4. Explicațiile profesorilor ajută elevii să înțeleagă și să învețe lecția în clasă.

3.5. Profesorii utilizează o mare varietate de stiluri și strategii de predare-învățare.

3.6. În timpul lecțiilor, elevii sunt încurajați să lucreze împreună.

3.7. Elevii sunt încurajați să vorbească despre modul în care învață în timpul activităților din cadrul lecțiilor.

3.8. Profesorii își adaptează lecțiile în funcție de reacțiile elevilor.

3.9. Personalul din școală reacționează pozitiv la dificultățile întâmpinate de elevi.

3.10. Elevii înregistrează succese în procesul de învățare.

3.11. Elevii se sprijină reciproc în timpul lecțiilor.

3.12. Profesorii îi ajută pe elevi să-și revizuiască propriul proces de învățare.

3.13. Dificultățile de învățare sunt considerate ca prilejuri de dezvoltare a practicii.

3.14. La planificarea activității de pregătire participă toți profesorii din școală.

3.15. Membrii consiliului managerial se implică în întrebuințarea activității la clasă.

Precizăm faptul că formatul indicatorilor este ales în așa fel încât să fie util în colectarea datelor și, de asemenea, să faciliteze stabilirea priorităților în munca de dezvoltare. Indicatorii descriu situația ideală și vor fi utilizați ca termeni de referință pentru situația reală din orice școală. Școlile sunt libere să omită sau să adauge unii indicatori care se referă la problemele lor specifice.

C. Procesul de predare-învățare

Pentru a evidenția direcțiile de orientare a practicilor de predare-învățare vom începe prin prezentarea principiilor care conduc actul didactic în educația incluzivă.

Principiile educației incluzive la nivelul actului didactic

- **Elevul este partener de învățare pentru profesor dar în același timp învață în parteneriat cu ceilalți elevi.**
- **Diferențele dintre copii, ca personalități în construire, cele dintre profesori, ca adulți cu roluri bine definite social și**

cu experiență deja bogată în viața personală și socială, dintre profesori și părinți (sau alți membrii ai comunității), potențează metodele folosite în predare-învățare în clasă.

- **Profesorul poate utiliza experiențele diferite, stilurile și ritmurile de învățare ca o resursă pentru toți copiii.**
- **Relațiile dintre profesori sunt o sursă de învățare și un schimb de experiență continuu. Practicile curente duc prin reflexivitate la acumulare de experiență care trebuie împărtășită cu colegii pentru a deveni o altă sursă de îmbunătățire a învățării.**
- **Învățarea școlară este un proces continuu care se desăvârșește în urma interacțiunilor din clasă și pune în valoare acumulările fiecărui elev.**
- **Predarea este în acest sens, un proces de provocare la discuții și analize în grup. Ea poate deveni un proces de interacțiune, descoperire și antrenare a experiențelor anterioare de viața, dacă antrenează valențele pozitive ale grupului mic de elevi.**
- **Profesorul este cel care organizează situațiile de învățare în care implică toți elevii și el poate valoriza potențialul fiecăruia, într-o manieră pozitivă și flexibilă. Interacțiunea este considerată o coordonată necesară predării, pentru că produce învățare.**
- **Procesul învățării este un proces continuu în care este important modul de pornire și mijloacele de susținere și sprijinire. Elevul trebuie să învețe în clasă susținut și sprijinit de profesor și de ceilalți elevi.**
- **Pentru dezvoltarea personalității elevului și construirea competențelor lui psihosociale, procesul de învățare este mai important ca produsul.**
- **Elevul nu poate fi considerat o problemă, dacă nu se adaptează ritmurilor propuse de învățarea școlară. El este un model de învățare, expresie și dezvoltare.**

Suntem convinși că educația incluzivă este direcția acțiunilor pedagogice în viitor. Acesta este drumul de urmat și eforturile

următoare vor fi focalizate pe a găsi strategiile cele mai potrivite și a flexibiliza curriculumul educațional în așa fel încât să se adreseze tuturor copiilor.

Pregătirea profesorilor pentru a dezvolta practici de predare-învățare incluzive

Pregătirea profesorilor constituie o cerință de bază pentru realizarea școlii incluzive. Nu este vorba numai de pregătirea inițială unde se identifică ca fiind necesar să recunoaștem și să realizăm schimbări pe direcția unor forme mai deschise, flexibile și comprehensive ci și de pregătirea continuă care reclamă un nou tip de organizare. Pregătirea continuă este și trebuie să fie responsabilitatea fiecărui cadru didactic, iar monitorizarea acesteia este firesc să se realizeze la nivelul instituției școlare. Fiecare școală se dezvoltă și își perfecționează practicile dacă are un colectiv de cadre didactice motivate să învețe, să își schimbe experiențele, să coopereze perfectând în același timp colaborarea cu familiile și comunitatea. Primele cerințe față de formarea continuă sunt determinate de răspunsurile necesare la problemele pe care le ridică activitatea curentă în clasa de elevi.

Dacă într-o clasă există un copil cu dizabilități, profesorul poate face față diferențelor dintre copii dacă:

- știe care sunt punctele forte și punctele slabe ale copiilor și dacă planifică lecțiile ținând seama de acestea;

- știe că învățarea copilului poate fi afectată de dizabilități sau de lipsuri și folosește strategii de predare-învățare prin care aceste dificultăți să fie depășite;

- are încredere în propriile sale capacități și abilități de profesor, de a proiecta lecțiile pentru a răspunde cerințelor tuturor elevilor și pentru a adapta curriculum-ul, astfel încât să se potrivească pentru toți elevii;

- este ajutat și sprijinit de către colegi, părinți și alte categorii de profesioniști;

- are credința că toți copiii au dreptul la educație și că toți copiii sunt capabili să învețe.

Pachetul de resurse pentru profesori „Cerințe speciale în clasă”, lucrare elaborată de UNESCO pentru a sprijini implementarea în lume a școlii incluzive, valorizează mecanismele de autoformare și autodezvoltare ale școlii. În viziunea acestui material de formare, perfecționarea la nivelul școlii presupune relații de cooperare între profesori și o politică coerentă și de durată în acest sens, pentru fiecare școală. Direcțiile necesare identificate la nivelul școlii sunt în acest document:

- analiza în comun a politicii de dezvoltare a școlii;
- asistența la lecții între cadrele didactice;
- discutarea în grup a problemelor ivite și a soluțiilor găsite;
- sinceritatea în evaluare;
- pozitivismul în abordarea problematicii dificultăților de învățare cu care se confruntă copiii;
- parteneriatul real cu părinții;
- apelul la serviciile comunității pentru rezolvarea unor limitări.

Lucrarea menționată a apărut ca o sinteză a unei cercetări, acțiune propusă și realizată de UNESCO încă din 1988 și având drept scop dezvoltarea unui set de principii, idei și metode de lucru pentru a perfecționa activitatea profesorilor din orice colț al lumii care doresc să își dezvolte practicile educaționale pentru a face față diversității elevilor la clasă. În proiectul menționat, analizându-se politicile și practicile cele mai frecvente la nivelul statelor europene, s-a constatat că există o serie de tendințe comune referitor la dezvoltarea școlară pentru acceptarea tuturor categoriilor de elevi. Acestea sunt:

- Asigurarea unei legislații care să prevadă obligativitatea educației pentru toți copiii;
- Dezvoltarea unor practici legate de integrarea copiilor cu cerințe speciale în școlile obișnuite;
- Continua pregătire a profesorilor pentru a face față schimbărilor promovate de școlarizarea tuturor.

S-a produs începând cu această perioadă o adevărată mișcare în favoarea unor schimbări continue și corelate a pregătirii cadrelor didactice. Formarea acestora, așa cum o propune Pachetul de resurse UNESCO, trebuie adecvată unei viziuni noi cu privire la rolul școlii și chiar cu privire la relațiile dintre profesor și elevi. Toate metodele pe care le avansează proiectul UNESCO sunt folosite nu numai pentru a educa elevii în spiritul diversității ci și pentru a forma cadrele didactice în același sens. O idee deosebit de valoroasă pe care Pachetul o lansează este nevoia de a lucra în paralel, folosind aceleași strategii și mijloace atât în pregătirea cadrelor didactice cât și în activitățile didactice la clasă. Metodele comune propuse de Pachet sunt cele care aduc eficiența și calitatea atât în activitatea didactică cât și în pregătirea continuă a dascălilor. Acestea sunt metode interactive, participative, incluzive.

Se propun ca principale strategii de acțiune didactică și respectiv de formare continuă a cadrelor didactice:

- Învățarea prin interacțiune;
- Negocierea obiectivelor propuse în activitate;
- Folosirea demonstrației, aplicării și a feedbacku-lui;
- Valorizarea evaluării permanente prin procedee variate;
- Asigurarea unui sprijin constant în predare-învățare.

Proiectul UNESCO consideră relația dintre conținuturi și proces ca punct de plecare în formarea atât a elevilor cât și a cadrelor didactice. Conținuturile propuse se dezvoltă pornind de la experiențele de viață care se comunică, se împărtășesc și servesc pentru învățarea unor lucruri noi. Cooperarea și colaborarea se realizează prin discuții, rezolvare de probleme împreună și analiza concretă a procesului urmat. Se negociază soluții, se analizează împreună prezentul, trecutul și soluții ideale. În pregătirea propusă Pachetul accentuează rolul flexibilității și al descoperirii de soluții noi, originale pornind de la varietatea soluțiilor și experiențelor individuale. Se lucrează personalizat, în perechi și în grupuri mici. Ca și conținuturi sunt propuse patru module:

Modulul 1, se referă la strategiile de lucru cele mai eficiente.

Modulul 2 definește conceptele de cerințe speciale și integrare, formulând imaginea școlii incluzive.

Modulul 3 identifică dimensiunile școlilor eficiente ca școli incluzive preocupate de acces, participare și implicare a tuturor actorilor sociali.

Modulul 4 tratează elementele care compun sprijinul și asistența la nivelul clasei, școlii și la nivel individual.

Urmărirea conținuturilor se împletește permanent cu procesul de învățare în așa fel încât fiecare participant se simte parte a grupului, se implică, are conștiința construirii de sine alături de ceilalți. Folosind tehnicile de antrenare în discuții și rezolvarea problemelor în comun, analizând soluțiile fiecărui participant se obține o atitudine reflexivă față de ceea ce se petrece în grup și față de conținuturile propuse.

Pachetul de Resurse UNESCO propune folosirea strategiilor sale în următoarele modalități:

- În cursuri de pregătire inițială ținute la colegii și universități;
- Cursuri de formare continuă ale profesorilor și ale formatorilor de profesori;
- Ca parte a programelor de pregătire a personalului didactic la nivelul școlilor.

Remarcăm încă o dată faptul că este apreciată cu precădere acea formă de perfecționare care implică toată școala și care se adresează concret unei instituții școlare, pentru că numai așa se concretizează experiențele și se poate construi o schimbare de durată. În plus, se rezolvă problema responsabilizării și autodeterminării în formarea continuă. O școală în care se experimentează metode incluzive de predare-învățare, numai la o clasă sau chiar la mai multe, nu este o școală incluzivă. O școală incluzivă este o instituție școlară care antrenează toți membrii și actorii educaționali dinăuntru și din afara să. Este o organizație care învață și folosește activ competentele și capacitățile de învățare ale tuturor participanților. De aceea, formarea se face împreună, dezvoltarea practicilor este legată de politicile școlii și de managementul acesteia. Așa cum am mai precizat, credem că fiecare școală este un

organism complex care trăiește, învață și se schimbă folosind interacțiunile și resursele multiple.

O altă lucrare UNESCO, „Să înțelegem și să răspundem nevoilor copiilor în clasă" (2002), adresându-se tot cadrelor didactice, definește cu flexibilitate direcțiile pe care trebuie pregătite toate cadrele didactice pentru a sprijini integrarea școlară a tuturor copiilor.

Mesajele centrale ale acestui Ghid UNESCO se referă la următoarele principii de lucru:

- Cerințele suplimentare ale copiilor cu dizabilități sau ale celor cu diverse dezavantaje, din orice țară a lumii, pot fi îndeplinite în clase obișnuite, cu ajutorul unor mijloace puse la dispoziția profesorilor.

- Toți elevii au de câștigat, atunci când profesorii adaptează curriculum școlar și propriul stil de predare, pentru a se potrivi cu marea diversitate a copiilor din orice clasă de elevi. Aceste adaptări necesită, de regulă, mai puține mijloace tehnice suplimentare, în schimb implică foarte multă creativitate.

- Este foarte important ca profesorii să realizeze și să consolideze parteneriatul cu alți profesioniști, acolo unde aceștia există, pentru a putea fi sprijiniți în toate eforturile lor.

- Trebuie consolidate, în mod similar, legăturile dintre școlile unui cartier, precum și legăturile cu alte grupuri din comunitate, astfel încât cerințele copiilor să poată fi respectate atât în școală, cât și în afara școlii.

Ghidul definește incluziunea după cum urmează:

Copiii care sunt percepuți ca fiind diferiți / altfel datorită deficienței, originii etnice, limbii, sărăciei etc. sunt deseori excluși sau marginalizați în societate și în comunitățile locale. Includerea lor înseamnă schimbare de atitudine și practici ale indivizilor, organizațiilor și asociațiilor, astfel încât acești copii să poată participa și contribui, deplin și egal, la viața și cultura comunității respective. O societate incluzivă este aceea în care diferența este respectată și valorizată și în care discriminarea și prejudecățile sunt combătute activ, prin politici și practici adecvate.

În acest sens, „educația incluzivă" se referă la școli, centre de învățare și sisteme de învățământ (educație) care sunt deschise TUTUROR copiilor. Pentru ca acest lucru să fie posibil, profesorii, școlile și sistemele trebuie să se schimbe, astfel încât ele să poată face mai bine față diversității de cerințe pe care le au elevii și pentru ca acești elevi să fie incluși sub toate aspectele vieții școlare. „Educația incluzivă mai înseamnă un proces de identificare, diminuare și eliminare a barierelor din școală și din afara școlii, care împiedică învățarea".

Pentru a sprijini profesorii să își schimbe maniera de a concepe acțiunile și sprijinul acordat elevilor, în dicționarul elaborat de lucrare se specifică următoarea definire a curriculum-lui.

Curriculum este „Tot ceea ce înseamnă experiențe organizate pe care școala le oferă, pentru a ajuta copiii să învețe și să se dezvolte. Sunt cuprinse aici disciplinele de studiu, precum și modalitățile de predare-învățare, este inclus, de asemenea, mediul școlar, precum și alte activități care se desfășoară în afara clasei".

Identificarea profesorilor resursă, la nivelul fiecărui colectiv didactic, definește posibilitățile de asistență și consultanță pe care orice instituție școlară le poate avea, dacă managementul urmărește această direcție. (Profesorul resursă este un membru al personalului didactic, cu experiență și/sau pregătire, care poate oferi consultanță și asistență altor profesori.)

În lucrare se pune accent pe cultura școlii. Aceasta se referă la tradițiile, credințele și practicile de lucru ale unei școli. Alți termeni utilizați pentru a defini școala incluzivă includ etosul sau valorile școlii respective. Este valorizat studiul individual („Materialele de informare presupun că cel care apelează la ele le folosește nu numai prin simpla consultare ci și reflectând la ele și aplicând în activitate cele citite"). Acestea sunt forme de a schimba modalitățile de formare continuă a personalului didactic dar și ca orientare flexibilă a dezvoltării școlii.

Trebuie specificat faptul că atât Pachetul de resurse cât și lucrarea UNESCO din 2002 doresc să ofere o imagine clară asupra schimbărilor necesare în practicile de lucru ale profesorilor

pentru a face față dificultăților cu care se confruntă în învățare elevii. Se consideră că dascălii sunt cei mai aproape de schimbare și pot interveni cel mai adecvat în construcția școlii noi.

Făcând o sinteză a modului în care este descrisă școala incluzivă, observăm faptul că abordarea noncategorială a dificultăților de învățare este o mare provocare pentru școlile generale. Practic, toate școlile trebuie să înțeleagă și să înceapă procesul de autoformare și autodezvoltare, pentru a răspunde diversității problemelor de învățare într-o epocă complexă și plină de neprevăzut. Nimeni nu mai poate spune azi că posedă o metodă perfectă de instruire și formare. Nu mai putem face apel la soluții miraculoase, ci profesorii sunt chemați să înțeleagă, să accepte, să participe și să se schimbe permanent într-un sens pozitiv și ascendent pentru a găsi singuri soluții didactice la problemele școlare.

✓ ***Soluțiile dezvoltării unor școli cât mai adaptate la schimbările cerute de realitatea educațională trebuie să vină și de la cei care învață, într-un spirit de respect al demnității fiecăruia, fără etichetări și fără marginalizări.***

Se caută cu ardoare prin aceste noi orientări didactice „un leac" împotriva discriminării din școală și pentru cea din societate. Modul activ și fervent de căutare la nivel internațional ne face extrem de pozitivi. Este însă înțelept să recunoaștem că nu este simplu să devii deschis și empatic pentru a nu face discriminări și că relațiile dintre cadrele didactice, ca și cele dintre ei și familie sau comunitate, capătă în acest sens o pondere tot mai importantă. Formarea profesorilor devine o activitate continuă și calitățile care li se cer pun sub semnul întrebării „știința" și dau câștig de cauză „artei" în pedagogie. Mai trebuie însă găsite căile și mijloacele ca și societatea, în întregul ei, să valorizeze și să dea importanță acestei profesiuni pentru ca atracția ei să se exercite către persoanele cele mai adecvate și la momentele cele mai potrivite.

După cele prezentate mai sus se evidențiază cu pregnanță nevoia de schimbare la nivelul școlii, ca instituție, și la nivelul celor care o sprijină. Desigur, în documentele internaționale se pre-

cizează că în epoca noastră este firesc ca toate școlile să devină școli incluzive.

De la dorință la practici este însă un pas pe care trebuie să și-l asume fiecare guvern, fiecare autoritate de educație, fiecare educator.

Politicile de transformare a școlilor în școli pentru toți copiii prevăd profesori formați pentru a înțelege, accepta și lucra cu toți copiii. Este cert că școala de azi nu poate atinge încă idealul educației incluzive, dar este singura care poate începe și determina direcția unei asemenea construcții pedagogice. Este nevoie de o viziune precisă asupra copilului, particularităților sale și asupra procesului instructiv educativ în ansamblul său. Se antrenează aspecte legislative și practici care să construiască și să mențină comunități deschise, incluzive. În același timp este evident că trebuie început cu școala și cu actorii educaționali implicați la acest nivel. Dezvoltarea unor practici incluzive trebuie să constituie o direcție firească în pregătirea inițială și continuă a tuturor cadrelor didactice. **Se știe că modul de inițiere a parteneriatelor educaționale stabilește premisele parteneriatelor sociale**. De aceea, prin școală și prin activitățile de formare a celor ce proiectează și derulează programele școlare se constituie punctul de plecare al schimbării necesare la nivelul practicilor sociale. Pregătirea cadrelor didactice pentru a răspunde schimbării și a accepta diversitatea este deci o direcție necesară în reforma școlii. Este vorba de pregătirea continuă și chiar promovarea mecanismelor care să încurajeze formarea permanentă în acest spirit de către toate școlile. Școala poate și trebuie să fie în continuare cea care inițiază schimbarea practicilor sociale. Profesorii pregătiți să aibă o viziune deschisă, democratică, largă, despre elevi, posibilitățile și particularitățile lor, dar și despre faptul că **procesul didactic nu înseamnă numai presiune ci și sprijin**.

Sunt o serie de elemente care trebuie însușite de toate cadrele didactice și practicate zi de zi:

- drepturile tuturor copiilor la educație și împlinire individuală și socială;

- viziunea ecologică asupra educației;
- abordarea noncategorială a dificultăților de învățare;
- viziunea pozitivă, umanistă asupra procesului educațional;
- strategiile incluzive ale predării-învățării;
- lucrul în echipă de profesori;
- relațiile de parteneriat la nivelul instituției de educație dar și cu familia și cu instituțiile comunității;
- pedagogia diversității;
- valorizarea formelor de sprijin în clasă, în afara ei și în afara școlii etc.

Devine astfel o necesitate, la acest moment, propunerea ca, în formarea inițială a tuturor cadrelor didactice, să fie un modul al abordării incluzive asupra educației.

Școala incluzivă nu poate fi o inițiativă izolată, ci trebuie încadrată în politicile naționale de formare și dezvoltare.

Grija societății pentru cetățenii de mâine este firească și nu poate fi depărtată de construcția unor practici sociale pozitive, colaborative, cooperante, valorizante. Sigur, societatea este „aprigă" în competiție, este aspră, dură, critică și dificilă. Dar, nu dorim oare să o schimbam? Cum o poți face mai bine decât prin educație și anume prin transformarea practicilor în școlile generale care pun bazele educației tuturor membrilor societății. Profesorii trebuie astfel pregătiți încât valoarea comunicării didactice să fie înțeleasă ca model pentru comunicarea în viitorul social.

Ne amintim că W.Wall, în 1954, în lucrarea sa „Education constructive" identifica în introducere că viitorul omenirii stă în soluțiile educative. Cât de adevărată și de actuală a rămas și pentru acest început de mileniu propunerea lui!...

Câteva concluzii ale unei experiențe de formator în educația incluzivă

În calitate de profesor la Universitatea din București, ca formator în diferite proiecte de interes național ale MEC sau

ANPCA, în proiecte ale unor asociații neguvernamentale și ca organizator a numeroase cursuri de formare continuă pentru Asociația RENINCO România (Rețeaua națională de Informare și Cooperare pentru Integrarea Copiilor și Tinerilor cu Cerințe Educative Speciale), am în educația incluzivă o experiență de peste 14 ani. De când am luat contact pentru prima oară cu Pachetul de Resurse UNESCO am căutat să promovez și să susțin activități care să orienteze educația spre o viziune cât mai deschisă, flexibilă, curriculară. Am susținut peste 70 de astfel de cursuri și am coordonat mai multe proiecte pe această temă. Opinia unui profesor care a susținut și realizat cursuri pentru implementarea acestei viziuni poate asigura anumite recomandări practice, în acest moment al reformei învățământului românesc.

- Prima și cea mai importantă concluzie la care experiența mea m-a condus este că **abordarea școlii pentru toți este o nevoie vitală și pentru sistemul de învățământ românesc.** Acest mod de construire a intervenției educaționale este o cerință a timpului actual și a condițiilor de dezvoltare implicate de acesta. Specific că nu este vorba de o modă sau o ideologie trecătoare, ci de o soluție posibilă la provocările cu care se confruntă atât instituția școlară cât și relațiile interumane pe care le promovează și le orientează. Dar, educația pentru toți nu vine de la sine, ci trebuie discutată, analizată, acceptată și implementată pas cu pas într-o simbioză care unește teoria, practica și cu viziunea despre viață, societate, educație și valoarea ființei umane.

- A doua idee este aceea că **dezvoltarea unor practici didactice de tip incluziv este obligatoriu legată de schimbări în formarea inițială a cadrelor didactice**. Un singur curs de formare continuă (adică o completare a studiilor) nu este suficient. Este nevoie de o viziune unitară cu privire la rolurile educației, ale școlii în general, referitor la valorile universale cu care trebuie să opereze sistemul de învățământ și chiar de o reformulare a curriculumlui național în așa fel încât el să presupună accesul fiecărui elev, nu numai al celora care au aptitudini înalte sau calități apreciate din punct de vedere social. Dacă pregătirea inițială se va realiza în spiritul școlii incluzive evident că și formările ulterioare vor putea aprofunda tehnicile de lucru și maniera de dezvoltare optimă. Ori, dacă profesorii vor vedea în școala de cultură generală doar un

teren de competiție și de selecție a unor elevi, prin excluderea și neglijarea altora, va fi dificil ca în curentul principal să-i acceptăm pe toți și să acționăm incluziv.

- **Orice formare pentru dezvoltarea practicilor școlii pentru toți devine viabilă doar când se exemplifică prin activitățile de la clasă**. De aceea, cele mai eficiente cursuri sunt cele care au module practice de experimentare a celor însușite în teorie. Orice astfel de curs trebuie să aibă modele practice de derulare a unor activități, să se bazeze pe prezentarea și analiza unor activități model, pe schimburi de experiență dar și pe practicarea permanentă a celor propuse. Lecțiile demonstrative sunt utile la început, dar apoi este firesc ca lucrul la clasă în fiecare zi să fie în sensul și spiritul școlii incluzive.

- Apoi este nevoie să ne amintim că nu se poate face incluziune „pe bucăți", adică o singură clasă, un profesor sau o școală. Abordarea unei educații de calitate pentru toți, este necesar să se facă în cadrul muncii în echipă din școală, împreună cu directorii, inspectorii dar și cu decidenții de politici educaționale. De aceea **un program de formare pentru educație incluzivă trebuie să se adreseze tuturor categoriilor de profesioniști implicați în activitatea didactică, pentru a deveni eficient și a se multiplica.** Mai mult, este benefic ca în același program să fie incluși profesori diferiți (de ciclu primar, gimnaziu și chiar liceu), manageri și cadre didactice care joacă roluri de sprijin în școală (logopezi, psihopedagogi, cadre didactice de sprijin etc.). Diversitatea participanților este prin ea însăși o lecție bună și ajută la discuții și clarificări.

- **Strategiile de lucru a unui curs de formare în educația incluzivă este firesc să fie de interacțiune și lucru în grup**. Profesorii trebuie să experimenteze ceea ce doresc să facă cu elevii. Nu poți să înțelegi educația incluzivă dacă nu o folosești și dacă nu te pui în locul elevului. Metodele interactive se completează cu jocul și cu participarea empatică a fiecăruia. Prelegerile sunt utile dacă ocupă doar mici secvențe din curs. Cel mai eficient este să se folosească discuțiile cu temă propusă de formator sau cu temă aleasă de participanți, exercițiile de rezolvare a unor situații educaționale, să fie implicați participanții să propună și să deruleze anumite activități.

- Atitudinea formatorului este necesar să fie a unui coleg care împărtășește propriile experiențe nu ale eruditului care le știe pe toate. Ceea ce promovăm pentru elevi este valabil și pentru profesori. Formatorul trebuie să fie deschis, pozitiv, flexibil și cu respect pentru experiența și opiniile participanților. De multe ori, construcția noilor cunoștințe este mai temeinică dacă pornește de la experiența și practicile profesorilor participanți la cursuri. Pe de o parte se realizează o construcție mai solidă, bazată pe implicarea personală a fiecăruia, pe de alta se apreciază și valorizează fiecare cadru didactic. Respectul față de profesorii beneficiari ai cursurilor este de multe ori o resursă extrem de valoroasă. Dacă există încredere și se acceptă discuțiile și analiza sinceră a practicilor la clasă, succesul cursului este asigurat. Fiecare are nevoie de un răspuns la problemele pe care le pune zilnic activitatea didactică. Ori aceste răspunsuri este bine să le găsească singur analizând situațiile împreună cu colegii săi. Dacă oferim profesorilor ocazia de a schimba experiențe, de a-și exprima opiniile și de a fi încurajați, ei vor învăța în cursurile de formare că pot greși și că nu există rețete ci doar o continuă reflectare asupra problemelor și soluțiilor alternative. Să nu uităm că nu pentru oricine este ușor să recunoască când a greșit și deci, devine mai simplu să pornim de la ideea că învățăm cu toții și că nu există perfecțiune.

- Eficiența cursurilor de educație incluzivă se îmbunătățește dacă implicăm părinți și persoane focale din comunitate în prezentarea și discuțiile propuse. Spiritul școlii pentru toți este în lucru în echipă și cel mai dificil este când participanții găsesc cauza problemelor în familie sau în comunitate și membrii acesteia. De aceea o lecție bună este aceea în care activitatea de curs este completată cu discuții cu părinții sau activități comune la care participă aceștia și chiar unii membrii ai comunității. Astfel, se **demitizează** rețetele didactice și se sprijină formarea unei imagini noi asupra școlii. O școală la care să mergem cu plăcere, nu cu teamă, în care să fim împreună și în activități nonformale. Un alt aspect la acest moment este și acela de a face mereu apel la experiența și imaginea de părinte și de membru al comunității pe care o are în fapt fiecare profesor.

- Locul de desfășurare a cursurilor de acest tip este și el important. Desigur, este de dorit o locație plăcută, un mediu bine

organizat, bogat în materiale și care să stimuleze imaginația și inovația. Amintesc, totuși, că orice curs eficient are nevoie de exemple practice și de aceea este bine ca la mijlocul acestuia să se poată face cel puțin o vizită la o școală. Această activitate să fie pretext de discuție, analiză și învățăminte. Pentru a avea succes se simte nevoia unor sublinieri: este vorba de analize făcute de „prieteni critici", nu de o critică care să ofenseze, precum și ideea de a asista la activități zilnice și nu la activități de sărbătoare, special pregătite. O mare piedică poate fi la acest nivel **festivismul** acțiunilor îndelung pregătite, care obosesc pe cei care le produc și prin artificialismul lor nu sunt de folos celor ce le vizionează.

- Un curs eficient este cel care oferă modele și exemple concrete. De aceea, formatorii trebuie să lucreze în echipă, să colaboreze și să încurajeze colaborarea între profesori și lucrul în comun.

- La aceste câteva idei aș adăuga că **formatorul trebuie să fie flexibil și încrezător în soluțiile pe care le discută cu participanții.** Când se deschide supapa sincerității și sunt descrise situațiile de zi cu zi, o serie din întrebările, problemele și temerile profesorilor par de nerezolvat. Trebuie să specificăm că multe din acestea vor rămâne discuții deschise, teme de reflecție și motiv de... **perfecționare continuă**.

O școală pentru toți este încă un deziderat, un vis spre care este nu numai firesc dar și necesar să deschidem calea și să o netezim prin acțiunile noastre. O școală perfectă, care să primească pe toți și să valorizeze potențialul fiecăruia este încă un model pedagogic departe de realitatea socială în care trăim. Ne aducem însa aminte de caracterul prospectiv și anticipativ al educației, precum și de importanța pe care o are fiecare profesor în formarea copiilor și tinerilor. La capătul fiecărui pas al acestui drum pot fi tineri și adulți (și respectiv generații) mai indulgenți, mai implicați social și cu mai multă responsabilitate.

Pot sintetiza, după experiența mea de formator, că **merită și că se poate**. În fapt, menirea noastră de profesori este să găsim permanent ceea ce este nou, util și eficient educației, să învățăm mereu pentru a-i sprijini pe elevi și tineri să învețe, să ne schim-

băm pentru a admite, înțelege și a stăpâni schimbarea. Nici pentru noi nu este simplu să ne schimbăm și să acceptăm schimbarea. Învățăm tot timpul, în pași mici.

Viața noastră, ca profesori, este făcută tocmai din acești pași mici prin care intrăm în viața elevilor noștri și implicit în viața societății.

Fiecare pas în acest demers contează și ne apropie de o lume mai deschisă și mai tolerantă, **de o lume mai INCLUZIVĂ**.

BIBLIOGRAFIE

Ture Jonsson, (2000) Inclusive education, UNESCO.

UNESCO (2002) **Dosar deschis al educației incluzive**. Materiale suport pentru directori și administratori de școli, traducere UNICEF – RENINCO, București.

UNICEF, MEN, (1999) **Dezvoltarea practicilor incluzive în școli**. Ghid managerial, București, 1999.

UNESCO, (2002) Ghid pentru profesori, Să înțelegem și să răspundem la cerințele elevilor în clasele incluzive, publicat de UNICEF, Ed. Romedia, București, 2002.

UNESCO (1995) Pachetul de resurse UNESCO pentru instruirea profesorilor, Cerințe speciale în clasă, UNICEF, București, 1995.

UNESCO, (2002) Să înțelegem și să răspundem la cerințele elevilor din clasele incluzive, traducere UNICEF, RENINCO, MEC, Ed. ROMEDIA, București.

Verza E. și Paun E., coord.(1998) Educația integrată a copiilor cu handicap, UNICEF, RENINCO.

Vrasmaș Traian, (2001) Învățământul integrat și/sau incluziv, Ed. Aramis, București.

Vrasmaș Traian, (2004) Școala și educația pentru toți, Editura Miniped, București.

Vrasmaș Ecaterina, (2004) Introducere în educația cerințelor speciale, Ed. Credis, Universitatea din București.

GRĂDINIŢA – UN PRIM PAS SPRE O EDUCAŢIE INCLUZIVĂ

Prof. Viorica Preda

Inspector general pentru învățământul preșcolar, MECTS

Principala noastră sarcină în viață:
muncă, dragoste și relații sociale

(Alfred Adler)

Un punct de pornire

Incluziunea înseamnă un efort al fiecăruia de a vedea în fiecare și în toți cei care ne înconjoară semeni care au o valoare proprie, semeni în ai căror ochi se reflectă, la rândul ei, propria noastră valoare.

Educația incluzivă aduce toți copiii la un loc, în aceeași clasă, în aceeași comunitate, îi ajută să se simtă bine, să se simtă iubiți, prețuiți, apreciați, sprijiniți și stimulați în aceeași măsură, pentru a ajunge la dezvoltarea deplină a propriului potențial.

Focalizându-ne pe găsirea de soluții optime pentru problemele cu care ne confruntăm TRĂIND ÎMPREUNĂ, dovedind cu fiecare gest, cu fiecare decizie, cu fiecare pas pe care îl facem în această *mare trecere* prin această lume, maximum de răspundere reciprocă, vom putea, în final, să simțim LINIȘTEA pe care o poate aduce lipsa discriminării.

Astăzi, în întreaga lume, peste 72 milioane de copii se află în afara sistemului educațional, victime ale discriminării, ale excluziunii sociale.

Principalele motive ale discriminării și ale excluziunii din sistemul de educație sau din societate sunt: sărăcia, inegalitățile de gen, dizabilitatea, apartenența la o minoritate etnică și, implicit, a vorbi într-o altă limbă decât majoritatea, a trăi în mediul rural, în zone izolate sau a fi nomad etc.

Cine ne dă voie să luăm dreptul la muncă, dragoste și relații sociale al celorlalți?

Un demers care poate fi un model de urmat

Începând cu anul 2009, Ministerul Educației, Cercetării, Tineretului și Sportului, în parteneriat cu Asociația RENINCO și UNICEF România, derulează un program de promovare a educației incluzive în grădinițe.

Programul se adresează cadrelor didactice din învățământul preșcolar și are două componente:

- o componentă de formare de formatori, la nivel național

- o componentă de informare și diseminare a informației privind practicile incluzive în grădinițele din țara noastră și din alte țări.

În anul școlar 2009-2010, în cadrul primului proiect din cadrul acestui mare program de promovare a educației incluzive, respectiv: *Educația incluzivă în grădinițe,* cei doi parteneri: Ministerul Educației, Cercetării, Tineretului și Sportului și Asociația RENINCO, au selectat, cu ajutorul ISJ/ISMB, cadre didactice din învățământul preșcolar din întreaga țară (câte două persoane din fiecare județ/sector al municipiului București) și au realizat formarea a **94 de persoane-resursă** pentru educație incluzivă în grădinițe. La finalul formării, persoanele-resursă urmau să desfășoare, la nivelul fiecărui județ, activități de formare / informare și diseminare a practicilor privind educația incluzivă în grădinițe.

După o perioadă de analiză a rezultatelor obținute ca urmare a derulării primului proiect, partenerii au ajuns la concluzia că autoritățile locale reprezintă elemente-cheie ale îndepărtării blocajelor identificate. În acest context, în anul școlar 2011-2012, noul proiect: *Pași spre educația incluzivă în grădinițe* se focalizează pe crearea de rețele de sprijin (3 rețele regionale și o rețea națională) și de promovare a practicilor de educație incluzivă și structurează mai clar ideea căreia i s-a dedicat – EDUCAȚIA INCLUZIVĂ ÎN GRĂDINIȚE. De fapt, fiecare actor și partener al acestui mare construct care este educația incluzivă este sprijinit să își asume rolul, să își gândească măsurile și să ia deciziile potrivite în raport cu nevoile și cu situația dezirabilă proprie.

Rețelele astfel constituite vor deveni nuclee de sprijin și promovare a incluziunii școlare, care vor acționa în parteneriat cu ISJ/ISMB și alți factori/parteneri la nivel local, pentru promovarea principiilor educației incluzive și pentru sprijin în rezolvarea unor cazuri speciale sau a unor disfuncții care există sau pot apărea în sistem la un moment dat.

Poate fi acesta un model de urmat? DA. Atunci când *seriozitatea, profesionalismul, perseverența, devotamentul,* indiferent dacă vorbim de o instituție la nivel central/local sau de o organizație neguvernamentală, sunt instrumentele folosite în soluționarea problemelor și, mai ales, atunci când învățăm să lucrăm ÎMPREUNĂ.

Paliere de responsabilitate și asumare

În cadrul proiectului *Pași spre educație incluzivă în grădinițe,* care are la bază parteneriatul încheiat de Asociația RENINCO cu Ministerul Educației, Cercetării, Tineretului și Sportului, ideea de parteneriat și cea de răspundere asumată au fost lăsate să fuzioneze către celelalte paliere decizionale și, implicit, către grupul țintă.

Astfel, dacă la nivelul celor doi parteneri ai proiectului (Asociația RENINCO și Ministerul Educației, Cercetării, Tineretului

și Sportului) vorbim de responsabilități privind: constituirea și monitorizarea rețelelor, sprijin pentru funcționarea acestora și pentru fluentizarea informației necesare și asigurarea suportului legislativ, la nivelul celorlalte paliere vom regăsi:

la nivelul Inspectoratelor Școlare Județene / al municipiului București:

- sprijin pentru elaborarea și implementarea planurilor de promovare a practicilor incluzive;
- monitorizare la nivel județean;
- asumarea rezultatelor și sprijin pentru continuarea măsurilor.

la nivelul persoanelor-resursă:

- planificare (a planurilor de promovare a practicilor incluzive);
- implementare și diseminare la nivel local, în scopul determinării schimbării;
- raportare.

la nivelul grădiniței:

- aplicare a unor informații/norme însușite în cadrul procesului declanșat de persoanele-resursă la nivel județean;
- implicare;
- transformare/schimbare.

Grădinița incluzivă – deziderat și parte a stării de normalitate

Cum ar trebui să arate grădinița incluzivă către care dorim să ne îndreptăm? Simplu: ca o grădiniță. Ingredientele de bază, însă, ar trebui să o facă să arate că este:

- o grădiniță în care copiii zâmbesc, cântă și se mișcă;

- o grădiniță despre care atât personalul, cât și părinții și copiii știu că le aparține și arată acest lucru (panouri, anunțuri, inițiative...);
- o grădiniță în care fiecare clasă arată că este o comunitate în miniatură și fiecare copil știe că aparține unei astfel de comunități (sigla grupei, stabilită, lucrată cu copiii și afișată);
- o grădiniță cu reguli emanate, agreate, asumate, afișate și respectate de cei care o populează (personal, părinți, copii);
- o grădiniță în care părinții sunt bineveniți oricând alături de educatoare și copii;
- o grădiniță în care părinții sunt învățați să se joace cu propriii copii, să spună/să citească povești copiilor, să-i aprecieze, să-i iubească;
- o grădiniță în care toți sunt importanți (adulți și copii) și fiecare are propria valoare;
- o grădiniță în care problemele fiecăruia rămân la poartă și unde fiecare pășește ca egal al celuilalt;
- o grădiniță în care jucăriile și materialele de lucru sunt la îndemâna copiilor;
- o grădiniță în care culorile, sunetele și mobilierul emană echilibru, respect, armonie;
- o grădiniță în care catedra nu este o barieră între copil și educatoare;
- o grădiniță în care ușile pot sta deschise și totuși fiecare să se simtă în siguranță și respectat;
- o grădiniță în care totul este etichetat, numai copiii nu, iar ordinea, mirosul de curățenie te fac să te simți ca acasă;
- o grădiniță în care copilul este încurajat să experimenteze, să pună întrebări, să spună ce simte;
- o grădiniță în care adulții nu au timp de altceva decât de binele copiilor care îi păsesc pragul;

- o grădiniță în care copiii știu și sunt încurajați să facă alegeri;
- o grădiniță în care educatoarea știe să le vorbească celor mici despre o piatră, chiar și atunci când nu are o piatră la îndemână;
- o grădiniță în care....

Acest instrument a fost creat de cei șase parteneri: Alliance for Inclusive Education (UK), APF-Association des Paralyses de France (Franța), UNAPEI Associazione (Franța), DarVoce Associata (Italia), RENINCO (România), Sjalfsbjorg (Islanda), în cadrul proiectului „Parteneriatul profesioniștilor pentru educație incluzivă" finanțat de Comisia Europeană prin proiectul Leonardo (2009-2011).

GHID DE EDUCAŢIE INCLUZIVĂ PENTRU PROFESIONIŞTI

Parteneriatul profesioniștilor pentru educație incluzivă

Introducere

Proiectul „Parteneriatul profesioniștilor pentru educație incluzivă" a avut ca obiectiv crearea de oportunități pentru profesioniști de a se întâlni și a lucra împreună cu persoane cu dizabilități, care se află în proces de învățare, și cu familiile acestora pentru a putea înțelege mai bine practicile de educație incluzivă din mai multe țări; care sunt barierele; și cum să identifice soluții pentru a face din educația incluzivă o realitate pentru TOȚI. Un alt obiectiv al proiectului a fost acela ca profesioniștii să dobândească o mai bună înțelegere și o experiență mai vastă a ceea ce este posibil să se dezvolte ca practică în domeniul educației incluzive, între toate țările partenere ale proiectului, dar și în alte țări.

Există o serie de obiective specifice pentru fiecare din grupurile implicate în proiect. Obiectivul specific pentru grupul de profesioniști este:

> **De a crește înțelegerea profesioniștilor (din educație/ asistența socială) în ceea ce privește rolul pe care aceștia trebuie să-l aibă în sprijinirea tinerilor adulți cu dizabilități pentru ca aceștia din urmă să poată fi implicați în întreg procesul de luare a deciziilor pentru propria lor viață și, în special, pentru propria lor educație – *„Nimic despre noi, fără noi"*.**

Unul din rezultatele cheie ale proiectului a fost producerea unui ghid care să contribuie la creșterea înțelegerii și încrederii profesioniștilor pentru a sprijini trecerea de la educație segregată la educație incluzivă. Acest ghid cuprinde informații și bune practici din fiecare țară parteneră despre barierele cu care se confruntă în prezent educația incluzivă și soluții pentru a depăși aceste bariere. Aceste informații se pot folosi pentru a înțelege mai bine beneficiile enorme ale incluziunii în toate ariile societății.

Ghidul conține, de asemenea, informații despre cadrul legal internațional și european care sprijină educația incluzivă, ca de exemplu, Convenția Națiunilor Unite privind Drepturile persoanelor cu dizabilități, Carta Europeană a Drepturilor Fundamentale, Declarația UNESCO de la Salamanca dar și cum pot fi folosite aceste instrumente legale.

Ce înțelegem prin educație incluzivă?

În toate țările lumii este larg acceptată viziunea că dreptul la educație este un drept fundamental al fiecărui om. Cu toate acestea, există încă o mare diferență între această înțelegere și realitate. Acesta este cazul particular al celor 77 de milioane de copii și tineri cu dizabilități din întreaga lume, din care 90% nu frecventează școala.

Acest lucru se întâmplă în ciuda prevederilor Convenției ONU cu privire la drepturile copilului, Articolul 28, ale Cartei Europene a Drepturilor Fundamentale, Articolul 14, ale Declarației de la Salamanca din 1994 și ale mai recentului Articol 24 din Convenția ONU cu privire la Drepturile persoanelor cu dizabilități. În Convenția ONU cu privire la Drepturile persoanelor cu dizabilități, la Articolul 24 se stipulează:

1. Statele Părți recunosc dreptul persoanelor cu dizabilități la educație. În vederea realizării acestui drept, fără discriminare și cu respectarea principiului egalității de șanse, Statele Părți vor asigura un sistem de educație incluziv, la toate nivelurile, precum și formare continuă îndreptată spre:

a) dezvoltarea pe deplin a potențialului uman, a simțului demnității și a propriei valori, consolidarea respectului

pentru drepturile și libertățile fundamentale ale omului și pentru diversitatea umană;

b) *dezvoltarea personalității, talentelor și creativității proprii persoanelor cu dizabilități, precum și a abilităților lor mentale și fizice, la potențial maxim;*

c) *a da posibilitatea persoanelor cu dizabilități să participe efectiv la o societate liberă (textul integral al Art. 24 se găsește în Anexa 1).*

De ceva vreme, scopul mișcării pentru educația incluzivă din Europa urmărește renunțarea la dezbaterea „incluziune versus segregare" pentru că toate dovezile arată că educația care este incluzivă aduce beneficii nu numai pentru cei cu dizabilități care învață, ci pentru întreaga societate. Acest proiect își propune să ajute în a reorienta tema dezbaterii asupra bunelor practici existente la nivelul fiecărui partener al proiectului și a permite partenerilor să disemineze aceste bune practici la nivelul întregii Europe. Profesioniștii fiecărui partener al proiectului au convenit și semnat aderarea la următorul set de principii.

Principii ale educației incluzive:

1. Diversitatea îmbogățește și consolidează toate comunitățile.
2. Stilurile de învățare și realizările diferite ale celor care învață sunt valorizate, respectate și apreciate în mod egal de către societate.
3. Toți cei care învață trebuie să aibă posibilitatea de a-și realiza potențialul maxim posibil prin considerarea cerințelor și nevoilor lor individuale.
4. Sprijinul să fie garantat și susținut cu resursele necesare pe toată durata experienței de învățare.
5. Toți cei care învață au nevoie de prietenia și sprijinul celor de aceeași vârstă cu ei.
6. Toți copiii și tinerii trebuie să fie educați împreună, în comunitate, în condiții de egalitate.
7. Educația incluzivă este incompatibilă cu unitățile segregate, fie ele din sau din afara sistemului de învățământ obișnuit.

Profesioniștii fiecărui partener al proiectului consideră că educația incluzivă este o problemă care ține de drepturile omului și se poate realiza prin schimbarea fundamentală a sistemelor de educație existente și încetarea existenței școlilor, claselor, unităților, cursurilor și programelor segregate.

Despre acest ghid

Prezentul ghid a fost elaborat de profesioniștii fiecărei organizații partenere din proiect și se bazează pe schimbul reciproc de cunoștințe, precum și pe experiența acumulată în urma vizitelor făcute în școli și a întâlnirilor cu profesioniștii de la nivel local din timpul mobilităților transnaționale în Franța, Italia, Islanda, România și Marea Britanie.

Pe parcursul fiecărei vizite, profesioniștii au lucrat împreună pentru a afla cât mai multe lucruri despre sistemele de învățământ și progresul realizat pentru includerea persoanelor cu dizabilități în sistemul de învățământ obișnuit. Fiecare țară dispune de un cadru legislativ și de politici diferite, dar este foarte clar că multe dintre barierele care împiedică sau limitează incluziunea celor cu dizabilități care învață sunt similare.

Printre barierele identificate de către profesioniști se numără:

- „existența dizabilității" creează bariere de atitudine, sistemice, de mediu și financiare pentru incluziunea în sistemul de învățământ obișnuit a persoanelor cu dizabilități care se află în proces de educație.
- Impactul negativ al politicilor publice care nu promovează în mod activ incluziunea.
- Nu se face un schimb de bune practici de educație incluzivă la nivelul politicilor naționale – există o ruptură între practică și politici.
- Lipsa unor date / statistici calitative sau cantitative care să vină în sprijinul beneficiilor pe scară largă ale educației incluzive.
- Instruirea profesorilor are la bază abordarea modelului medical și nu abordarea modelului social al dizabilității.

- Teama profesorilor de schimbare în ceea ce privește metodele folosite pentru a le preda copiilor – se așteaptă de la copii să se conformeze metodelor tradiționale de predare.
- Concurența tradițională dintre copii la școală dezavantajează pe mulți dintre copiii și tinerii cu dizabilități.
- Evaluarea și testarea inflexibilă a învățării și abilităților.
- Concepția unor profesioniști conform căreia o parte din copiii cu dizabilități nu sunt pregătiți pentru școala obișnuită.
- Dezechilibrul posibilităților de finanțare dintre școlile speciale și cele obișnuite în ceea ce privește echipamentul și sprijinul în învățare pentru copii și tineri cu dizabilități – școlile speciale primesc finanțări mult mai consistente.

Au existat situații în care soluțiile și facilitatorii identificați pentru incluziune au fost, de asemenea, similari în țările partenere ale proiectului. Între facilitatorii identificați de profesioniști, se numără:

- O lege și o politică națională strategice care sprijină dreptul la educație incluzivă prin care se asigură că schimbările la nivel de practică și politici se realizează la nivel regional, local sau municipal.
- Sistemele de învățământ care nu au școli separate pentru cei cu dizabilități care învață (școli speciale) se asigură că școlile obișnuite își consolidează capacitatea pentru a putea să includă o diversitate de persoane care învață, inclusiv persoane cu cerințe de învățare suplimentare (cerințe educaționale speciale).
- Clădirile școlilor și universităților sunt complet accesibilizate pentru persoane cu dizabilități.
- Școlile și universitățile folosesc pentru planificarea educației incluzive abordarea pe baza modelului social.
- Școlile și universitățile urmează un curriculum flexibil și cuprinzător pentru a încuraja colaborarea și nu competiția.
- Accentul în instruirea profesorilor se pune pe metode de predare incluzive, astfel încât profesorii să dobândească

încrederea necesară pentru a sprijini în învățare un grup divers de elevi / studenți.
- Un Certificat de calificare, ca rezultat al unui stadiu de învățare, poate fi un element de facilitare dacă are la bază un cadru de evaluare / măsurare flexibil și cuprinzător.
- Persoanele cu dizabilități care învață au dreptul de a fi sprijinite pentru a învăța și avea acces la activitățile extra-curriculare.
- Rolul unui profesor de sprijin, atât la nivel de învățământ primar, cât și gimnazial, duce la o dezvoltare a incluziunii pentru că acest profesor poate facilita construirea de relații și prietenii cu ceilalți elevi. Este foarte important să existe posibilități de formare / instruire pentru profesorul de sprijin pentru ca acesta să înțeleagă că rolul său este de a acționa în sensul incluziunii și nu ca o barieră la incluziune.

Utilizarea acestui ghid

Acest Ghid pune în centrul atenției sprijinirea profesioniștilor care lucrează în domeniul educației pentru a promova educația incluzivă, egalitatea de șanse și participarea deplină. Ghidul oferă o serie de idei despre cum să se vorbească despre incluziune și cum să se organizeze o posibilă instruire și activități de sensibilizare și conștientizare pe tema educației incluzive.

Există cinci tabele, împărțite în cinci domenii identificate de profesioniști, ca fiind reperele majore ale schimbării. Cele cinci repere majore sunt:

- **Valorile principale;**
- **Legislație, politici și obligații;**
- **Conducere și convingere;**
- **Empatie și înțelegere;**
- **Rezolvare de probleme și soluții practice.**

Fiecare reper pentru schimbare este susținut de exemple practice, identificate de profesioniști în școlile pe care le-au vizitat în Franța, Italia, România, Islanda și Marea Britanie. Pentru ca

acestea să poată ajuta și alți profesioniști, pentru fiecare exemplu, de practică sau de politici, s-a identificat un punct forte foarte clar, care subliniază modul în care exemplul respectiv poate contribui la dezvoltarea unui mediu educațional mai incluziv.

Pentru profesioniștii care utilizează acest Ghid este important să înțeleagă la cine ne referim atunci când este vorba despre persoane cu dizabilități:

Cine sunt persoanele cu dizabilități: ce este dizabilitatea?

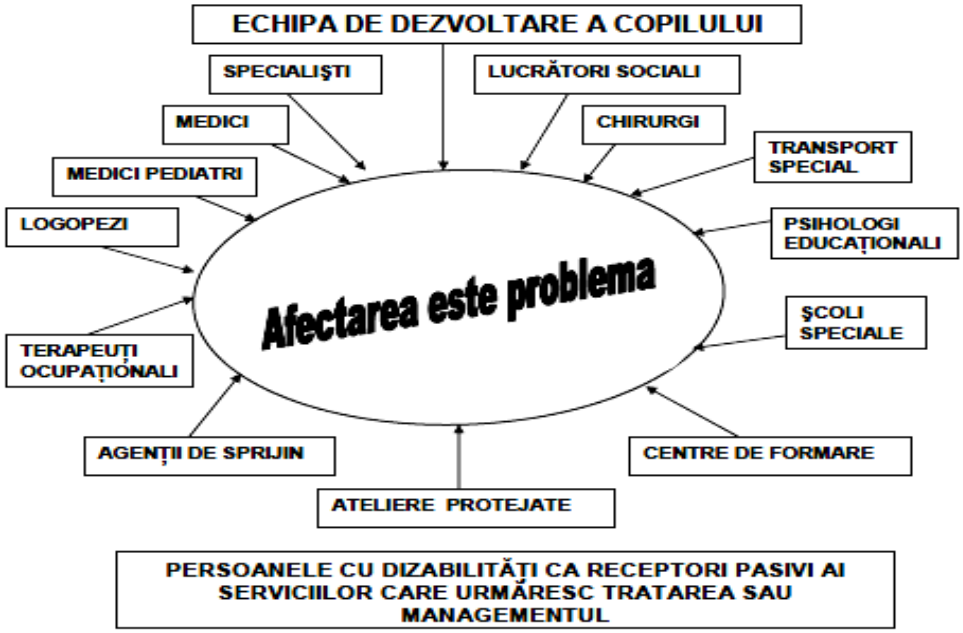
În ultimii 30 de ani și, mai ales, din 1981 – Anul internațional al Persoanelor cu dizabilități și de formare a mișcării internaționale pentru schimbare condusă de persoanele cu dizabilități – înțelegerea și conștientizarea dizabilității a trecut de la modelul tradițional la un model care se întemeiază pe împuternicire[1] și liberalizare.

Modelul medical: dizabilitatea ca tragedie personală

Aceasta este explicația tradițională a dizabilității și are la bază înțelegerea că afectarea, sau starea de sănătate, este de vină pentru statutul inferior al persoanelor cu dizabilități și că este responsabilitatea persoanelor cu dizabilități și afectări ale stării de sănătate să se adapteze la societate – să fie „normale". Cu alte cuvinte, noi avem dizabilități ca rezultat al propriilor noastre limitări fizice, intelectuale sau senzoriale. Această explicație este cunoscută ca fiind modelul individual sau medical al dizabilității pentru că, acest model este cel din viziunea „experților". Acest model al dizabilității este respins de persoanele cu dizabilități și este în

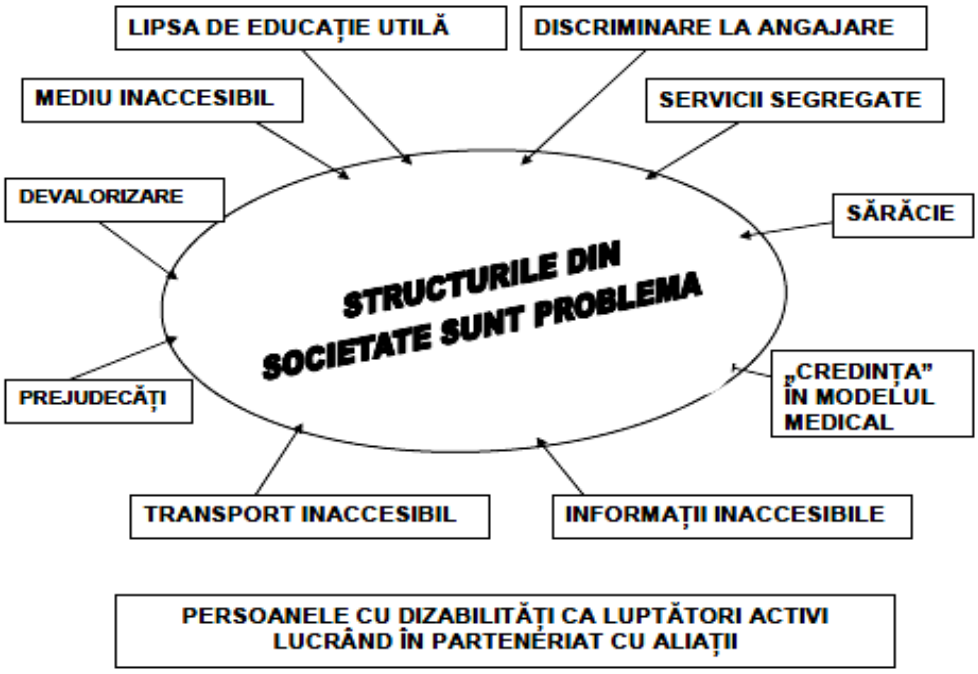
[1] Împuternicirea familiilor este un concept care se referă atât la sprijinul necesar de a fi oferit familiilor/persoanelor cu dizabilități pentru a se abilita în rezolvarea propriilor probleme, cât și la responsabilizarea acestora cu privire la deciziile și acțiunile care îi privesc. Împuternicirea înseamnă posibilitatea de a decide, cu sprijinul necesar și în cunoștință de cauză, în situațiile care privesc viața de zi cu zi, dar și când este vorba de decizii la care participă și anumite categorii de profesioniști, cum ar fi orientarea spre un anumit tip de program educațional sau tip de școală.

prezent, recunoscut, la nivel general, și de teoreticieni și de profesioniști ca fiind o bază neadecvată pentru înțelegerea dizabilității.

Modelul social: Dizabilitatea ca opresiune socială

Mișcarea persoanelor cu dizabilități consideră că există bariere economice și sociale care împiedică persoanele cu afectări ale stării de sănătate să participe pe deplin la societate. Această explicație este cunoscută ca fiind modelul social al dizabilității pentru că schimbă centrul de greutate de la indivizii cu deficiențe / afectări ale stării de sănătate la medii ale societății care creează dizabilități și bariere de atitudine. Modelul social a fost conceput de membrii mișcării globale a dizabilității.

Situații posibile în care se poate utiliza acest ghid

Atunci când se lucrează cu familia pentru a planifica opțiunile educaționale viitoare ale copilului cu dizabilități.

Atunci când se lucrează cu profesioniști din școala obișnuită pentru a-i ajuta să înțeleagă beneficiile incluziunii.

Atunci când se lucrează cu școli și universități care nu au abilitățile și expertiza necesare pentru a-și adapta practica pentru a permite incluziunea elevilor / studenților cu dizabilități.

Atunci când se lucrează cu factorii de decizie în materie de politici, la nivel local sau național, pentru a-i ajuta să planifice măsurile și sprijinul pentru elevii / studenții cu dizabilități.

Informațiile din cele 5 tabele din paginile următoare sunt oferite pentru a fi incluse sau adaptate la diferite formate, în funcție de ceea ce este cel mai adecvat pentru nevoile dumneavoastră de lucru, de partenerii cu care colaborați sau de grupul țintă căruia vă adresați.

PRINCIPALELE VALORI

Acestea sunt principiile fundamentale pentru un sistem de educație care salută și primește pe toți cei care învață, indiferent de diferențe și stil de învățare. Aceste valori sunt punctul de plecare pentru orice sistem de educație care este incluziv și accesibil pentru toți.

CATEGORII	EXEMPLE DIN TIMPUL VIZITELOR	PUNCTE FORTE
Diversitatea îmbogățește și consolidează toate comunitățile	Primire pozitivă pentru toate culturile, copiii și familii **(UK)**	Sistemul de învățământ este ajustat la potențialul copiilor.
Stilurile de învățare și realizările diferite ale tuturor celor care învață sunt valorizate, respectate și apreciate în mod egal de societate	Planuri educaționale individuale pentru toți copiii **(Italia)**	Diferențierea curriculumului și a învățării: curriculum-ul încurajează învățarea eficientă. Angajare pentru împuternicirea elevului și a sprijinului de la egal la egal.
Toți cei care învață trebuie să aibă posibilitatea de a-și realiza potențialul maxim posibil prin considerarea cerințelor și nevoilor individuale		
Sprijinul este garantat și susținut cu resursele necesare pe toată durata experienței de învățare.		
Toți cei care învață au nevoie de prietenia și sprijinul celor de aceeași vârstă cu ei.	Accesibilitatea mediului și a școlii: abordare ecologică, spirit de comunitate incluzivă spirit **(Islanda)**	Școlile care sunt angajate ecologic – se concentrează pe lumea naturală și pe viața comunității.
Toți copiii și tinerii trebuie să fie educați împreună, în comunitate, în condiții de egalitate.		
Educația incluzivă este incompatibilă cu unitățile segregate, fie ele din sau din afara sistemului de învățământ obișnuit.		

LEGISLAȚIE, POLITICI ȘI OBLIGAȚII

Această secțiune evidențiază cadrul legal și de politici care acționează în progresarea către un sistem educațional care este incluziv pentru persoanele cu dizabilități aflate în proces de educație. Legislația sau politicile pot fi naționale și locale, aplicabile agențiilor naționale (de exemplu, guvern, autorități locale, municipalități) sau furnizorilor de educație (de exemplu, școli sau universități) sau profesioniștilor din educație (de exemplu, profesori, personal de sprijin, profesioniști în domeniul psihosocial).

CATEGORII	EXEMPLE DIN TIMPUL VIZITELOR	PUNCTE FORTE
Convenția ONU cu privire la drepturile persoanelor cu dizabilități (toate țările)	Proces de monitorizare a legislației în conformitate cu noile cerințe, provocări și evoluții **(Islanda)**	Cadrul de progres, măsurabil și de responsabilitate la nivel internațional. Profesioniștii se pot implica prin prezentarea unui raport de progres pe baza prevederilor Articolului 24 către Comitetul de monitorizare al UNCRPD.
Convenția ONU cu privire la drepturile copilului (toate țările)	Convenția ONU cu privire la drepturile copilului este afișată pe perete în fiecare școală **(Islanda)** Afișe cu mesajul „Ceva pentru fiecare" se află peste tot în școală **(Marea Britanie)**	Copiii și personalul ajung să cunoască cultura drepturilor fundamentale ale omului, ceea ce duce la aspirații mai înalte și incluziune pentru toți.
Legile naționale	Legea educației incluzive încă din 1977, a însemnat sfârșitul școlii speciale **(Italia)** Legea egalității din 2010 **(Marea Britanie)** Decret conform căruia sistemul de educație trebuie să colaboreze cu alți parteneri pentru a se îndrepta către incluziune. **(Franța)** Din textul Decretului s-au eliminat cuvintele „integrare" și „educație specializată " **(Franța)**	Închiderea școlilor, claselor și a programele segregate. Fondurile se pot combina pentru a construi capacitatea școlilor și instituțiilor de învățământ obișnuite. Colaborarea dintre parteneri crește încrederea și realizează schimb de cunoștințe și abilități între profesioniști. Claritatea prevederilor cuprinse în lege încurajează furnizorii de educație să dezvolte tipul corect de prac-

	Existența unui coordonator pentru Cerințele educaționale speciale în fiecare școală este o cerință a Codului de practică educațională **(Marea Britanie)**	tică educațională astfel încât integrarea să se transforme în incluziune. Rolul specializat al acestuia în școală către incluziune sprijină dezvoltarea de bune practici și o concentrare pe informație și cunoștințe.
	2011 – Legea educației promovează cerința către școli de a asigura curriculum individualizat **(România)** Decizii cu grad mare de autonomie luate de școli în ceea ce privește fondurile, curriculum-ul și viziunea **(Marea Britanie)** Instruire concentrată pentru profesori: modul obligatoriu de 30 de ore pentru toți profesorii, care are ca scop încurajarea unei culturi de aspirație și încredere atunci când se predă la un grup format dintr-o diversitate de elevi. Cerința legală de a face mediul mai accesibil – sală de clasă izolată fonic într-o școală resursă pentru copiii surzi – mingii de tenis puse pe capetele picioarelor scaunelor. **(Islanda)** Uniforma școlară echivalează cu sentimentul de apartenență **(UK, România)**	Un curriculum individualizat bazat pe progresul personal permite crearea unui cadru flexibil pentru învățare. Școlile sunt mai flexibile în ceea ce privește practicile și politicile lor de incluziune – totuși, este important ca această flexibilitate să se asigure în contextul egalității de șanse și a drepturilor omului. Școala decide modul de organizare și de abordare a modalităților de predare. Instruire pentru profesori concentrată pe metode de predare incluzive care conferă profesorilor încrederea și cunoștințele de care au nevoie pentru a-și adapta practica predării în funcție de diversitatea elevilor. Cerință legală cu privire la accesibilitate – încurajează practica incluzivă. Cultură a respectului pentru educație la nivel național. Incluziunea deplină / totală în școală înseamnă viață.

CONDUCERE ȘI CONVINGERE

Prezenta secțiune se concentrează pe rolul pe care conducerea și de convingerea îl au în a progresa către educația incluzivă. Conducerea poate veni din partea unor persoane individuale, de exemplu, persoane cu dizabilități (de toate vârstele), membri ai familiilor acestora sau profesioniști care lucrează în domeniul educației. Inițiativa conducerii poate veni și din partea organizațiilor, care sunt furnizori de educație sau a agențiilor, care stabilesc politicile și practicile. Convingerea este o activitate realizată de persoane individuale și organizații, aflate în poziții de conducere și înseamnă munca pe care acestea o fac pentru a-i încuraja pe ceilalți să aibă aspirații legate de ceea ce este posibil pentru persoanele cu dizabilități care învață.

CATEGORII	EXEMPLE DIN TIMPUL VIZITELOR	PUNCTE FORTE
Persoanele cu dizabilități în poziție de lideri	Organizații ale persoanelor cu dizabilități și alte organizații aliate se află în fruntea muncii de promovare a incluziunii în fiecare țară **(toate țările)**	Schimbarea sistemului este condusă de oamenii care sunt beneficiari ai incluziunii pe termen lung.
ONG-urile în poziție de lideri	Partenerii din proiect și-au asumat un nou angajament de promovare a incluziunii **(Franța)** Dimensiunea și puterea asociației naționale **(Franța, România)**	Colaborarea cu aliați adaugă tărie mișcării pentru schimbare – conlucrarea crește nivelul de încredere și de aspirație pentru ceea ce este posibil.
Școala în poziție de lider	Rețeaua de directori de școli pentru incluziune **(Marea Britanie)** Angajament de a exprima punctele de vedere ale copiilor din școală **(Islanda, Marea Britanie, Franța)**	Încredere mai mare a membrilor colectivului didactic de a lucra cu metode ale educației incluzive. Directorii sunt mai conștienți în ceea ce privește rolul lor. Profesorii gândesc dincolo de sistemul de învățământ; creativitate a profesorilor; actori ai propriei autonomii.
Părinții în poziție de lideri	Părinții conduc asociații pentru a promova punctele de vedere / vocea familiilor	Nivel ridicat de implicare a părinților și conducere radicală din partea acestora.

	(Marea Britanie, Franța, Islanda, Italia)	
Profesioniștii în poziție de lideri	Existența unui coordonator pentru Cerințele educaționale speciale în fiecare școală este o cerință a Codului de practică educațională **(Marea Britanie)** Centrele de cercetare universitare influențează politicile de incluziune **(Islanda)**	Sistem de educație centrat pe copil - vocile celor tineri sunt valorizate / tinerii sunt în poziție de lideri – angajamentul pentru învățare democratică oglindește angajamentul țării respective. Profesioniștii beneficiază în egală măsură de „ceea ce funcționează" pentru a-și dezvolta propria practică incluzivă.

EMPATIE ȘI ÎNȚELEGERE

Această secțiune se concentrează pe schimbarea care este necesară atât la nivel individual, cât și la nivel de cultură în cadrul organizațiilor și agențiilor. Este schimbarea de atitudine, gândire și comportament a persoanelor individuale și a organizațiilor care va crea trecerea de paradigmă necesară pentru a facilita educația incluzivă.

CATEGORII	EXEMPLE DIN TIMPUL VIZITELOR	PUNCTE FORTE
Etosul școlii	Etos al școlii bazat pe a saluta și primi toate tipurile de diversități **(Franța, Marea Britanie, România, Italia)** Atitudine deschisă a profesorilor **(România)** Abordarea „ce poate face" a profesorilor și a personalului de sprijin **(Marea Britanie)** Revoluția, nu evoluția conduce la schimbarea sistemului **(Italia, România)** Abordare prin non-discriminare și egalitate, susținută de sistemul legislativ **(Marea Britanie)** Etos al școlii întemeiat pe a munci, a se juca și a trăi împreună încurajează empatia și înțelegerea **(Italia, Marea Britanie)** Adaptarea regulilor astfel încât oricine să reușească **(Italia)** Recunoașterea „talentelor" fiecărui copil – toți copiii sunt valorizați în mod egal **(Marea Britanie, Islanda)** Continuitatea educației înseamnă trecere reușită la viața de adult (de la 6 la 16 ani) **(Islanda)** Grupuri de discuție conduse de elevi, create în școală pe diverse teme – abordare holistică a educației **(Marea Britanie)**	Incluziunea copiilor din diverse culturi / medii atrage după sine schimbări la nivelul societății largi. Prezența educației incluzive duce la o cultură a schimburilor și la o deschidere către ceilalți. Comunitatea sprijină dezvoltarea individului, de exemplu, colaborarea după programul de școală – învățare pentru viață în comunitate, colaborare cu serviciii locale. Elevii sunt ascultați de către profesori în ceea ce privește planul lor individual de învățare. Cultură a respectului între elevi și cadrele didactice. Atitudine deschisă, fără a judeca „comportamentul". Astfel de atitudini încurajează sprijinul de la egal la egal (de la elev la elev) și prieteniile puternice. Durata variabilă a zilei de școală creează cel mai bun mediu de învățare pentru copii. Această abordare încurajează sentimentul de parteneriat și respect reciproc între profesor și cel care învață.

REZOLVAREA DE PROBLEME ȘI SOLUȚII PRACTICE

Profesioniștii doresc și au nevoie de exemple practice care funcționează în ceea ce privește incluziunea persoanelor cu dizabilități în școală și universități. Această secțiune identifică exemple practice pe care profesioniștii le-au văzut în timpul vizitelor în Franța, Italia, România, Islanda și Marea Britanie.

CATEGORII	EXEMPLE DIN TIMPUL VIZITELOR	PUNCTE FORTE
Construirea de relații	Banca prieteniei din Marea Britanie care încurajează construirea intenționată de relații între tineri **(Marea Britanie)**	Copiii dezvoltă o înțelegere a rolului pe care îl au în a-i sprijini pe ceilalți. Relația de prietenie crește încrederea care, la rândul ei, intensifică dorința de a învăța.
Învățare eficientă / efectivă	Învățarea se îmbunătățește dacă sunt încurajate interesele individului **(Islanda)** Diferențiere adecvată la nivel de curriculum **(Marea Britanie)** Învățarea măsurată pe baza progresului individual și nu pe baza unor măsuri standardizate **(Islanda)**	Copiii învață mult mai eficient dacă interesele lor sunt recunoscute și valorizate. Recunoașterea și sprijinirea stilurilor diferite de învățare permit copiilor cu dizabilități să participe mai eficient. Metodele flexibile de măsurare a progresului sprijină incluziunea persoanelor cu dizabilități care învață pentru că nu se măsoară pe baza unor norme aplicate celor fără dizabilități.
Predare flexibilă	Profesorul / elevul se întâlnesc săptămânal pentru a evalua nevoile de învățare **(Islanda)** Echilibru între numărul de profesori bărbați și profesori femei din școală, la toate nivelurile. **(Franța)**	Munca în echipă în școală și în parteneriat consolidează încrederea și învățarea. Întâlnirile regulate între cei care învață și cadrele didactice construiesc o relație bazată pe respect și încredere.

	Valoare egală acordată disciplinelor teoretice și non-teoretice pentru toți cei care învață, indiferent de vârstă. **(Islanda)** O bună înțelegere a scopului lecțiilor pentru toți **(Marea Britanie)** Introducerea pedagogiei alternative (de exemplu, metoda Step by step – planuri individuale de învățare), **(România)**	Instruirea profesorului: modul obligatoriu pentru toți profesorii care acționează în sensul unei culturi în care fiecare să se simtă implicat. Mulți profesori caută în prezent oportunități de a-și dezvolta abilități și metode de predare incluzive.
Sprijin pentru învățare	Profesori de sprijin numiți pentru clasă și nu pentru elev! **(Italia)**	Se creează astfel o abordare mai holistică, fără să stigmatizeze pe nici unul din cei care învață și care are nevoie de sprijin suplimentar în clasă.

Concluzie

Profesioniștii joacă un rol esențial în progresarea către educația incluzivă. Și asta, pentru că, de cele mai multe ori, ei sunt puntea de legătură dintre cel care învață (cu dizabilități), familie și școală. Având abilități și experiențe adecvate, profesioniștii pot să ajute atât familia, cât și pe furnizorii de educație să capete încredere din ce în ce mai mare în posibilitățile pe care le poate avea o persoană cu dizabilități care învață.

De acest rol de facilitare poate beneficia o gamă largă de actori, inclusiv agențiile de finanțare și cei care stabilesc politicile și practica la nivel local și național.

Sperăm ca acest Ghid să-i ajute pe profesioniștii care lucrează în domeniul educației și în alte domenii conexe, să dezbată, să promoveze și să sprijine dezvoltarea practicii incluzive pentru toate persoanele cu dizabilități aflate în proces de învățare.

Documente de referință:

Carta Europeană a drepturilor fundamentale ale omului 2000 – http://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf

Cuvinte tematice cheie (UE) pentru educația incluzivă și cerințele educaționale speciale – Glosar de termeni (Revizuit 2009) – http://european-agency.org/publications/ereports/thematic-key-words-for-inclusive-and-special-needs-education/Thematic-Key-Words.pdf

Index pentru incluziune (Centru pentru studii de educație incluzivă) – http://www.csie.org.uk/publications/inclusion-index-explained.shtm

Manifest pentru educația incluzivă – Campanii – Alianța pentru educație incluzivă

Declarația de la Salamanca și cadrul de acțiune pentru cerințe educaționale speciale – 1994 – http://www.unesco.org/education/pdf/SALAMANCA_E.PDF

Convenția ONU cu privire la drepturile persoanelor cu dizabilități – 2007 – http://www.un.org/disabilities/

Legislație din Marea Britanie

Legea egalității 2010 – http://www.legislation.gov.uk/ukgpa/2010/15/contents

Legea Educației 1981 – http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1981/60

Legea Educației 1996 – http://legislation.gov.uk/ukpga/1996/56/contents

Legea educației speciale și dizabilității 2001 – http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2001/10/contents

Acest instrument a fost creat de cei șase parteneri: Alliance for Inclusive Education (UK), APF-Association des Paralyses de France (Franța), UNAPEI Associazione (Franța), DarVoce Associata (Italia), RENINCO (România), Sjalfsbjorg (Islanda), în cadrul proiectului „Parteneriatul familiilor pentru educație incluzivă" finanțat de Comisia Europeană prin proiectul Grundtvig (2009-2011).

GHID DE EDUCAȚIE INCLUZIVĂ PENTRU FAMILIE

Parteneriatul familiilor pentru educația incluzivă

Citiți aceste rânduri pentru că aveți un copil cu dizabilități. Cu siguranță ca părinți, aveți în prezent nenumărate griji în ceea ce privește asigurarea sănătății copilului și nenumărate temeri în ceea ce privește viitorul lui, dar nu uitați că cel mai important lucru este: COPILUL DUMNEAVOASTRĂ APARȚINE COMUNITĂȚII DIN CARE FACEȚI PARTE iar viața lui – scurtă sau lungă – este neprețuită. Și, prin asta, nu se deosebește cu nimic de orice alt copil.[2]

Și noi suntem părinți de copii cu dizabilități și noi dorim ca și copiii noștri să fie incluși în școala obișnuită și în viața obișnuită.

Am făcut parte dintr-un proiect european, care a avut ca scop o analiză a educației incluzive din 5 țări – Franța, Italia, Islanda, Marea Britanie și România. Analiza am realizat-o împreună cu profesioniști cu și fără dizabilități și colegi aflați în aceeași situație. Am avut șansa să observăm în fiecare țară ce este posibil la nivel de învățământ obișnuit și să învățăm din experiențele și din modurile de abordare și gândire ale celorlalți. Vă oferim și Dumneavoastră constatările și viziunea noastră asupra educației incluzive pentru a vă sprijini, pe Dumneavoastră și pe copilul Dumneavoastră, în călătoria către viitor. Fie ca toate îngrijorările noastre să dispară și dorințele noastre să se împlinească.

[2] Parteneriatul familiilor pentru o educație incluzivă.

Dorința noastră de a ne avea copiii incluși pe deplin este sprijinită de Convenția Națiunilor Unite privind Drepturile Persoanelor cu Dizabilități, articolul 24:

1. Statele Părți recunosc dreptul persoanelor cu dizabilități la educație. În vederea realizării acestui drept, fără discriminare și cu respectarea principiului egalității de șanse, Statele Părți vor asigura un sistem de educație incluziv, la toate nivelurile, precum și formare continuă îndreptată spre:

a) dezvoltarea pe deplin a potențialului uman, a simțului demnității și a propriei valori, consolidarea respectului pentru drepturile și libertățile fundamentale ale omului și pentru diversitatea umană;

b) dezvoltarea personalității, talentelor și creativității proprii persoanelor cu dizabilități, precum și a abilităților lor mentale și fizice, la potențial maxim;

c) a da posibilitatea persoanelor cu dizabilități să participe efectiv la o societate liberă. (textul integral al Art. 24 se găsește în Anexa 1).

Cum sperăm să vă ajute această lucrare

- prin a vă inspira, motiva și împuternici!
- prin a vă sprijini pentru a fi aliatul copilului dumneavoastră!
- prin a vă da speranța unui viitor pozitiv pentru persoana tânără cu dizabilități și pentru Dumneavoastră!
- prin a vă face cunoscută ideea incluziunii depline și a vă oferi instrumentele, sprijinul și informațiile de care aveți nevoie pentru a acționa către aceasta!
- prin a transfera atenția asupra drepturilor copiilor dumneavoastră în educație – de a fi valorizați în mod egal, de a li se răspunde la și a îndeplini nevoile de învățare și de comunicare, de a avea prieteni, de a avea o voce despre școala lor!

- prin a arăta și explica diferența dintre integrare și incluziune!
- prin a auzi vocea persoanelor cu dizabilități (Anexa 2 - set de instrumente pentru persoanele cu dizabilități) și prin a vă oferi un mod diferit de a vă gândi la ceea ce face ca o persoană să fie considerată cu dizabilități – modelul social și modelul medical al dizabilității!
- prin a vă arăta că nu sunteți singuri și prin a vă oferi câteva puncte de contact!
- prin a vă oferi informațiile potrivite pe care să le transmiteți altor familii și prieteni pentru a ști cum pot să vă sprijine!
- pentru a vă arăta cum acționează educația incluzivă ca un catalizator al schimbării la nivel de societate.
- pentru a ne îndrepta către o societate în care școlile speciale să nu mai fie acceptate sau necesare ca școli ca atare ci să se transforme în centre de resurse – formare, abilități, informare și echipamente – în beneficiul celor care învață.

Moduri de a gândi despre dizabilitate

Parteneriatul nostru cu mișcarea dizabilității ne-a lărgit orizontul în a înțelege ce este dizabilitatea:

Deficiența copilului nostru reprezintă doar o parte din ceea ce este el și nu poate fi separată de restul întregului său. Iar acest copil nu există și într-o variantă fără această deficiență, ceea ce pentru copil nu este o problemă. O deficiență nu face ca persoana să fie nefuncțională dacă cerințele sale de acces sunt îndeplinite.

Ceea ce face ca o persoană să fie nefuncțională (cu dizabilități) este atitudinea negativă din societate față de persoanele cu deficiențe sau diferențe, lipsa de acces și barierele la participare la acele lucruri pe care persoanele fără dizabilități le consideră ca de la sine înțelese.

De aceea, ceea ce trebuie schimbat este **abordarea tuturor acestor bariere** - inclusiv atitudinile negative - și asigurarea orică-

ror adaptări și oricărui sprijin necesar pentru ca o persoană cu dizabilități să aibă egalitate de șanse și să poată lua propriile decizii de viață. Acesta este ceea ce se cheamă modelul social al dizabilității: cei care adoptă modelul social cer sisteme și servicii care să producă o schimbare și care să fie flexibile pentru a face loc diversității cerințelor celor care vor utiliza aceste sisteme și servicii.

Acest mod de a gândi despre dizabilitate reprezintă baza abordării și constatărilor noastre din acest studiu.

Prin contrast, modelul medical sau individual al dizabilității vede persoana cu o deficiență ca fiind defectă, caută să se concentreze pe lucrurile pe care persoana NU le poate face și transformă tratamentul sau „gestionarea" dizabilității în prioritate (deseori trecând cu vederea punctele tari, talentele, nevoile obișnuite și dorința de responsabilizare, auto-determinare și incluziune). Modelul medical întărește viziunea deficienței ca fiind o tragedie - pentru individ și pentru familia acestuia – iar tot ceea ce realizează o astfel de persoană este considerat ca un triumf asupra adversității. În calitate de părinți, respingem această viziune asupra copiilor noștri.

Integrarea și incluziunea

Integrarea copiilor noștri nu este suficientă: integrarea presupune adaptarea copilului la sistem. Aceasta este, de regulă, primul pas către incluziune dar, dacă se oprește aici, nu face decât să-i învețe pe unii dintre copii că ei nu se adaptează, nu-și găsesc locul și că nu se vor putea adapta sau găsi locul niciodată. Acest lucru are un impact serios și asupra acelor tineri și asupra comunității din care fac parte. Integrarea trebuie urmată cu scopul definit de a vedea ce trebuie să se întâmple pentru ca o persoană să se poată adapta pe deplin.

Noi ne dorim ca, copiii noștri să fie incluși: incluziunea necesită ca sistemul să fie flexibil și să se adapteze copilului. Incluziunea ne învață cum să conviețuim unii cu ceilalți într-o societate diversă, identificând barierele participării și înlăturându-le unii din calea celorlalți. Ne ajută să ne cunoaștem unii pe alții și să construim comunități colaborative și incluzive.

Ce este educația incluzivă?

Din punctul nostru de vedere educația incluzivă este:

- un sistem de educație pentru toți...;
- ...individualizat pentru fiecare copil sau persoană care învață;
- este centrată pe copil și ține seamă de toate perspectivele;
- un sistem care răspunde cerințelor particulare ale copilului meu și ale oricărui alt copil;
- un sistem capabil să se automodifice pentru a răspunde la cerințele celor mai vulnerabili;
- un sistem în care fiecare copil are egalitate de șanse;
- un sistem care nu este static, ci un proces care ne dezvoltă continuu modul de a înțelege cum putem face cel mai bine loc pentru fiecare persoană.

Pentru a defini și mai bine educația incluzivă, grupul nostru a convenit să adopte cele 7 principii ale incluziunii, prezentate de Alianța pentru Educație incluzivă din Marea Britanie:

1. Diversitatea îmbogățește și consolidează toate comunitățile;
2. Realizările și stilurile diferite de învățare ale tuturor celor care învață sunt valorizate, respectate și sărbătorite / apreciate în mod egal de către societate;
3. Tuturor celor care învață li se permite să-și realizeze potențialul de care dispun prin luarea în considerare a cerințelor și nevoilor lor individuale;
4. Se garantează sprijin și resursele aferente pe întreaga durată a experienței de învățare;
5. Toți cei care învață au nevoie de prietenia și sprijinul celor de aceeași vârstă cu ei;
6. Toți copiii și tinerii să fie educați împreună, ca persoane cu drepturi egale din comunitatea lor;
7. Educația incluzivă este incompatibilă cu unități de educație segregate atât în cadrul sistemului de învățământ obișnuit, cât și în afara lui.

De ce ne dorim educație incluzivă?

Câteva raționamente la această întrebare:

- pentru ca și copilul meu să învețe, să-și facă prieteni și aliați (vezi mai jos);
- pentru că și copilul meu face parte din societate;
- pentru ca și copilul meu să crească împreună cu ceilalți copii din cartier și din comunitate;
- pentru că demonstrează ce poate oferi societatea copilului meu;
- pentru ca și copilul meu să contribuie acum și în viitor;
- pentru că și copilul meu are aceleași drepturi ca și ceilalți;
- pentru că susține credința mea că și copilul meu se poate dezvolta până la potențialul său maxim posibil;
- pentru ca și copilul meu să poată avea sentimentul unui scop;
- pentru că oferă cadrul pentru ca TOȚI COPIII să învețe să respecte și să promoveze diversitatea;
- pentru că schimbă atitudinea societății față de „diferență"
- pentru că are un rol activ în a stopa toate formele de opresiune și discriminare.

Ce este un aliat?

- cineva care este de partea ta;
- cineva care dorește să-ți sprijine punctele de vedere și perspectivele (chiar dacă nu este de acord cu tine);
- cineva care îți permite să te folosești de deprinderile și de punctele sale forte fără a-ți lua puterea;
- cineva care-ți susține visurile și viziunile și care te sprijină atunci când ai obosit sau te-ai descurajat.

Cine poate fi aliatul tău pentru incluziunea în școala locală?

- Cineva care poate face toate cele de mai sus și este convins de educația incluzivă!

Cum se măsoară incluziunea?

Cât de incluzivă este școala locală pe care o frecventați?

În comunitatea de care aparțineți, educația incluzivă înseamnă, ori de câte ori este posibil – școala cea mai apropiată de locuință. Uneori această alternativă locală nu este viabilă iar noi continuăm să vorbim de educație incluzivă în acest context. Dar, păstrându-ne ca scop dorința ca fiecare copil să meargă la școala locală, ce putem face pentru a încerca să evaluăm acea voință și capacitate a școlii de a primi bine copilul. Iată câteva sfaturi care vă pot fi de ajutor.

- Încercați să mergeți pe ipoteze – nu uitați că este posibil ca școala să-l poată primi bine pe copil. Nu hotărâți acest lucru aprioric!
- Găsiți un aliat (vezi definiția de mai sus) și luați-l cu Dvs. atunci când mergeți să vizitați școala și să vă întâlniți cu cadrele didactice. Observați cu atenție, puneți întrebări dacă nu înțelegeți ceea ce vedeți, dar nu uitați de sentimentele copiilor care pot să audă, fără să vrea, întrebările Dvs. Dacă aveți îndoieli în această privință, cereți ajutorul aliatului. Și el poate pune întrebări care pot fi de ajutor.
- Prin întrebări deschise veți obține mai multe informații – sunt întrebări care cer un răspuns elaborat și nu doar un simplu da sau nu – de exemplu, cum procedați pentru a face față cerințelor de învățare ale unui grup de elevi cu abilități mixte?
- Dacă este posibil, întrebați alți părinți ce anume le place la acea școală? Există ceva ce se poate face în alt mod? (Doar ascultați, fără să discutați).
- Dacă este posibil, faceți cunoștință cu alți părinți din școală, intrați în asociația de părinți, dacă există.
- Dacă în cartier există posibilitatea de a alege între mai multe școli, faceți această vizită inițială la fiecare școală, cu scopul de a asculta și a evalua accesibilizarea fizică a școlilor, cât de deschis și prietenos este personalul, cât de fericiți par copiii, dacă există copii cu dizabilități în

clasele pe care le vizitați, dacă sunt bine acceptați de personal și de copii, cât de diversificată este comunitatea școlară – etnic și social.

- Dacă aveți copii mai mari la aceeași școală, informați școala din timp că mai aveți un copil cu dizabilități care va frecventa aceeași școală pentru că, știind acest lucru, școala poate planifica dinainte, împreună cu Dvs.

Studiați legislația care sprijină drepturile copilului dvs. pentru a putea fi inclusă.

Iată câteva întrebări pe care să le puneți la școală:

- Câți elevi sunt în fiecare clasă?
- Aveți elevi cu dificultăți de învățare, comunicare sau comportament în școală?
- Ce face școala pentru a-i sprijini pe acei elevi pentru a-și face prieteni și pentru a fi incluși?
- Cine se ocupă de diferențierea materialelor vizuale sau pentru alte stiluri de învățare și care este rolul profesorului disciplinelor respective în planificarea acestor materiale?
- Ce oportunități oferă școala elevilor pentru a avea o voce? Cum vă asigurați că elevii cu dizabilități, inclusiv cei cu dificultăți de învățare, au șanse egale pentru a-și exprima punctele de vedere?
- Ce face școala pentru a demonstra că diversitatea culturală și socială este bine primită la nivelul întregii școli?
- Există în acest moment elevi cu dizabilități în școală și, dacă da, ce vârste au?
- Puteți da câteva exemple de adaptări rezonabile pe care le-ați realizat în ultimul an sau în ultimii doi ani pentru a face față cerințelor elevilor cu deficiențe fizice, senzoriale, de învățare și comportamentale din școală.
- Cum este organizat parteneriatul dintre familie și școală pentru a acționa în interesul superior al elevului?
- Ce a făcut școala pentru a adapta curriculum-ul școlar și metodele de evaluare pentru a veni în întâmpinarea cerințelor de învățare a tuturor elevilor?
- Ce face școala pentru a se asigura că toți elevii pot participa la activitățile școlare, inclusiv excursii de o zi, ex-

cursii de mai multe zile și cercuri extra-curriculare sau alte oportunități?
- În ce fel se asigură posibilitatea ca elevii să poată lucra împreună?
- Câți profesori de sprijin există în școală și cum sunt folosiți aceștia pentru a le oferi suport în ceea ce privește învățarea și participarea elevilor?

Care este rolul părintelui în educația incluzivă?

- Să fie un aliat al propriului copil și a celorlalți copii.
- Să-și recunoască expertiza în ceea ce privește propriul copil și să recunoască și expertiza copilului însuși.
- Să adopte modelul social al dizabilității atunci când oferă școlii informații despre copil (vezi mai jos, pagina de profil).
- Să caute și să stabilească un sprijin reciproc împreună cu ceilalți părinți ai copiilor din școală – să nu încerce să abordeze singur problemele.
- Să lucreze în parteneriat cu școala pentru a dezvolta practici incluzive pentru copilul său, valorificând ceea ce există și este bun și identificând barierele de participare la viața școlară, cooperând pentru găsirea de soluții și menținând deschise canalele de comunicare cu școala.
- Să-și păstreze optimismul, energia și auto-determinarea pentru a face toate aceste lucruri și să se bucure de familia sa!

Ce putem face dacă ceva nu merge bine?

Ce se întâmplă dacă școala spune nu sau nu îndeplinește cerințele copilului, sau dacă se ivesc alte probleme?

- Considerați aceste probleme ca aspecte legate de acces și sprijin!
- Abordați școala, explicați problema și cereți să lucrați împreună pentru a găsi soluții!

- Obțineți sprijinul aliaților dumneavoastră – alți părinți, cadre didactice, oficiali guvernamentali, personal de specialitate, alte organizații!
- Însușiți-vă temeinic cadrul legal referitor la drepturile copilului dumneavoastră și cum să-l folosiți!
- Arătați-vă voința și disponibilitatea de a vă angaja într-un proces juridic / legal, dacă aveți această posibilitate.
- Nu uitați că acest lucru înseamnă o luptă pentru drepturile omului împotriva unei culturi vechi a discriminării pe criterii de dizabilitate, puternic ancorată. Și, ca orice luptă pentru dreptate socială, noi trebuie, pe măsură ce constatăm că este posibil, din ce în ce mai mult, să ne propunem continuu obiective cât mai înalte. Din această perspectivă, țelurile noastre sunt de nerealizat numai în sensul în care sunt din ce în ce mai mari și noi nu încetăm să luptăm pentru a fi mai bine – asta este un lucru bun pentru că așa se realizează dezvoltarea.
- Dacă nu reușiți cu școlile locale, nu renunțați, încercați să găsiți alte școli obișnuite din zona dumneavoastră, cu sprijinul aliaților și prin a cere recomandări de la alți părinți. Nu este o situație ideală pentru copilul dumneavoastră, dar este o alternativă de preferat decât să meargă la o școală cu o cultură negativă, la o școală specială sau să nu meargă de loc la nici o școală.

Cum pot părinții colabora pentru a face lobby pentru practici incluzive mai bune?

- Prin a se alătura unor organizații care militează pentru și susțin modelul social al dizabilității și care valorizează informațiile și vocea persoanelor cu dizabilități, cu accentul pus pe drepturi.
- Prin a fi la curent cu inițiativele locale, naționale și internaționale de promovare a egalității și incluziunii persoanelor cu dizabilități.
- Prin a căuta aliați în rândurile altor mișcări pe drepturi și în rândurile activismului politic la nivel local și național.

- Prin a forma grupuri de sprijin pentru părinți în școala pe care o frecventează copilul, adăugând greutate punctelor de vedere și problemelor de interes.

Identificarea barierelor și a facilitatorilor în timpul vizitelor realizate la școli în cadrul proiectului

Am alcătuit o listă cu tot ceea ce am observat pe parcursul celor cinci vizite cu ceea ce considerăm a fi o bună practică în incluziune, sau cu ceea ce considerăm a fi o barieră la participare și apartenență. Am inclus aceste lucruri în acest material ca punte de referință pentru propriile noastre observații. Nu toate școlile operează cu toți factorii de facilitare în același timp, unii dintre factori sunt legați de cultura țării respective, sau de cadrul legal sau de politica locală, dar vă dau posibilitatea de a face propuneri, dacă și când este nevoie de schimbare.

Listă de soluții observate pe parcursul vizitelor la școli:

- Spațiul școlar să fie accesibil și atractiv și să existe foarte mult spațiu deschis.
- Autoritatea locală să fie implicată direct în incluziune (dincolo de obligațiile care-i revin prin statut).
- Să se asigure materiale pentru copiii cu dizabilități dar să fie disponibile pentru toți copii.
- Să se creeze șansa de a trece de la școala specială la școala obișnuită.
- Toate serviciile (echipe locale mixte social, sănătate și educație) să lucreze în parteneriat pentru a realiza obiective incluzive.
- Toți elevii să aibă acces la același curriculum, diferențiat corespunzător pentru a îndeplini cerințele lor de acces și învățare.
- Profesorii să fie creativi în abordare, să-și asume riscurile și să încerce diverse modalități; curriculum să nu fie foarte rigid (să existe libertatea de a preda ceea ce poate înțelege fiecare individ).

- Educația să fie individualizată pentru fiecare elev.
- Terapeuții să fie disponibili în școală sau exercițiile și abordările terapeutice să fie incorporate în toate orele curriculare, cu personal de predare sau de sprijin instruit pentru a încorpora aceste abordări pentru toți elevii sau pentru cei care au nevoie.
- Acolo unde școlile răspund deja la cerințele familiilor din zone vulnerabile, este mai ușor să se creeze modalitățile de a răspunde și la cerințele copiilor cu dizabilități pentru că școala dispune deja de idei, atitudini și resurse.
- Să se învețe din feedback-ul primit – personalul didactic să fie flexibil.
- Să se încurajeze o atitudine socială pozitivă, gândire pozitivă și cultură școlară relaxată, cu o filozofie liberă și deschisă.
- Școala să fie văzută ca o resursă pentru comunitate ceea ce face să fie mai ușor să răspundă la cerințele familiilor și copiilor.
- O școală multiculturală trebuie să vină în întâmpinarea diversității.
- Să existe instruire temeinică pentru toate cadrele didactice și studiu suplimentar pentru profesori pentru a se adapta la diversele stiluri și cerințe de învățare.
- Parteneriatul să fie abordarea dintre școală, copil și familie.
- Părinții să fie implicați în proiectarea/conceperea educației.
- Dezvoltare prin diferențe: diversitatea încurajează societatea să evolueze.
- Directorul școlii să înțeleagă modelul social al dizabilității și să se convingă că este aplicat.
- Egalitatea de șanse să fie prioritate: tratamentul favorabil al copiilor cu dizabilități să fie acceptat ca necesitate pentru a face egalitatea posibilă.
- Una din cerințe ține de respectul pentru părinți și copii.
- Prioritatea școlii este să creeze și să sprijine grupurile de prieteni și în afara școlii.
- Să existe suport suplimentar disponibil pentru predare.
- Este important să existe resurse disponibile: personal, instrumente, spațiu.

- Practica incluzivă să se bazeze pe credința puternică că orice copil poate progresa – atitudine de tipul „poate să facă”.
- Școala să aibă o misiune pozitivă și de promovare a prieteniei.
- Cerințele speciale nu înseamnă numai dizabilitate – școala să răspundă la cerințele fiecărui copil.
- Activitățile extra-curriculare să fie accesibile pentru toți elevii.
- Succesele să fie marcate la nivelul întregii școli și să se asigure că elevii cu dizabilități sunt reprezentați în revistele, materialele de prezentare, pe website-ul școlii, etc.
- Familiile să fie asigurate că profesorii dispun de posibilități de a împărtăși cele mai bune practici.
- Părinții să aibă posibilitatea de face schimb de bune practici și de sprijin reciproc.

Listă de bariere observate pe parcursul vizitelor la școli:

- Lipsa accesibilizării: incorporată în mediul și în construcția școlii - fără rampe, lifturi blocate, fără lift pentru etajele superioare, spațiu inadecvat chiar și în cazul toaletelor accesibile, clădiri mari, vechi, complicate, cu foarte multe încăperi; lipsa de accesibilizare în ceea ce privește resursele în comunicare și educație: nu există materiale diferențiate la biblioteca școlii; nu există informații accesibile afișate pe pereții școlii; informațiile despre carieră nu sunt ușor de citit.
- Bariere atitudinale între profesioniști: o atitudine necorespunzătoare din cauza lipsei de instruire a profesorilor specialiști; lipsa de instruire în domeniul modelului social a incluziunii la nivelul tuturor cadrelor didactice ale școlii și, în general, a profesioniștilor (asistență socială, de sănătate și educațională), cât și la nivelul personalului nondidactic; lipsa recunoașterii de către profesioniști a expertizei părinților și o relație de parteneriat insuficient dezvoltată între părinți și profesioniști.
- Atitudinea familiilor: dacă părinților nu li se prezintă modelul social al dizabilității, atunci modelul medical este cel care-i conduce la a vedea în dizabilitatea copilului obstaco-

lul copleșitor al vieții lor, (care, în cele din urmă generează sentimente de rușine și/sau vinovăție; modelul medical al dizabilității descurajează părinții să mai caute abilitățile copilului și, astfel, se concentrează pe deficiențe.

- Punctul forte al activităților de lobby pentru educația specială este că – existența educației speciale creează cererea pentru o astfel de educație.
- Atenția principală care, în cadrul sistemelor de învățământ, se pune pe concurență și pe meritocrație.
- Acceptarea generală la nivelul societății a modelului medical și a deficienței copilului și nu a potențialului și punctelor forte ale acestuia.
- Lipsa de modele de persoane cu dizabilități la nivelul personalului școlii.
- Absența de imagini cu persoane cu dizabilități în materialele tipărite și expuse.
- Invizibilitatea persoanelor cu dizabilități în mass-media și în societate.
- Familiile care dispun de mai puține resurse, educaționale și materiale, sunt mult mai puțin capabile să lupte pentru respectarea drepturilor copiilor lor.
- Segregarea/integrarea/incluziunea: o școală poate considera că includerea unui copil se realizează numai pentru că acel copil este prezent la școală, dar nu poate face diferența dintre segregare, integrare și incluziune.
- Împuternicirea tinerilor nu este întotdeauna o prioritate a școlii.
- Lipsa de înțelegere din partea colegilor: lipsa de prioritate acordată necesității de a construi în mod intenționat relații și de a crea un context în care să se dezvolte relații de prietenie, mai ales pentru elevii cu diferențe sau dificultăți de comunicare; o reținere de promova sprijinul între colegi, în clasă și în afara clasei, sau a învățării de la colegi (de la egal la egal), sau a muncii în grup, în cercul de prieteni sau alte formule de sprijin colegial.
- Lipsa de fonduri suficiente și de personal didactic.
- Lipsa înțelegerii modelului social al dizabilității din partea conducerilor școlilor.

- Incluziunea nu este o prioritate pentru / în școală.
- Nu se pun în aplicare legile care sprijină și susțin drepturile copiilor.
- Lipsa de empatie pentru ceea ce simt persoanele tinere cu dizabilități: discutarea în fața persoanei cu dizabilități despre deficiența pe care o are, despre cerințele de acces sau nivelul de studiu în termenii modelului medical.

ANEXA 1

Extras din Convenția ONU privind drepturile persoanelor cu dizabilități

Articolul 24 – Educația

1. Statele Părți recunosc dreptul persoanelor cu dizabilități la educație. În vederea realizării acestui drept, fără discriminare și cu respectarea principiului egalității de șanse, Statele Părți vor asigura un sistem educațional incluziv la toate nivelurile, precum și formarea continuă, îndreptată spre:
   a. dezvoltarea pe deplin a potențialului uman, a simțului demnității și a propriei valori, consolidarea respectului pentru drepturile și libertățile fundamentale ale omului și pentru diversitatea umană;
   b. dezvoltarea personalității, talentelor și creativității proprii persoanelor cu dizabilități, precum și a abilităților lor mentale și fizice, la potențial maxim;
   c. a da posibilitatea persoanelor cu dizabilități să participe efectiv la o societate liberă.
2. În îndeplinirea acestui drept, Statele Părți se vor asigura că:
   a. persoanele cu dizabilități nu sunt excluse din sistemul educațional pe criterii de dizabilitate, iar copiii cu dizabilități nu sunt excluși din învățământul primar gratuit și obligatoriu sau din învățământul secundar din cauza dizabilității;
   b. persoanele cu dizabilități au acces la învățământ primar incluziv, de calitate și gratuit și la învățământ secundar, în condiții de egalitate cu ceilalți, în comunitățile în care trăiesc;
   c. se asigură adaptarea rezonabilă a condițiilor la nevoile individuale;
   d. persoanele cu dizabilități primesc sprijinul necesar, în cadrul sistemului educațional, pentru a li se facilita o educație efectivă;

e. se iau măsuri eficiente de sprijin individualizat în amenajarea mediului care să maximizeze progresul școlar și socializarea în conformitate cu obiectivul de integrare deplină.

3. Statele Părți vor asigura persoanelor cu dizabilități posibilitatea de a-și dezvolta competențe care să le faciliteze participarea deplină și egală la procesul de învățământ și ca membri ai comunității. În acest scop, Statele Părți vor lua măsurile adecvate, inclusiv prin:

   a. facilitarea învățării caracterelor Braille, a sistemelor alternative de scriere, a mijloacelor augmentative și alternative, a mijloacelor și formelor de comunicare și orientare și a aptitudinilor de mobilitate precum și facilitarea sprijinului și îndrumării între persoanele cu aceleași probleme;

   b. facilitarea învățării limbajului mimico-gestual și promovarea identității lingvistice a persoanelor cu deficiențe de auz;

   c. asigurarea educației persoanelor și mai ales a copiilor, care sunt nevăzători, surzi sau cu surdo-cecitate, prin cele mai adecvate și individualizate limbaje, căi și modalități, precum și în medii care să le favorizeze o maximă dezvoltare școlară și socială.

4. Pentru a sprijini exercitarea acestui drept, Statele Părți vor lua măsurile adecvate pentru angajarea de profesori, inclusiv profesori cu dizabilități, calificați în limbajul mimico-gestual și/sau Braille, și pentru formarea profesioniștilor și personalului care lucrează la toate nivelurile educaționale. O astfel de formare va presupune cunoașterea problematicii dizabilității și utilizarea modalităților, mijloacelor și formatelor augmentative și alternative adecvate de comunicare, a tehnicilor și materialelor educaționale potrivite pentru susținerea persoanelor cu dizabilități.

5. Statele Părți se vor asigura că persoanele cu dizabilități pot avea acces la învățământ superior, formare vocațională, educație pentru adulți și formare continuă, fără discriminare și în condiții de egalitate cu ceilalți. În acest scop, Statele Părți se vor asigura că persoanelor cu dizabilități li se oferă adaptări adecvate.

ANEXA 2

Bariere și facilitatori ai educației incluzive

Bariere și aspecte care împiedică procesul incluziunii – punctul de vedere al părinților

- **Lipsa de accesibilitate** – mediu construit și proiectat, comunicare și resurse educaționale.
- **Atitudinea față de toate barierele** – atitudinea profesioniștilor datorată lipsei de înțelegere și metodelor de îmbunătățire insuficiente. Lipsa personalului instruit pentru modelul social al dizabilității (agenți sociali, cadre medicale și educaționale); lipsa recunoașterii expertizei părinților și parteneriatul insuficient între familie și profesori.
- **Atitudinea familiei** – aceștia văd insuficiența copilului lor ca pe un obstacol în viață, eventual acesta producându-le sentimente de rușine sau vinovăție. Părinții nu cred în abilitățile copiilor. Modelul medical al dizabilității descurajează părinții să privească abilitățile copiilor și le sugerează să se concentreze pe insuficiențe.
- **Lipsa de parteneriat** între părinți și specialiști. Puterea lobby-ului specializat educațional.
- **Focalizarea/centrarea pe competiție.**
- **Focalizarea/centrarea** pe modelul medical și asupra dizabilității versus focusul asupra potențialului unui copil și a punctelor sale puternice.
- **Lipsa persoanelor cu dizabilități în cadrul personalului școlar.** Absența imaginii persoanelor cu dizabilități. Invizibilitatea persoanelor cu dizabilități în cadrul media și al societății.
- Familiile cu o **putere financiară** mai mică sunt mai puțin determinate să lupte pentru drepturile copiilor lor.

- **Discriminarea/ segregarea**. O școală poate să creadă că include un copil doar pentru simplul fapt că acesta este elev al școlii respective, nerecunoscând diferența dintre segregare, integrare și incluziune.
- **Abilitarea tinerilor** nu este considerată o prioritate a școlii.
- **Lipsa înțelegerii din partea colegilor**. Lipsa prioritizării importanței acordate prieteniei și relațiilor. Lipsa circumstanțelor în care se pot lega și dezvolta relații. Reticența promovării suportului între colegi în cadrul clasei, cât și în afara acesteia.
- **Fonduri și personal insuficiente.**
- **Lipsa înțelegerii modelului social al dizabilității** în cadrul managementului școlii. Incluziunea nu reprezintă o prioritate în școli.
- **Nu sunt aplicate legile corespunzătoare**.

Soluții și aspecte care facilitează procesul incluziunii din perspectivele părinților

- **Spațiul din curtea școlii** accesibil și atractiv; mult spațiu deschis, spațiu verde.
- **Implicarea autorităților locale** în procesul incluziunii.
- **Existența materialelor corespunzătoare** care să fie oferite atât copiilor cu dizabilități cât și tuturor.
- **Oportunitatea unui elev de a se muta** din cadrul unei școli speciale într-o școală generală.
- **Lucrul în parteneriat** al tuturor celor care oferă servicii școlii (sociale, educaționale, de sănătate) pentru a obține obiectivele incluziunii.
- **Accesul** tuturor elevilor la aceleași materii, personalizate pentru a le facilita nevoile de acces și învățare.
- **Modele pedagogice individualizate** pentru fiecare elev. Libertatea de a preda ceea ce este necesar unui individ.
- **Disponibilitatea** unui terapeut în cadrul școlii.

- **Școlile din zonele defavorizate** se acomodează mai ușor la nevoile copiilor cu dizabilități întrucât deja și-au construit idei și resurse personalizate.
- **Personal flexibil.**
- **Atitudine socială** pozitivă, relaxată, deschisă.
- **Școala este văzută ca o resursă** pentru comunitate ceea ce face ca instituția să fie deschisă la nevoile familiei și ale elevilor.
- **Atmosfera** multiculturală, deschisă către diversitate.
- **Pregătire** specializată pentru profesori.
- **Parteneriat** între școală, elev și familie.
- **Implicarea părinților** în trasarea ideilor educaționale.
- **Abordarea pozitivă** asupra diferențelor. Diversitatea ca stimul al creșterii societății.
- **Conducerea școlii** trebuie să înțeleagă modelul social al dizabilității și să se asigure că acesta este implementat.
- **Egalitatea oportunităților** – acordarea de tratament preferențial elevilor cu dizabilități pentru a face egalitatea posibilă.
- **Respect** pentru elevi și părinți.
- **Sprijinul dezvoltării relațiilor** de prietenie în cadrul și în afara școlii.
- Disponibilitatea de **suport extra-școlar.**
- **Resurse solide** în cadrul personalului, materialelor didactice și al spațiului.
- **Credința că orice elev își poate dezvolta mentalitatea de reușită.**
- **Misiunea pozitivă și prietenie.**
- **Nevoile speciale** nu se adresează doar elevilor cu dizabilități.
- **Activitățile extra-școlare** să fie accesibile pentru toți elevii.
- Sublinierea **succesului elevilor** în cadrul școlii și reprezentarea elevilor cu dizabilități în Revista Școlii.

- **Siguranța familiilor** că profesioniștii împărtășesc cele mai bune practici.
- **Părinții** au posibilitatea de a împărtăși cele mai bune practici.

Bariere și aspecte care împiedică procesul incluziunii - Punctul de vedere al specialiștilor

- **Conflictele** în curs de dezvoltare din cadrul proiectelor individuale cu privire la obiective.
- **Prezența incluziunii în cadrul educației primare versus educația secundară** pentru elevii cu dizabilități severe.
- **Impactul politicilor publice.**
- **Abordarea medicală** a profesorilor versus cea socială.
- **Individualizarea predării este adresată doar elevilor cu dizabilități, nu tuturor**.
- **Există o întrerupere între practici și politici.** Practicile educației incluzive nu sunt împărtășite la nivel național de politici. Lipsa statisticilor atât calitative cât și cantitative care sprijină beneficiile educației incluzive.
- **Dezechilibrul fondurilor** între școlile speciale și cele generale în ceea ce privește echipamentele și materialele de sprijin pentru copiii și tinerii cu dizabilități. Școlile speciale primesc constant mai multe fonduri.
- **Teama de schimbare** a profesorilor în ceea ce privește metodologia folosită să predea elevilor. Se așteaptă ca elevii să se adapteze metodelor tradiționale de predare din partea profesorilor.
- **Lipsa sprijinului pentru părinți** când aceștia iau o decizie legată de educația copilului lor cu dizabilități.
- **Competiția clasică între copii.**
- **Grijile părinților și lipsa de încredere față de școlile generale** – credința că acestea nu vor face față nevoilor copiilor cu dizabilități.

- **Distincția între copiii „normali” și copiii cu dizabilități, denumiți în mod incorect „anormali”.**

Soluții și aspecte care facilitează procesul incluziunii - Punctul de vedere al specialiștilor

- **Lucrul în echipă** în cadrul școlii și parteneriatul.
- **Diversitatea culturală** – schimbarea atitudinii față de diferențele culturale.
- **Numărul de elevi** din fiecare clasă și **numărul de profesori.**
- **Numărul de ședințe cu toate părțile interesate** – părinți, personalul medical, profesori.
- **Training-uri pentru profesori** – 30 de ore modul obligatoriu pentru a promova o cultură în care toată lumea este implicată.
- **Ajustarea sistemului la potențialul elevilor.**
- Fiecare clasă are un **profesor de sprijin care** se preocupă totodată și de elevii cu dificultăți de învățare.
- **Conducerea școlii** își cunoaște responsabilitățile.
- **Profesorul trebuie** să gândească și în afara sistemului școlar.
- **Ziua școlară** se încheie la ora 1 P.M.
- **Socializarea între școli** pentru a facilita schimbul de experiență.
- **Comunitatea** sprijină dezvoltarea individuală.
- **Școlile care au un angajament ecologic** se concentrează asupra lumii naturale și vieții comunității.
- **Școlile cu clase mici** și liniștite sunt o locație mai prietenoasă.
- O bună a**ccesibilitate** încurajează practicile inclusive – ca exemplu – o clasă izolată fonic sprijină dezvoltarea elevilor cu dizabilități auditive.
- **Lipsa diferenței de gen** în activitățile curriculare – atât fetele cât și băieții sunt încurajați să facă aceleași activități.

- **Angajamentul sistemului** față de abilitarea elevilor.
- **Dreptul la educație incluzivă a tuturor elevilor.**
- **Adaptarea curriculumului școlar** pentru interesele individuale.
- **Învățarea prin colaborare.**
- Sistemul de învățământ începe de la 6 ani la 16 ani și încurajează **suportul între elevi și dezvoltarea relațiilor.**
- **Un nivel înalt de implicare al părinților**.
- **Creșterea încrederii în rândul cadrelor** didactice de a lucra cu metode de educație incluzivă.
- **Sistem educațional concentrat pe elev** – vocile tinere sunt valorificate – angajament față de metodele de predare democratice.
- Elevilor le sunt **ascultate nevoile individuale** de învățare de către profesorii lor.
- **Respectul cultural față de educație.**
- **Respectul între elevi și pentru profesori.**
- Dezvoltarea **abilităților profesorilor** față de tehnicile de educație incluzive.
- **Atitudine deschisă și non-discriminatorie.**

Elemente ajutătoare/bariere în același timp - Punctul de vedere al specialiștilor

- **Certificatul de dizabilitate** este un facilitator dar și o barieră întrucât pe piața muncii nu are nici o valoare oficială.
- **Suportul oferit de profesori** în cadrul școlii secundare – pozitiv în cadrul școlii generale deoarece profesorul lucrează în colaborare cu clasa, negative în școala secundară întrucât lucrează singur cu elevul.
- **Lipsa școlilor speciale** impune celor generale să primească elevii cu dizabilități.

- **Lipsa profesorilor de sprijin** – aceștia devin profesori obișnuiți din nou pentru a-și stabiliza cariera.
- **Politica statului** poate fi și avantaj dar și frână în anumite situații.
- **Locul copilului în clasă** poate fi și avantaj dar și frână.

Acest instrument a fost creat de cei șase parteneri ai proiectului „Parteneriatul familiilor / părinților pentru educație incluzivă", finanțat cu sprijinul Comisiei Europene, prin programul GRUNDTVIG.[3]

Partenerii proiectului: Alliance for Inclusive Education (UK), APF-Association des Paralysés de France (France), UNAPEI (France) Associazione DarVoce (Italy) Associatia RENINCO (România) Sjalfsbjörg ISF (Iceland)

[3] Bariere și facilitatori ai educației incluzive. Parteneriat European pentru educația incluzivă - Familiile copiilor cu dizabilități. Proiect GRUNDTVIG, 2009-2011.

Bibliografie

- Ainscow, M., Haille-Giorgis M. (1999), *Educația copiilor cu cerințe speciale: Probleme și perspective în Europa Centrală și de Est,* Innochenti Occasional Papers, Seria de politică socială și economică nr.67, 1998, traducere în limba română prin grija Reprezentanței UNICEF în România.
- Armstrong F., Moore, M. (2004). *Action Research for Inclusive Education*, Londra: RoutledgeFalmer.
- Ballard, Keith (coord.) (1999). *Inclusive Education: International Voices on Disability and Justice,* Londra: UK Falmer Press.
- Barton, L., Armstrong, F. (2008), *Policy, experience and change: cross-cultural reflections on inclusive education*, London: Springer ed.
- Butuca, Anca (coord.), (2001) *Including the excluded: meeting diversity în education. Example from Romania.*
- *** *Cerințele speciale în clasă. Pachet de resurse pentru instruirea profesorilor*, UNESCO, 1993, versiunea în limba română (1995) cu sprijinul UNICEF.
- *** *Copii la limita speranței – o analiză a focalizată asupra situației copiilor vulnerabili, excluși și discriminați în România* (2006), UNICEF.
- Daniels, E,.R, Stanford, K., *Formarea claselor integrate - Includerea copiilor cu nevoi speciale* - Step by Step, Children's Resources International, Editura Tehnică și Științifică, CERMI, Iași, 2001.
- *** *Declarația de la Salamanca și direcțiile de acțiune în domeniul educației speciale: Acces și calitate,* Salamanca, Spania, iunie 1994, tradusă și publicată în limba română prin grija Reprezentanței Speciale UNICEF în România, 1995.
- *** *Dezvoltarea practicilor incluzive în școli. Ghid managerial,* MEN și UNICEF, București, 1999.
- *** *Dosar deschis al Educației Incluzive, materiale-suport pentru directorii și administratorii de școli (2002)*, UNESCO, traducere RENINCO cu sprijin UNICEF.

- Gherguț, A. (2006), *Psihopedagogia persoanelor cu cerințe speciale. Strategii diferențiate și incluzive în educație.* Iași: Polirom.
- *** *Ghid pentru profesori. Să înțelegem și să răspundem la cerințele elevilor din clasele incluzive* (2002), UNESCO, Editura RO MEDIA, București.
- *** *Inclusive Education and Classroom Practices*, EADSNE, 2003.
- *** *Incluziunea în educație. Ghid de politici* (2009), UNESCO, traducere RENINCO, București, 2011.
- Mara, D. (2009), *Strategii didactice în educația incluzivă.* București: Editura Didactică și Pedagogică.
- Mitchell, D. (2008). *What really works în special and inclusive education*. Londra: RoutledgeFalmer.
- Musu, I., coordonator, (2000), *Ghid de predare învățare pentru copii cu cerințe educative speciale*, București, editura Marlink.
- Popovici, D. V. *Orientări teoretice și practice în educația integrata, (*2007*),* Editura Universității Aurel Vlaicu, Arad.
- Preoteasa L, Aldescu, L., (2002) - *Educația copilului cu cerințe speciale - un cadru juridic axat pe integrare*.
- *** *Promoting the rights of children with disabilities* (2007), UNICEF, Innochenti Digest Series No.13.
- Puri, M., Abraham, G. (2004). *Handbook of Inclusive Education*. Sage Publications.
- *Strategia europeană 2010 -2020 pentru persoanele cu handicap: un angajament reînnoit pentru o Europă fără bariere,* COMISIA EUROPEANĂ, Bruxelles, 15.11.2010, COM (2010) 636 final.
- *Rezoluția Consiliului European nr. 2003/C134/04 referitoare la oportunitățile egale pentru elevii și studenții cu dizabilități la educație și formare profesională*, (Council Resolution on equal opportunities for pupils and students with disabilities in education and training).
- Verza, E., Paun, E., coordonatori, (1998), *Educația integrata a copiilor cu handicap*, București, editura Multiprint Iași.
- RENINCO și UNICEF, Vrasmaș, E., *Strategiile educației incluzive, în Educația integrată a copiilor cu handicap*, (coordonatori științifici Verza E. și Păun E.), UNICEF și RENINCO, 1998.
- Vrasmaș, E., Oprea, V., coordonatori, (2003), *Set de instrumente, probe și teste pentru evaluarea educaționala a copiilor cu dizabilități*, București, editura Marlink.

- Vrasmaș, E., Nicolae, S., Vrasmaș, T., (2008), *Pași spre educația incluzivă în România*, București, UNICEF.
- Vrasmaș, E., coordonator, (2005), *Ghid pentru cadre didactice de sprijin*, București, editura Vanemonde.
- Vrasmaș, T., coordonator, (2010), *Incluziunea școlară a copiilor cu cerințe educaționale speciale*, editura Vanemonde, București.
- Vrasmaș, E., coordonator, (2010), *Premisele educației incluzive în grădiniță*, editura Vanemonde, București.

1. Vrasmaș, T., (2004) *Școala și educația pentru toți,* Miniped.

- Vrasmaș, T. (2001), *Învățământul integrat și/sau incluziv.* București: Aramis.
- Vrasmaș, E. et al. (2005). *Ghid pentru cadre didactice de sprijin (CDS).* București: Vanemonde.
- Vrasmaș, E. (2008). *Intervenția socio-educațională ca sprijin pentru părinți.* București: Aramis.
- Vrasmaș, E., coordonator, (2011) *Parteneriat european pentru educația incluzivă - familii și profesioniști*, publicație RENINCO, București.
- Vrasmaș, T., coordonator, (2011) *Activitatea în ateliere protejate – Raport de studiu,* editura Real, București.
- Vrasmaș, T., Vrasmaș, E., coordonatori, (2011) *Modele și forme de sprijin educațional în contexte incluzive*, editura A.P.D. „Simion Mehedinți", Focșani.
- Vrasmaș, E., coordonator, (2011), *Să învățăm cu plăcere,* editura Arlequin, București,

- **UNESCO, 2002, - Dosar deschis al educației incluzive**. Materiale suport pentru directori și administratori de școli, traducere UNICEF – RENINCO, București.

- **UNESCO, 2002, - Să înțelegem și să răspundem la cerințele elevilor din clasele incluzive**, traducere UNICEF, RENINCO, MEC, Ed. ROMEDIA, București.

- **UNICEF, MEN - Dezvoltarea practicilor incluzive în școli**. Ghid managerial, București, 1999.

- Ungureanu, D.**, 2000,** *Educația integrată și școala inclusivă,* Editura de Vest, Timișoara

www.unesco.org/inclusive education

www.european-agency.org

www.edu.ro

www.reninco.ro

Lucrare realizată și tipărită în 1000 de exemplare
cu sprijinul Reprezentanței UNICEF în România.

Editura ALPHA MDN

ISBN 978-973-139-237-0